

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

พระครูโสภาสปัญญาวิสิฐ จันทปณฺโญ (โกกิลรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2569

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

พระครูโสภาสปัญญาวิสิฐ จันทปณฺโญ (โกกิลรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

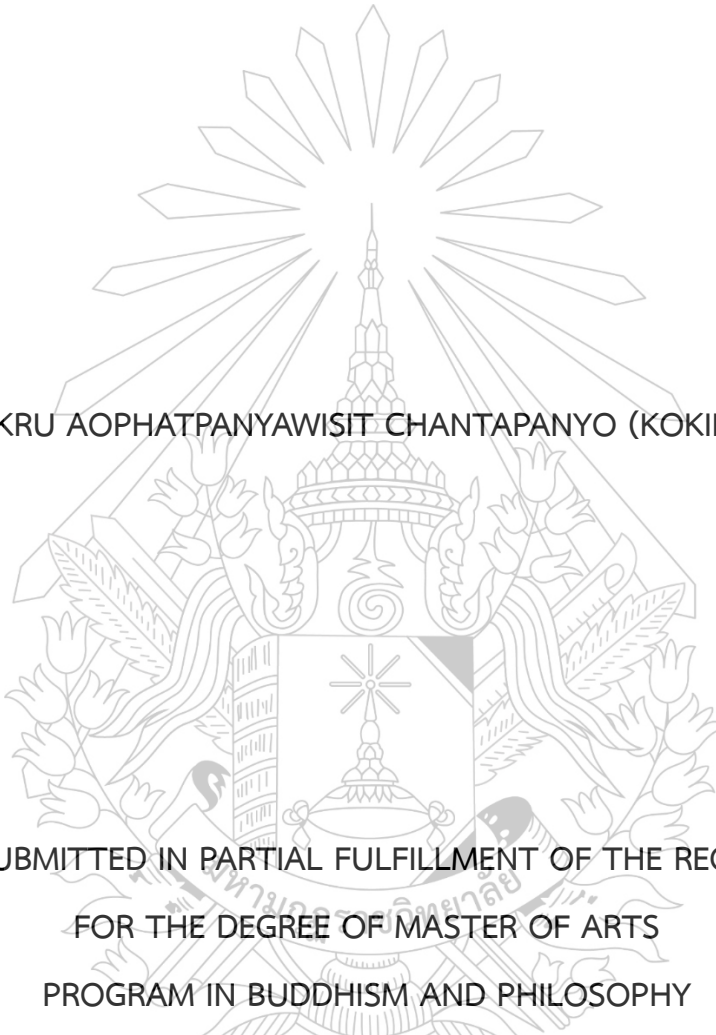
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2569

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

AN ANALYSIS OF THE SUPPORT OF MOTHER AND FATHER THAT
APPEARS IN THE JATAKA SCRIPTURE

PHRAKRU AOPHATPANYAWISIT CHANTAPANYO (KOKILARAT)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL OF VAJIRANYANAVARORASA
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2026

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อวิทยานิพนธ์	วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก
ชื่อนักศึกษา	พระครูโอภาสปัญญาวิสิฐ จันทปณฺโญ (โกกิลรัตน์)
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2569
อาจารย์ที่ปรึกษา	ดร.สงวน หล้าโพนทัน

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส

(พระราชสุทิวาธิวชิรเมธี , ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์:

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(ดร.สงวน หล้าโพนทัน)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น)

กรรมการ

(พระครูสีลสรวิคคุณ สาไชยันต์)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก
ชื่อนักศึกษา	พระครูโอภาสปัญญาวิสิฐ จันทปณฺโญ (โกกิลารัตน์)
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2569
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ดร.สงวน หล้าโพนทัน

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา 2) เพื่อ ศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก และ 3) เพื่อวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และอื่น ๆ

ผลการวิจัยพบว่า :

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การบำรุงมารดาบิดาทาง กาย คือ สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ 2) การบำรุง มารดาบิดาทรงใจ คือ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด ด้วยถ้าท่านไม่ มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำ ให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญารู้แจ้ง แห่งสัจธรรม นำตนพ้นจากทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน

2. การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก เป็นประเด็นสำคัญที่แสดงถึงคุณธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูทเวที ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอัน สูงส่งที่พระพุทธศาสนายกย่องอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยง มารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก มหาโคตมชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลีเกทวารชาดก เป็นต้น

3. วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก 1) คุณค่าของบุตรธิดา คือได้ เป็น สัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม ได้ทำหน้าที่ของบุตรทำ เมื่อมารดาบิดาเลี้ยงบุตรมาจนเติบโต ครอบุขามารดาบิดา ทำให้พ่อแม่มีความสุขใจ สุขกาย เป็นบุตรที่ดี 2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อ ครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้องของตนเองและแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อพ่อแม่ ถือเป็นบุคคลที่หาได้ยากอีกประเภทหนึ่ง เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูทเวที ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ 3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่

แค่เรื่องส่วนตัว ระหว่างผู้ทำกับผู้ล่งลับเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ประกอบพิธีกรรม ขึ้น เป็นการสืบสานและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การเสริมสร้างความสามัคคีและ ความสัมพันธ์ในชุมชน

4. ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือกุลบุตรได้ตอบแทนบิดามารดา ด้วยการปฏิบัติ ตนเองใน ส่วนของการทดแทนบุญคุณ ข้าวน้ำ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมา โดยการอุปสมบทหรือการบวช ทั้งนี้ยัง ได้รักษาประเพณี ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็น ประเพณีที่เนื่องด้วยความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณ และตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณ

คำสำคัญ: การบำรุงมารดาบิดา, คัมภีร์ชาดก

ABSTRACT

Thesis Topic	AN ANALYSIS OF THE SUPPORT OF MOTHER AND FATHER THAT APPEARS IN THE JATAKA SCRIPTURE
Student's Name	Phrakru Aophatpanyawisit Chantapanyo (Kokilarat)
Degree Sought	Master of Arts
Program	Program in Buddhism and Philosophy
Anno Domini	2026
Advisor	Dr. Sanguan Laphontan

The objectives of this thesis were: 1) to study the concept of the support of mother and father 2) to study the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture, and 3) to analyze the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture. It was a qualitative research by studying the Tripitaka, commentaries, books, documents, related researches, etc.

The results of the research found that :

1. There are two concepts regarding the support of parents: 1) Physical support for parents, which can be achieved by raising us and supporting them in return, helping with their duties, continuing their family line, and making ourselves worthy of their inheritance. After their passing, make merit and dedicate it to them. 2) Spiritual support for parents, which in Buddhism is considered the highest form of support for parents. If they lack faith, encourage them to have faith; if they lack morality, encourage them to uphold morality; if they are stingy, encourage them to give alms; and if they lack wisdom, encourage them to practice Dhamma until they attain enlightenment and realize the truth, leading them to escape suffering, namely, nirvana.

2. The support of mother and father in the Jataka scripture is a crucial point demonstrating the fundamental virtues of Buddhists, particularly gratitude, which is a highly revered virtue highly regarded by Buddhism. The Jataka scripture contain numerous examples of the care and support of mother and father, such as the Suvarnasam Jataka, Matuposaka Jataka, Sonananda Jataka, Mahakotama Jataka, Vessantara Jataka, Takol Jataka, and Saliketara Jataka.

3. Analysis of the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture: 1) The value of children is to become good, moral persons who fulfill the

duties of children. When parents raise their children until they grow up, they should honor them, bringing them happiness, physical well-being, and good children. 2) Family value: Family value stems from one's parents, siblings, and the expression of good wishes toward them. This makes them a rare type of person, as a person with gratitude must have been well-trained and able to elevate their own spirit. 3) Community value: This is not merely a personal matter between the person performing the ceremony and the deceased, but also holds significance and adds value to the community in which the ceremony is held, preserving and maintaining a beautiful cultural tradition. Strengthening unity and relationships in the community

4. In terms of value to Thai society, young men repay their parents by practicing to repay the kindness of their parents by providing them with food and water, by becoming ordained as monks. They also maintain the tradition of ordination as monks and novices in Buddhism, a tradition that stems from gratitude and appreciation for benefactors and repaying the kindness of benefactors.

Keywords: The Support of Mother and Father, The Jataka Scripture

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ในระดับปริญญาโทและระดับอื่นๆ ด้วย ขอเจริญพรขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สงวน หล้าโพนทัน ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ได้ให้คำปรึกษาด้านเนื้อหาเชิงวิชาการ ตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ประธานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา และขอบคุณคณาจารย์ ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน รวมถึงคณาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่เมตตาแนะนำให้ความรู้ ให้กำลังใจ ตลอดจนตรวจแก้ไขรูปแบบวิทยานิพนธ์จนเสร็จลง ด้วยดี

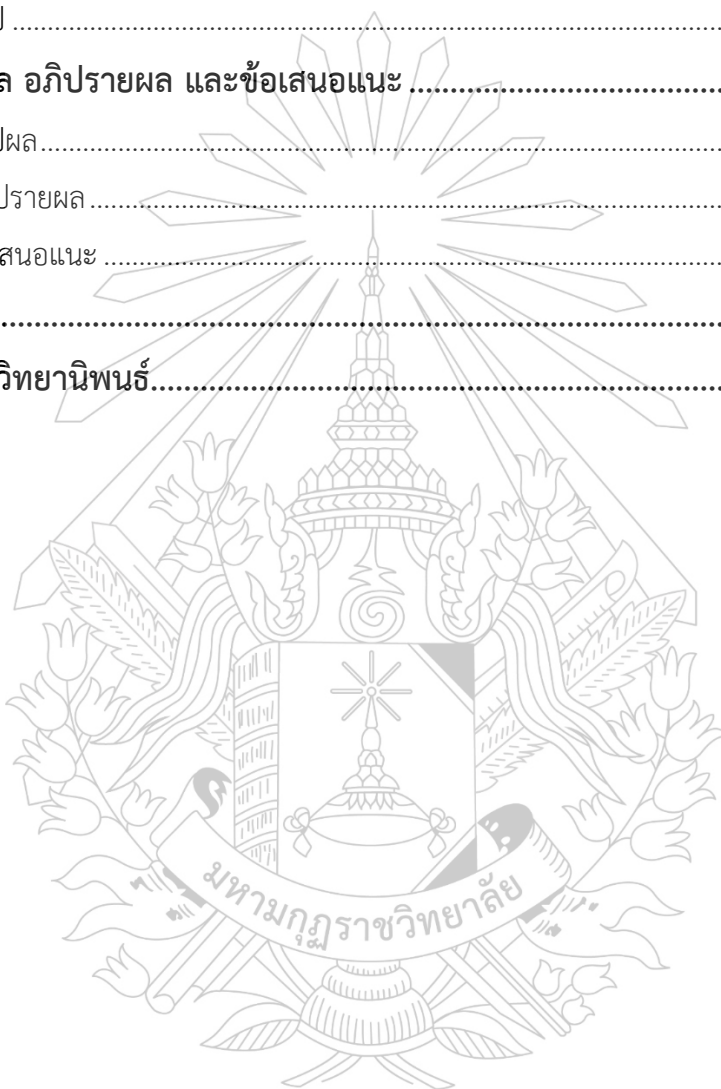
ขอขอบคุณคณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต ร้อยเอ็ดทุกท่าน เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าและขอขอบพระคุณเพื่อนพระนักศึกษาและนักศึกษาทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย หากคุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้พึงมีแล้วไซ้ ผู้วิจัยขอใช้เป็น เครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของบิด-มารดา ครู-อาจารย์ ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มี คุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ ให้แก่เพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม ในโลกนี้ พร้อมทั้งเจ้า กรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระครูโสภาสปัญญาวิสิฐ จนทปณโณ (โกกิลารัตน์)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	จ
ABSTRACT.....	ช
กิตติกรรมประกาศ	ฅ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญคำย่อ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	9
บทที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงमारดาบิดา	10
2.1 แนวคิดการบำรุงमारดาบิดา.....	10
2.2 ความหมายของการบำรุงमारดาบิดา.....	13
2.3 ความสำคัญของการบำรุงमारดาบิดา.....	14
2.4 วิธีการบำรุงमारดาบิดา.....	20
2.5 ประโยชน์ของการบำรุงमारดาบิดา.....	30
2.6 สรุป	34
บทที่ 3 การบำรุงमारดาบิดาในคัมภีร์ชาดก.....	35
3.1 ประวัติของคัมภีร์ชาดก.....	35
3.2 ความหมายของคัมภีร์ชาดก.....	36
3.3 ประเภทของคัมภีร์ชาดก	38
3.4 องค์ประกอบของคัมภีร์ชาดก	40
3.5 การบำรุงमारดาบิดาในคัมภีร์ชาดก	42
3.6 หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงमारดาบิดาในคัมภีร์ชาดก	57

3.7 สรุป	62
บทที่ 4 วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก	64
4.1 ด้านคุณค่าต่อตนเอง (สัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม)	64
4.2 ด้านคุณค่าต่อครอบครัว	66
4.3 ด้านคุณค่าต่อชุมชน	69
4.4 ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย.....	73
4.5 สรุป	76
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	77
5.1 สรุปผล.....	77
5.2 อภิปรายผล	78
5.3 ข้อเสนอแนะ	81
บรรณานุกรม	83
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	86

สารบัญค้าย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. = วินัยปิฎก มหาวคค

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ที.ม. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
สํ.นิ. = สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย นิทานวรรค
สํ.ส. = สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สคาถวรรค
อง.เอกก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิปาต
อง.ทุก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุกก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ปญจก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต
อง.ฉก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกนิปาต
อง.สตตก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฏฐก. = สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย
อฏฐกนิปาต ขุ.ขุ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
ขุ.ม. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส
ขุ.จู. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส
ขุ.ธ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปท
ขุ.อิติ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ขุ.ชา. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก

พระอภิธรรมปิฎก

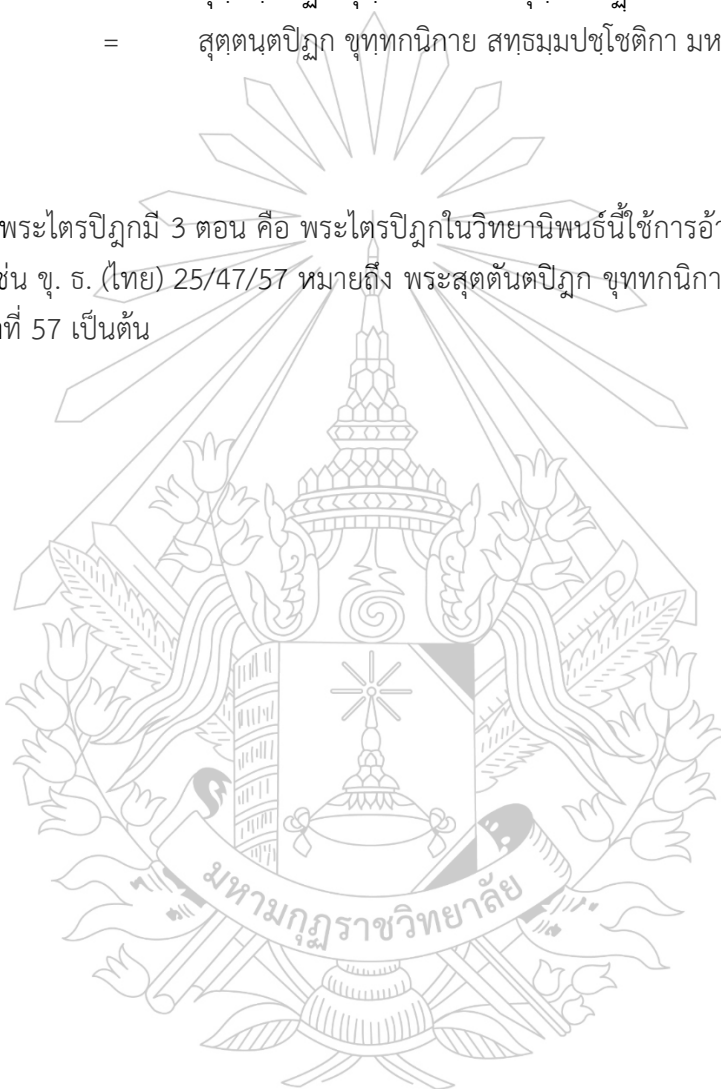
อภิ.วิ. = อภิธมมปิฎก วิภังค

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

- ที.ม.อ. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี มหาเวคค อฎฺกถา
- ขุ.ธ.อ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อฎฺฐกถา
- อง.อฎฺฐก.อ. = สุตตันตปิฎก องคฺคตฺตรนิกาย มโนรตฺตปุร อฎฺฐกนินฺปาต อฎฺฐกถา ขุ.อิติ.อ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตฺตก อฎฺฐกถา
- ขุ.ม.อ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สทฺธมมปฺชโชติกา มหานิเทศ อฎฺฐกถา

การอ้างอิง

ชื่อย่อพระไตรปิฎกมี 3 ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิง แบบ 3 ตอน เล่ม /ข้อ/หน้า เช่น ขุ. ธ. (ไทย) 25/47/57 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ 25 ข้อที่ 47 หน้าที่ 57 เป็นต้น

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก กล่าวคือ การดูแล เลี้ยงดู อุปัฏฐาก รับผิดชอบ ปรนนิบัติ และนอบน้อมต่อมารดาบิดานั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นมงคลประการหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้บุตรธิดาสามารถทำตอบแทน (ปฏิการะ) ต่อมารดาบิดาได้ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอุปมาว่า ถ้าบุตรธิดาจะพึงวางมารดาบิดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบ้านนั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้นเสร็จ แม้บุตรธิดาจะมีอายุถึง 100 ปี และปรนนิบัติท่านไปจนตลอดชีวิต ก็ยังนับว่า ตอบแทนพระคุณท่านไม่หมด ยังมีนักปราชญ์ได้อุปมาไว้ว่า หากเอาท้องฟ้าแทนกระดาศ ยอดเขาพระสุเมรุแทนปากกา น้ำในมหาสมุทรแทนหมึก เขียนบรรยายคุณของมารดาบิดา จนท้องฟ้าเต็มไปด้วยอักษร ภูเขาสีกกร่อน จนหมด น้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง ก็ยังบรรยายคุณของมารดาบิดาไม่หมด (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2550, หน้า 92) จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันถึงอุปการคุณของมารดาบิดาว่า เป็นผู้ที่มีพระคุณ อันยิ่งใหญ่ต่อบุตรธิดาหาสิ่งอื่นใดเปรียบฐานะของมารดาบิดาจึงได้รับการยกย่องว่า เป็นฐานะที่สูงส่ง เสมือนเป็นพระพรหม เป็นบูรพเทพ เป็นบูรพาจารย์ และเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร (อง.เอก. (ไทย) 20/31/183) มารดาบิดาเป็นทั้งผู้สร้าง ผู้อุปถัมภ์ ผู้ให้กำเนิดแก่บุตรธิดา ต้องรับภาระเป็นผู้ อนุเคราะห์เลี้ยงดูบุตรธิดาโดยไม่ทอดทิ้ง พยายามที่จะอบรมพำสอนให้บุตรธิดาของตนให้เป็นคนดี เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสหน้าที่ของบุตรอันพึงมีต่อมารดาบิดาตามหลักธรรมทศ 6 อันปรากฏในสังคาลสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/242/199) ว่า มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรพึง บำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ ท่านเลี้ยงเรามาเราจักเลี้ยงท่านตอบ จักทำกิจของท่าน จักดำรงวงศ์ตระกูล จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไป แล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) วิธีการสนองคุณ 5 ประการนี้เป็นอย่างต่ำ ส่วน วิธีการสนองคุณอย่างสูงนั้น เราต้องปฏิบัติชอบในท่านด้วยสัมปทา 4 ประการ คือ ชักนำท่านไม่มี ศรีทธาให้ตั้งมั่นอยู่ในศรีทธา ชักนำท่านเมื่อไม่มีศีลให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลชักนำท่าน เมื่อไม่มีจาคะให้ยินดี ในการบริจาค และชักนำท่านเมื่อไม่มีปัญญาให้อบรมปัญญาสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), 2528 : 228) มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรได้บำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ บุตร โดยหน้าที่ 5 ประการ คือ ป้องกันบุตรธิดามีให้ทำความชั่ว ส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษา ศิลปวิทยา หากคู่ครองที่สมควรให้ มอบทรัพย์ให้ในสมัย (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212-23)

บุตรีดาได้บำรุงมารดาด้วยดีดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นที่รักใคร่ ของผู้คนที่ทั้งหลาย เป็นผู้มี ความ เจริญก้าวหน้าในชีวิต ได้มาก และเป็นอุดมมงคลสูงสุดในชีวิต บัณฑิตทั้งหลายกล่าวยกย่องสรรเสริญ บุคคลนั้นว่า เป็นผู้ เจริญแล้วทั้งในโลกนี้และโลกหน้า สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในมงคลสูตรว่า มาตาปิตุอุภูฐานิ เอตมมงคลมุตตม. การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคลอันสูงสุด (ขุ.ขุ (ไทย) 25/6/7) แต่ในสังคมไทย ปัจจุบันจะพบว่า ปัญหาครอบครัวส่วนหนึ่งมาจากการที่มารดาบิดาขาดการทำ ุประการไม่ทำหน้าที่ อันดีงามและถูกต้องตามหลักธรรม เมื่อมารดาบิดาให้กำเนิดบุตรีดาแล้วก็ไม่ใส่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้ เจริญด้วยจิตที่อาทร ขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรีดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้ การศึกษา ไม่อบรมสั่ง สอนให้เป็นคนดี ทั้งยังประพฤติตนไม่เป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรีดา เมื่อการ เป็นเช่นนี้บุตรีดาจึงไม่ ซาบซึ้งในบุญคุณของมารดาบิดา ไม่มีความสัมพันธ์อันดีที่จะตอบแทนคุณ ความขัดแย้งแตกแยกทาง ความคิดและพฤติกรรมของบุตรีดาต่อมารดาบิดาจึงเกิดขึ้น ในลักษณะ ของความดี้อริ้น ความหลง เนะคุณ บุตรีดาทอดทิ้งมารดาบิดาไม่อุปัถม์ภักดิ์เลี้ยงดูขาดทริโอดตปปะ ประพฤติผิดต่อมารดาบิดาทั้ง ทางกาย วาจา ใจ เพราะมารดาบิดาและบุตรีดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่ อันเป็นอุปการคุณและปฏิการ คุณต่อกัน จึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคม (พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติ เมธิ), 2549, หน้า 35) ซึ่งการบำรุงมารดาบิดาดังกล่าวนั้น ยังไม่มีวิธี ปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลัก พระพุทธศาสนาเถรวาทอันถือว่าเป็นปัญหาสำคัญยิ่ง ดังนั้น เพื่อให้เห็น ตัวอย่างของการบำรุงมารดาบิดาที่ถูกต้องดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก จากความเป็นมาและ ความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเกี่ยวกับ “วิเคราะห์การบำรุง มารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก” กล่าวคือการนำหลักธรรมที่เกี่ยวกับการ บำรุงมารดาบิดาใน คัมภีร์ชาดก มาแนวทางในการบำรุงมารดาบิดา เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับบุตรีดา ผู้เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ จะได้ประพฤติปฏิบัติต่อมารดาบิดาได้อย่างถูกต้อง และกระตุ้นเตือน จิตสำนึกของผู้เป็นมารดาบิดาให้ตระหนักในการทำหน้าที่ของตนมากขึ้น เพราะถ้า สมาชิกทุกคนใน ครอบครัวรู้จักปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดคุณค่าแก่ตนเอง ครอบครัว และ สังคมไทยต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา
- 1.2.2 เพื่อศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก
- 1.2.3 เพื่อวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ ชาดก ตลอดถึงวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

1.3.2 การวิจัยเอกสาร

ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เป็นเอกสารหลัก และข้อมูลทุติย ภูมิที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ และเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ สาร นิพนธ์ วารสาร บทความ งานวิจัย และหนังสือทั่วไปอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1.4.1 รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ตลอดถึงวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก สืบค้นเอกสาร งานวิจัยที่มีผู้รู้ได้เขียนและศึกษาไว้เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

1.4.2 ชั้นรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสืออธิบายแนวคิดเกี่ยวกับ การบำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ตลอดถึงวิเคราะห์การบำรุงมารดา บิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก ศึกษาข้อมูล วิเคราะห์เรียบเรียง และนำเสนอผลการวิจัย

1.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอรายงานผลงานการวิจัยต่อไป

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร) (2528, หน้า 212) ได้กล่าวว่า คู่สร้างคือพ่อแม่นี้มีสมญาว่า พระประจำชีวิตของลูก พึงเห็นสมกับพระพุทธคำรัสในสพรหมสูตรว่า "ภิกษุทั้งหลาย คำว่าพรหม เป็นชื่อของพ่อแม่ คำว่า บุรพเทพ เป็นชื่อของพ่อแม่ คำว่า บุรพาจารย์ เป็นชื่อของพ่อแม่ และ คำว่า อาหุไนยบุคคล เป็นชื่อของพ่อแม่ เพราะท่านมีอุปการะมาก ทะนุถนอมเลี้ยงดูลูก แสดงโลกนี้แก่ลูก" และตรัสคาถาว่า "พ่อแม่เป็นผู้เอ็นดูหมู่ลูกที่เกิดมา ฉันทจึงเรียกว่า พระพรหมของลูก เรียกว่า บุรพเทพ ของลูก พระบุรพาจารย์ของลูก และอาหุไนยบุคคลของลูก" เช่นนี้รวมพระประจำชีวิตของลูก เป็น 4 องค์ ดังนี้ 1) พระพรหมของลูก 2) พระบุรพเทพของลูก 3) พระบุรพาจารย์ของลูก 4) พระอาหุไนยบุคคลของลูก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2545, หน้า 2-3) ได้กล่าวถึงพระคุณของบิดา มารดา ว่า พ่อแม่มีอุปการะคุณแก่เรามากมาย ในทางศาสนาท่านบรรยายไว้นานัปการ แม้ภิกษุทั้งหลายก็ได้เขียนบรรยายกันไว้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปราภฏเป็นคำกลอนและคำประพันธ์ต่าง ๆ ที่ บรรยายคุณของบิดามารดาเพื่อให้ลูกได้รู้ตระหนักมองเห็นความสำคัญและแสดงความกตัญญูทดแทน ต่อท่าน เมื่อว่าโดยย่อตามหลักพระศาสนา พ่อแม่ที่ท่านทำหน้าที่สำคัญ คือ

1. ห้ามปรามเราไม่ให้ทำชั่วซ้ำเสียหาย ป้องกันเราไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทรมานมีอันตราย
2. ท่านสั่งสอนแนะนำเราให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำเราให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุข ความเจริญ
3. ท่านให้เราได้เรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป
4. ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัว ท่านก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำ ด้วยความเต็มใจ
5. ทรัพย์สมบัติของท่าน ก็เป็นของลูกนั่นเอง ซึ่งท่านจะมอบให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะ ๆ ไปจนครั้งสุดท้าย ที่เรียกว่า มรดก ทั้งหมดนี้ เป็นที่รู้จักกันตามหลักการของพระศาสนาแต่ที่ จริงนั้นท่านเพียงวางไว้ให้เป็นหัวข้อหรือรายการปฏิบัติที่สำคัญ ๆ เท่านั้น การปฏิบัติปลีกย่อยยังมีอีกมากมาย รวมความก็คือพ่อแม่ท่านทำทุกอย่างเพื่อลูกด้วยความรัก ว่าโดยคุณธรรมก็คือ การกระทำที่ออกมาจากพรหมวิหาร 4 ประการนั่นเอง คือ

1. ใจของพ่อแม่ประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโต และงอกงามมีความสุข คือ เมตตา

ตระกูล ลูกทั้งหลายทำได้แบบนี้ ถ้าวินัยช่วยพ่อแม่ หากว่าลูกทั้งหลายปฏิบัติได้อย่างนี้แล้ว รับรองว่า ความมกตัญญูกตเวที จะมีอันสงคฺที่ได้อบรมไว้ว่า ตกตําก็หาย ตายก็ฟื้น ปีนยังไม่ออก หอกแทงไม่เข้า

ลาลี รักษุณี (2553, หน้า 7-8) ได้ให้ความหมาย “มงคลชีวิต” ไว้ว่า คำว่า “มงคล” ตามหนังสือพจนานุกรม พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายได้ว่า “มงคล” คือ เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ นักปราชญ์เมธีทางศาสนา ต่างให้ความหมายและสรุปไปในทำนองเดียวกันว่า “มงคล” คือ ทางก้าวหน้าหนทางแห่งความสุข เหตุแห่งความเจริญ วิธีทางแห่งความสุข แนวทางแห่งความสำเร็จ” รวม ความได้ว่าคำว่า “มงคล” นั้น คือ มูลเหตุแห่งความสำเร็จ องค์รวมแห่งความเจริญปฐมฐานแห่งความดีงาม หรือจะเรียกว่า “สุดยอดแห่งความดีงาม” ก็คงได้ ทั้งนี้เพราะเมธีชนต่างเชื่อกันว่า หากใครผู้ใด ดำเนินชีวิตตามมรรคมงคลนี้แล้ว จะทำให้เขาผู้นั้นประสบความสุขสำเร็จอย่างไม่ต้องสงสัย เป็นทางที่ นักปราชญ์นับแต่พระพุทธเจ้าเป็นต้นได้พิสูจน์มาแล้ว เป็นมติลงรวมสรุปได้เลยว่า ดิจจริงวิเศษจริง ประเสริฐจริง หากคำว่า “มงคล” และ “ชีวิต” รวมเข้าด้วยกันเป็น “มงคลชีวิต” ก็จะสามารถตีความได้เป็น ว่า ทางแห่งความสำเร็จของชีวิต วิธีแห่งความก้าวหน้าของชีวิต หรือสูตรแห่งความสำเร็จความสุข สมบูรณ์อันสูงสุดของชีวิตที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานไว้ให้แก่พุทธบริษัท ซึ่งมี หัวข้อธรรมและพระสูตรในแต่ละมงคลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้ 38 ประการ มงคลที่ 1 - 18 เป็นข้อปฏิบัติ ในการสร้างชีวิตให้เป็นคนดี พึ่งตนเอง และช่วยเหลือสังคม มงคลที่ 19 - 38 เป็น ข้อปฏิบัติในการฝึกใจเพื่อกำจัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน บุคคลใดนำเอา มงคลสูตรนี้ไปประพฤติปฏิบัติ ย่อมส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

1.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาดุริย คุนแรง (2541, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มัจฉาลัตถิที่ปณี” และได้กล่าวถึงการบำรุงมารดาบิดาในมัจฉาลัตถิที่ปณี ว่า มารดา หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดบุตร บำรุงเลี้ยงดู แสดงโลกนี้แก่บุตร บิดา หมายถึง ชายผู้ให้บุตรเกิด บำรุงเลี้ยงดูแสดงโลกนี้แก่บุตร

คุณของมารดา บิดา คือ ทำหน้าที่ที่ทำได้ยาก อ่อนหวานทวนตาเพื่อให้ได้บุตรน้อย ถนอมครรภ์ ปลอดภัยบุตรผู้ร้องให้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และด้วยเครื่องกก คืออวัยวะ เมื่อลมพัด แดดแรงกล้า ทำความหวั่นไหว คอยแลดูบุตรผู้ไร้เดียงสา คุ้มครองทรัพย์ไว้เพื่อบุตร รอคอยการ กลับมาของบุตร ด้วยความหวังใย บำรุงชีวิตบุตรเลี้ยงดูบุตร ให้เติบโตโดยลำดับ ให้ดื่มน้ำนมจากอก ป้อนข้าวน้ำเป็นผู้เอ็นดู เป็นที่พึ่ง เลี้ยงบุตรมาโดยยาก ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปะ หากภรรยาที่สมควรให้ ให้ทรัพย์มรดก มารดาบิดาเป็นดุจพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะมีเมตตากรุณาเมตตาอุเบกขาในบุตรตามกาล มีความประพฤติดีตั้งเทพ มีอุปการะคุณต่อบุตรก่อนเทพเหล่าอื่น เป็นอาจารย์ของบุตรก่อนอาจารย์ทั้งหมด เป็นผู้ควรรับข้าวน้ำเป็นที่บุตรนำมาบูชา การบำรุง หมายถึง การปรนนิบัติด้วยสักการะ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น

การให้อาบ การล้างเท้า และด้วยการทำความนอบน้อม การเลี้ยงดู การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพาศสมควรถือรับทรัพย์มรดก การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ใน ความพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นผู้กตัญญูกตเวที ผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาสั่ง สอนอานิสงส์ของการบำรุงมารดาบิดา คือ นำมาซึ่งความสุขในโลกทั้ง 2 ได้รับการสรรเสริญในโลกนี้ เมื่อตายไปบังเกิดอยู่ด้วยทิพยสมบัติ ในสวรรค์ พระพุทธเจ้าสรรเสริญ แม้ถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษก็ พ้นจากความตาย แม้ไปสู่สำนักยักษ์ก็พ้น จากความตาย แม้อยู่ในคอกที่เขาขังไว้ฆ่าก็พ้นจากความตาย แม้ติดบ่วงก็พ้นจากความตาย แม้ถูกผูกด้วยเครื่องผูก เกิดในพรหมโลก ทำให้สรรพสัตว์ได้รับอภัยทาน บรรลุโสดาบันโทษของการปฏิบัติผิดในมารดาบิดา คือ ถูกจักรหมนบอยู่ บนศีรษะประสพทุกข์ถูกโจรฆ่า ประสพผลอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไปสู่นรก

พระมหาบุญทอง คุณาโร (มหา) (2548, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ได้สรุปผลการศึกษาว่า เมื่อกล่าวถึงความกตัญญูแล้วย่อมมีผลทั้งต่อบุคคลและสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นการศึกษาตีความตามคำสอนพระพุทธศาสนาตามสภาพสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ทำให้พุทธศาสนิกชนคนไทยมีหลักความเชื่อถือ และการประพฤติปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา อันส่งผลให้มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นพระพุทธศาสนาแบบคนไทย ที่ได้ตีความหมายของความกตัญญูกตเวทีให้กว้างขวาง และสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย ดังนั้น ความกตัญญู จึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดลอมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ ซึ่งจะเกิดผลดีกับสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช สัตว์และสสาร ทำให้สิ่งเหล่านี้เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน และใน ฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

พระมหาสุชาติ นาถโร (บวกขุนทด) (2545, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ได้สรุปผลการศึกษาว่า พระพุทธศาสนามีทั้งหลักคำสอนสำหรับบรรพชนผู้ไม่มีบ้านเรือน จากการศึกษาพบว่า ในวิถีชีวิตของผู้ครองเรือนพระพุทธศาสนาองเห็นความสำคัญของครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยแรกของสังคมที่มีความผูกพันกันใกล้ชิดที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต หลักธรรมอันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เพื่อความมั่นคงแห่งครอบครัวมีอยู่เป็นจำนวนมาก และการจะอยู่เป็นครอบครัวได้มั่นคง ก็หมายถึงว่า ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมีการปรับตัว มีการเรียนรู้ เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจกันและกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สถาบันครอบครัวยังคงมีความสำคัญ เป็นเครื่องบอกสถานภาพในสังคม ครอบครัวเป็นเสมือนกำแพงแห่งชีวิต ชีวิตของผู้ที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีความรัก มีความอบอุ่น มักจะไม่สร้างความเดือดร้อนต่อสังคม แต่ผู้ที่เติบโตจากครอบครัวที่ขาดความรัก ขาด

ความอบอุ่น เช่น บิดามารดาทะเลาะกัน บิดามารดาติดการพนัน เป็นต้น มักจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเป็นปัญหา สังคมอยู่เสมอ

นัยนา นามเข็ม (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงมารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า ความสำคัญของการบำรุงบิดามารดามีกล่าวทั้งในพระไตรปิฎกและในทัศนะของนักคิดนักเขียนร่วมสมัย ด้วยพระพุทธเจ้าทรงยกบิดามารดามีความสำคัญในแง่ของบุคคลที่หาได้ยากยิ่งในโลก ที่คอยปกป้องคุ้มครองบุตรธิดาอย่างที่ใคร ๆ ในโลกนี้จะทำได้ เช่น ท่านมีความเมตตารักลูกเท่าชีวิตยอมพลีชีพเพื่อลูก ๆ ได้ ขณะเดียวกันก็เสียสละทุ่มเทร่างกายและแรงใจให้แก่บุตรธิดาให้สามารถมีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยได้โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ในมงคลสูตรได้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคล หนึ่งในบรรดามงคลทั้งปวงนั้นได้กล่าวถึง “มาตาปิตุอุปัฏฐาน” แปลว่า การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา ทั้งนี้เมื่อมารดาและบิดาผู้อนุเคราะห์แก่บุตร ท่านเรียกว่า พรหม บุรพจารย์ และอาหุเนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ บุตรผู้เป็นบัณฑิตพึงนอบน้อม พึงสักการะท่านด้วยข้าว น้ำ ฝ้านุ่งหอม ที่นอน ที่นั่ง ออบกายให้อาบน้ำ และชำระเท้า เพราะบำเรอในมารดาบิดา บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ครั้นเขาละโลก นี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกลสวรรค์

พูนทรัพย์ ขุนชิต (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านความกตัญญูของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคฯ กรุงเทพมหานคร” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นในการวางรากฐานความคิดที่ดี และแนวพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องให้กับสมาชิกในสังคม การหล่อหลอมของครอบครัวส่งผลทำให้สมาชิกในครอบครัวเติบโตขึ้นเป็นประชากรที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป รวมทั้งจะเป็นผู้ที่จะสามารถสร้างครอบครัวใหม่ของตนเอง ที่มีคุณภาพในอนาคตอีกด้วย แต่ทว่าสิ่งที่ยังปรากฏในปัจจุบันความผูกพันธิดานิพนธ์สนมด้วยความรัก ความห่วงใยของครอบครัว ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาค่อย ๆ ลดน้อยลง สมาชิกในครอบครัวไม่ได้ดำเนินชีวิตตาม บทบาทหน้าที่อย่างที่เราควรจะเป็น ครอบครัวไม่ได้เป็นแหล่งรวมความรักความอบอุ่นความไว้วางใจกัน บางครอบครัวก็มีปัญหาทำให้เกิดความแตกร้าง ความขมขื่น ความรุนแรงและความเกลียดชังระหว่าง กัน ปัจจัยความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ค่านิยมของสังคมและความเสื่อมลงของคุณธรรมจริยธรรมใน ปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาการทำแท้ง ขาดความรักความอบอุ่น และความสมบูรณ์ทางใจที่เขาพึงได้รับ จากครอบครัว ส่งผลให้เด็ก ๆ ขาดการเรียนรู้ที่จะให้ความรักแก่ผู้อื่นและสังคม กลายเป็นผลกระทบ แบบลูกโซ่ ที่เขาจะแสดงออกต่อชนรุ่นหลังต่อไป เป็นเหตุให้เราต้องสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่า ไปอย่างน่าเสียดาย และยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของสังคมในระยะยาวด้วย จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปความได้ว่า การบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การปรนนิบัติ ด้วยสักการะ เช่น ข้าว น้ำ ฝ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ การล้างเท้า และด้วย

การทำ ความนอบน้อม การเลี้ยงดู การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพฤติสมควรเพื่อ รับ ทรัพย์มรดก การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ในความพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นผู้กตัญญูกตเวที ผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาสั่งสอนอันประสงค์ของการบำรุง มารดาบิดา คือ นำมาซึ่งความสุข ในโลกทั้ง 2 ได้รับการสรรเสริญในโลกนี้ เมื่อตายไปบันเทิงอยู่ด้วย ทิพยสมบัติ ในสวรรค์ โดยนำหลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดกมาที่ช่วย สนับสนุนส่งเสริม การบำรุง (ปฏิบัติ) มารดาบิดาได้อย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ดัง ตัวอย่างการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก เพื่อให้เกิดคุณค่าต่อตนเอง ครอบครัว และ สังคมไทยต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ทำให้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา
- 1.6.2 ทำให้ทราบถึงการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก
- 1.6.3 ทำให้ทราบถึงผลการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

การบำรุง หมายถึง การดูแล เลี้ยงดู อุปัฏฐาก รับผิดชอบ ปรนนิบัติและนอบน้อมต่อมารดาบิดา ในที่นี้หมายถึงแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

การบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การดูแล เลี้ยงดู อุปัฏฐาก รับผิดชอบ และนอบน้อม ต่อมารดาบิดา ในที่นี้หมายถึงการบำรุงมารดาบิดาทั้งกาย และทางใจ

คัมภีร์ชาดก หมายถึง คัมภีร์ชาดกที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์ (สัตว์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป) ได้ทำการบำรุง เลี้ยงดู ดูแล อุปัฏฐาก รับผิดชอบ และ นอบน้อมต่อมารดาบิดา ในที่นี้หมายถึงเอา สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก เวสสันดร ชาดก ตักกชาดก สาลิเกทชาดก

บทที่ 2

แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา

ในบทนี้ผู้วิจัย จะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา เพื่อให้บุตรธิดาได้ยึดเป็นแนวทางในการบำรุงมารดาบิดาได้อย่างถูกต้อง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการบำรุงมารดาบิดา
- 2.2 ความหมายของการบำรุงมารดาบิดา
- 2.3 ความสำคัญของการบำรุงมารดาบิดา
- 2.4 วิธีการบำรุงมารดาบิดา
- 2.5 ประโยชน์ของการบำรุงมารดาบิดา
- 2.6 สรุป

2.1 แนวคิดการบำรุงมารดาบิดา

การบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวคิดหรือความเป็นมาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาล ตามที่ปรากฏในมงคลสูตร คำว่า มงคล หมายถึง เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ ความก้าวหน้า มงคลทางพระพุทธศาสนามุ่งสร้างคนให้ประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดสุข ยังเป็นทางป้องกันความเสื่อมความชั่วในสังคม (สุจิตราภรณ์ บริสุทธิ์, 2549, หน้า 7) เพราะสังคมมนุษย์ มีสิ่งที่เหมาะสมอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ ทุกคนต้องการความสุข ความเจริญก้าวหน้า ไม่ต้องการความทุกข์ ความเสื่อม ไม่ว่าจะเป็นคนในสังคมใด ชาติใด ภาษาใด หรือวัยใด ก็ล้วนแต่รักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น จึงได้พยายามแสวงหาสิ่งที่ตนต้องการ และหลีกเลี่ยงพ้นจากสิ่งที่ตนไม่ประสงค์ บางคนก็ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ และบางคนล้มเหลวโดยประการทั้งปวง ไม่ประสบ ความสำเร็จตามที่ตนต้องการ ตนมุ่งหวังในชีวิตเลยทั้งนี้ ก็เพราะว่าเป้าหมายและการกระทำของแต่ละคนไม่ เหมือนกัน คือ ผู้ที่ประสบความสำเร็จ ในชีวิตนั้นรู้จักทางแห่งความเจริญก้าวหน้าของชีวิตอย่าง ถูกต้อง และดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายแห่งความเจริญก้าวหน้านั้นได้ถูกต้อง ผู้ที่ประสบความสำเร็จ เป็นส่วนใหญ่อยอมรู้จักทางแห่งความเจริญก้าวหน้าของชีวิตอย่างถูกต้อง แต่บางท่านแม้จะรู้จักทาง แห่งความเจริญก้าวหน้าของตน ก็ไม่อาจจะดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตนประสงค์ทั้งหมดได้ เพราะการ กระทำยังไม่บริบูรณ์หรือบุญบารมียังไม่พร้อม ผู้ที่ประสบความสำเร็จ แต่บางส่วนอาจจะรู้จักทางแห่ง ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต แต่บางส่วน แม้จะพยายามปฏิบัติตนอย่างดีที่สุดก็ตาม ส่วนผู้ที่ไม่ประสบ ความสำเร็จในชีวิตเลย อาจจะมิรู้จักทางแห่งความเจริญก้าวหน้าเลย หรือรู้จักแต่ไม่ปฏิบัติตาม นี้คือ หลักความจริงที่ปรากฏ อยู่ในสังคมมนุษย์ (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), 2548, หน้า 1 – 2) อภิปรายกันขึ้นว่า

12. ปุตุตสงคโห	การเลี้ยงดูบุตร
13. ทารสงคโห	การเลี้ยงดูภรรยา
14. อนากุลา จ กมมนตา	การทำงานไม่คั่งค้าง
15. ทานญจ	การให้ทาน
16. ฌมมจริยา จ	การประพฤติธรรม
17. ญวาทกานญจ สงคโห	การสงเคราะห์พวักญาติ
18. อนวชชานิ กมมานิ	การทำงานไม่มีโทษ
19. อารตี วิรตี ปาปา	การงดเว้นจากบาป
20. มชชปาณา จ สญญโม	การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา
21. อปปมาโท จ ฌมเมสุ	ความไม่ประมาท
22. คารโว จ	การมีสัมมาคารวะ
23. นิวาโต จ	การถ่อมตัว
24. สนตุมฺหิ จ	ความสันโดษ
25. กตถญจดา	ความกตัญญู
26. กาเลน ฌมมสุสวานิ	การฟังธรรมตามกาล
27. ขนฺตี จ	ความอดทน
28. โสวจสสตา	การเป็นคนว่าง่าย
29. สมณานญจ ทสสนิ	การได้เห็นสมณะ
30. กาเลน ฌมมสากจณา	การสนทนาธรรมตามกาล
31. ตโป จ	การบำเพ็ญตบะ
32. พรหมจริยญจ	การประพฤติพรหมจรรย์
33. อริยสัจจาน ทสสนิ	การเห็นอริยสัจ
34. นิพพานสจฺฉิกิริยา จ	การทำให้แจ้งพระนิพพาน
35. พุฏฺฐสส โลกธมฺเมหิ	จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม
36. อโสภิ	จิตไม่เศร้าโศก
37. วิรชํ	จิตไม่กำหนด
38. เขมํ	จิตเกษม (หลุดพ้น)

ในมงคลทั้ง 38 ประการนี้ แบ่งชั้นการปฏิบัติออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่หนึ่ง เริ่มสร้างชีวิต โดยเริ่มต้นตั้งแต่มงคลข้อที่ 1 ถึงมงคลข้อที่ 18 ตอนที่สอง ปรับปรุงจิตใจให้สูงขึ้น โดยเริ่มต้นตั้งแต่มงคลที่ 19 ถึงมงคลข้อที่ 30 ตอนที่สาม มุ่งปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยเริ่มตั้งแต่มงคลข้อที่ 13 ถึง

มงคลข้อที่ 38 (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), 2548, หน้า 13) ในคัมภีร์มงคลสูตร หมายเอา ความเจริญด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ เป็นมงคล ในปรมาตถโชติกา หมายเอา คุณที่ทำให้บรรลุความสำเร็จและความเจริญเป็นมงคล ในอภิธานปทีปิกาสุจิ หมายเอาคุณที่ทำให้ลาย ความชั่วเลวทรามและคุณเครื่องดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ เป็นมงคล คัมภีร์ทั้ง 3 นี้ มีคำอธิบายเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ที่จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจ ในความหมายของคำว่า "มงคล" ยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังมี คำที่สนับสนุนให้ทราบชัดถึงมงคลขึ้นไปอีก มีอยู่ 6 คำ คือ ภัททั้ง เจริญ เสวยโย ประเสริฐ กล้วยฉาง ดี สุภัง งาม เขม็ง เกษม และสิวัง สงบ เหตุที่ ให้เกิดความดีงาม เจริญด้วยโภคสมบัติ มีวัฒนธรรมที่ ส่งเสริมสังคมทำให้มีฐานะของผู้ที่ประพุดิมงคล นี้ มีสภาวะที่สูงขึ้นกว่าที่เป็นมนุษย์อยู่แต่เดิมเพิ่มขึ้น ไปอีก ทำให้มีกิริยา วาจาใจดีงาม ทำให้ชีวิตมี ความสุขเกษม ปลอดภัย ปราศจากอุบาทว์และอุปสรรค ทั้งปวง นี้คือมงคลตรงกันข้ามกับคำว่า "อัปมงคล" ที่เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม คือเสื่อมไปจากคุณงาม ความดี จุดฐานะของบุคคลให้ต่ำลงไป กว่าเดิม มีชีวิตที่เต็มไปด้วยทุกข์ ชีวิตเดือดร้อนวุ่นวายด้วยภัย อุบาทว์ที่เต็มไปด้วยอุปสรรค นี้คือ ใจความของคำว่า "มงคล" และ "อัปมงคล" (อร่าม อินพุม, 2537, หน้า 15) จะเห็นว่า มงคลที่ 11 มาตาปิตุอุปภูฐาน การบำรุงมารดาบิดา เมื่อบุคคลใดนำไปปฏิบัติแล้ว ย่อมจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทั้ง 3 ระดับ คือ 1) ความเจริญก้าวหน้าในโลกนี้ เช่น สามารถตั้งฐานะได้ มีทรัพย์สมบัติมาก มีชื่อเสียง มีตำแหน่งหน้าที่การงานดี มีครอบครัวดี เป็นต้น 2) ความเจริญก้าวหน้าในโลกหน้า หมายถึง เป็นผู้สั่งสมบุญกุศลไว้ดี เมื่อละจากโลกนี้ ก็ไปเกิดในสุคติ โลก สวรรค์ และ 3) การบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นความเจริญก้าวหน้าในระดับสูงสุด เพราะผู้ ปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิต เป็นการหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความเสื่อมทั้งหลาย กระทำแต่ความดีด้วยกาย วาจา และใจ ในเบื้องต้น ย่อมเจริญในท่ามกลาง และจิตเกษมในที่สุด กล่าวคือบังเกิดสติปัญญา อัน เป็นเครื่องทำลายกิเลส จิตหลุดพ้น เข้าสู่การบรรลุมรรค ผล นิพพานในที่สุดอย่างแท้จริง

2.2 ความหมายของการบำรุงมารดาบิดา

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้มีนักปราชญ์หลายท่านได้อธิบายความหมายของการบำรุง มารดาบิดาไว้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2551, หน้า 125) ได้ให้ความหมายของคำว่า มาตา ปิตุอุปภูฐาน หมายถึง การบำรุงมารดาบิดา ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข

โชติ จิตตแสง (2543, หน้า 37) ได้ให้ความหมายว่า บำรุงมารดาบิดา หมายถึง การให้ ความรักเอาใจใส่ เลี้ยงดูผู้มีพระคุณในฐานะที่ท่านเป็นบุพการีผู้ให้กำเนิด และเลี้ยงดูผู้เป็นบุตร

สุจิราภรณ์ บริสุทธิ (2549, หน้า 38) ได้ให้ความหมายของ การบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การตอบแทนพระคุณบิดา พระคุณมารดา ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน เลี้ยงดูท่าน เมื่อยามท่านแก่ชราดูแลปรนนิบัติการกินอยู่ของท่านให้สะดวกสบาย และเอาใจใส่ช่วยเหลือเมื่อท่านเจ็บป่วย

พระมหาอดุลย์ คนแรง (2541, บทคัดย่อ) ได้สรุปความหมายของการบำรุงมารดาบิดาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์มั่งคั่งถกพิปนี" ว่า การบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การปรนนิบัติด้วยสักการะเช่น ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบ การล้างเท้า และด้วยการทำความนอบน้อม การเลี้ยงดู การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพฤติดีสมควรเพื่อรับทรัพย์มรดก การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ในความพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา เป็นผู้กตัญญู-กตเวที ผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาสั่งสอน การบำรุงทางใจ หมายถึง การดูแลจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ ไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ ทำมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้มีศีลผู้ตระหนี่ให้รู้จัก การเสียสละ บุตรที่บำรุงมารดาบิดาด้วยการให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ให้สมทานศีล หรือให้บรรพชา จัดว่าเป็นยอดของคนทั้งหมดผู้บำรุงมารดาบิดาในโลกนี้ จะเห็นว่า การบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การดูแล ปรนนิบัติ เลี้ยงดู รับประทานดาบิดาให้มีปกติสุข ทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ ได้แก่ การบำรุงมารดาบิดาทางกาย คือสามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ และอีประการหนึ่ง ได้แก่ การบำรุงมารดาบิดาทางใจ คือ ในทางพุทธศาสนากล่าวว่าเป็นการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด ด้วยถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญา รู้แจ้งแห่งสัจธรรม นำตนพ้นจากทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน

2.3 ความสำคัญของการบำรุงมารดาบิดา

ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท การบำรุงมารดาบิดากล่าวว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการบำรุงมารดาบิดานั้น จัดเป็นมงคลประการหนึ่งในบรรดามงคล 38 ประการ อันที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งในภพนี้ ทั้งในภพหน้า มารดาบิดาจึงได้สมญาว่า ชนิกา และชนกของบุตรธิดา ดังที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า มารดา บุรุษผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า บิดา บรรดามารดาบิดาเหล่านั้น มารดาท่านนั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก ดังที่พระพุทธผู้มีพระภาคเมื่อครั้งเป็นดาบสชื่อโสณบัณฑิต เมื่อจะประกาศความที่มารดาเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยากแต่พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้น จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ไว้ในโศณนันทชาดก สัตตตนิบาตว่า

"มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมนอบน้อมเทพยดา ถามถึงฤกษ์ ฤดู สัตว์เกิดในครรภ์ยอมก้าวลง ด้วยเหตุนี้ มารดา ท่านจึงเรียกว่า โทหณี (หญิงแพ้ออง) ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า สุหทา (หญิงมีใจดี) มารดานั้นถนอม (ครรภ์) ปี หนึ่งหรือหย่อนปีหนึ่งแล้วจึงคลอด ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า ชนยันตี ชนตตี (ผู้ยังบุตรให้เกิด) มารดาปลอมโยนบุตรผู้ร้องให้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และเครื่องกกคืออวัยวะ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า โตเสนตี (ผู้ยังบุตรให้ยินดีหรือ ปลอมโยน) แต่นั้น เมื่อ

ลมและแดดแรงกล้า มารดาทำความหวังใจ คอยแลดูบุตรผู้ยังเป็นทารกไม่เตี้ยสา ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า โปเสนตี (ผู้เลี้ยง) ทรัพย์ของมารดาอันใดมีอยู่ และทรัพย์ของบิดาอันใด มีอยู่ มารดาย่อมคุ้มครองทรัพย์แม่ทั้ง 2 นั้นไว้เพื่อบุตรนั้น ด้วยหวังว่า เออ ก็ ทรัพย์ทั้งหมดนี้ ควรเป็นของบุตรเรา มารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียก ว่า อย่างนี้ลูก อย่างโน้นลูก เป็นต้น ย่อมเดือดร้อน ด้วยประการฉะนี้ เมื่อบุตรถึงความป็นหนุ่มแล้ว มารดาเห็นว่า บุตรมีเวาในภริยาของผู้อื่น ในเวลาค่าคืน ไม่กลับมาในเวลาเย็น ย่อมเดือดร้อน ด้วยประการฉะนี้" (คณกระกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549 : 196-197) จากคถาดังกล่าว จะยืนยันได้ว่า มารดาบิดาเป็นบุคคลผู้มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของบุตร ธิตามากที่สุด โดยเริ่มตั้งแต่ให้กำเนิดบุตรธิดา เป็นผู้เลี้ยงดู อบรมพ่่าสอน ตลอดถึงคอยช่วยเหลือ เกื้อกูลบุตรธิดา เป็นต้น สอดคล้องกับที่

พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช) (2538, หน้า 4) ได้ กล่าวถึงมารดาบิดาว่าเป็นผู้มีอุปการคุณอันยิ่งใหญ่ต่อบุตรดังกล่าวมาแล้ว เป็นการยากที่บุตรธิดาทุกคนจะหาโอกาสตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาให้หมดได้ ท่านเป็นบุคคลที่หาได้ยาก และเป็นเนื่อนา บุญของบุตรธิดา ดังข้อความที่รจนายกย่องถึงพระคุณของมารดาบิดาอันยิ่งใหญ่สุดพรรณนาไว้ว่าหมดสิ้นน้ำในมหาสมุทรเหือดแห้งไปจนหมด การพรรณนาพระคุณของมารดาบิดาก็ยังไม่จบสิ้น บัณฑิตทั้งหลายได้ตระหนักถึงความสำคัญของการบำรุงมารดาบิดาเป็นอย่างดี เพราะพระคุณของ มารดาบิดาวายิ่งใหญ่มากนัก ยากที่บุตรจะกระทำตอบแทนของท่านได้หมด และยังยกย่องบุคคลผู้ บำรุงมารดาบิดาว่า เป็นผู้ประเสริฐ

พระเทพญาณวิศิษย์ (ขัยทวี คุดตจิตโต) (ม.ป.ป.), หน้า 54-55) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบิดามารดาว่า บิดามารดาทั้ง 2 ประเภทนั้นว่า เป็นบุคคลพิเศษเป็นบุคคลสำคัญของลูก เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณต่อลูก เป็นผู้ให้กำเนิด ให้การเลี้ยงดู ให้ศึกษาเล่าเรียน ให้ความรักความเอาใจใส่ ความรักของท่านนั้น ยิ่งใหญ่นัก เพราะเป็นความรักที่มั่นคงดูจุนเขา ไม่จิตจางหน่ายเร็วเหมือนความรักอย่างอื่น เช่น ความรักของหนุ่มสาว เป็นต้น สมดังบทประพันธ์คำกลอนพรรณนาความรักของแม่ไว้ว่า รักใดเล่ารักแน่เท่าแม่รัก ผูกสมรักรักมั่นมิหวั่นไหว ห่วงใดเล่าเท่าแม่ห่วงดังดวงใจ ที่แม่ให้กับลูกอยู่ทุกครา ยามลูกขึ้นแม่ชมตรมหลายเท่า ยามลูกเศร้าแม่โศกวิโยคกว่า ยามลูกหายแม่ห่วงดังดวงตา ยามลูกมาแม่หมดลดห่วงใย

ประยูร ติษฐานพงศ์ (2549, หน้า 55-57) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบำรุงมารดาบิดาว่า แม้แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงสั่งสอนพุทธบริษัท 4 ให้บำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด และต้องระลึกนึกถึงอยู่ทุกขณะ ดังมีในพุทธประวัติว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อการสนองคุณพระพุทธมารดาของพระองค์ โดยเริ่มจากพระพุทธองค์ทรงประสูติมาได้เพียง 7 วัน พระพุทธมารดาก็สิ้นพระชนม์ แล้วไปสถิตยังสวรรค์ชั้นดุสิต แต่พระองค์ก็หาลืมพระคุณของพระมารดาไม่ ทรงเห็นว่าพระพุทธมารดามีพระคุณแก่พระองค์เป็นอันมาก จนยากที่จะสนองคุณแก่พระพุทธมารดาได้

จึงได้เสด็จขึ้นไปประทับจำพรรษา (พรรษาที่ 7) ยังกาเวียงสเทวโลก ได้ประทับอยู่บนปณทกัมพลศิลา อาสน์ตลอดพรรษา เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธมารดา โดยตรัสเทศนาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ ภายในไตรมาส ภายใต้ต้นปาริฉัตรรุกขชาติอย่างสง่างาม ท้าวสหัสสนันย์เทวราช (พระอินทร์) เมื่อเห็นพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ปณทกัมพลศิลาอาสน์ จึงแจ้งให้หมู่อมรเทพดาทั้งหลายให้ทราบทั่วกันว่า บัดนี้พระบรมศาสดาได้เสด็จมาประทับที่ดาวดึงสเทวโลกแล้ว เป็นการยากยิ่งที่จะได้เห็น ได้พบ ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดา เทพเจ้าทั้งหลายต่างก็มีความยินดี ได้ส่งเสียงบอกต่อๆ กัน ตลอดจนถึงหนึ่งหมื่นจักรวาล ต่างพากันถือทิพยสักการบูชามาร่วมกันที่ดาวดึงส์ ถวายอัญชลีกรณมัสการพระบรมศาสดาแล้ว เข้าเฝ้าอยู่โดยรอบจนล้นออกไปถึงขอบกำแพงจักรวาล พระบรมศาสดาปรารภจะให้พระพุทธมารดามาสู่ที่แห่งนั้น เมื่อทอดพระเนตรไม่เห็น จึงตรัสถามท้าวสักกะว่า พระมารดาตถาคตอยู่ที่ใด ท้าวสักกะทูลว่า จะไปเชิญพระพุทธมารดามาทรงสดับพระสัทธรรมเทศนา ณ กาลบัดนี้แล้วเสด็จขึ้นไปสู่ดุสิตเทวพิภพ ถึงทิพยพิมานพระสิริมหาเมฆา เทพบุตรแล้ว น้อมอภิวันท์ทูลเชิญเสด็จว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระพุทธองค์เสด็จมาสู่ดาวดึงส์ ทรงรอพระแม่เจ้าอยู่เพื่อโปรดแสดงพระสัทธรรมเทศนาแก่เหล่าเทพทั้งหลาย เมื่อพระมหาเมฆาเทวีได้ฟังเช่นนั้นมีความปีติปราโมทย์ แล้วเสด็จลงมาสู่ดาวดึงส์ แวดล้อมคณะนางเทพอัปสร เข้าสู่สำนักพระมุนีนาถ ยอพระกรอภิวาทแล้วเสด็จอยู่ทางเบื้องขวา มองดูความสง่างามของพระพุทธเจ้า ก็เกิดความปีติยินดีเลื่อมใส พลังดำริไปดั่งว่า เรามีบุญอย่างยิ่งที่มีโอกาสอันประเสริฐ เป็นมิ่งมหามงคลลาภมิได้สูญเสียที่มีพระกรรมมา ส่วนพระพุทธองค์มีพระทัยปรารภจะสนองคุณมารดาของพระองค์ จึงทรงจินตนาว่า พระคุณแห่งพระมารดา อันทำไว้แก่ตถาคตนี้ยิ่งใหญ่สูงสุดลึกซึ้งเหลือล้นพ้นที่จะกำหนดได้ ไม่มีธรรมอันจะสามารถทดแทนสนองคุณพระมารดาได้ พระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกอย่างละสองหมื่นหนึ่งพันพระธรรมขันธ์ก็ยังน้อยนักนักมีอาจเทียบเท่ากับพระคุณมารดาได้ ควรยกพระอภิธรรมปิฎกทั้งสี่หมื่นสองพันพระธรรมขันธ์ ซึ่งคุณพระอภิธรรม 7 คัมภีร์นี้ก็ยิ่งใหญ่สูงสุดลึกซึ้งเหลือล้นพ้นที่จะกำหนดได้เช่นกัน พอจะเทียบเท่ากับพระคุณของมารดาอันยิ่งใหญ่สูงสุดลึกซึ้งได้ประมาณปานนั้น สมควรที่ตถาคตจะสนองคุณพระมารดาด้วยพระอภิธรรมเทศนา ณ กาลบัดนี้ ขณะนั้นพระพุทธองค์มีพระทัยที่จะตอบแทนคุณค่าน้ำนมของพระพุทธมารดาในอดีตชาติทั้งหลาย มากมายนับเป็นกัป ทรงเหยียดพระหัตถ์ซ้ายออกกวักเรียกพระพุทธมารดาแล้ว ตรัสว่า "ดูก่อนพระมารดา ตถาคตจะใช้ค่าน้ำนม ค่ำบ่อนข้าวของพระมารดาให้อันได้เลี้ยงตถาคตมานี้แต่เอนกอนันตชาติอดีตภพ จึงทรงให้พระพุทธมารดาเป็นประธานแก่หมู่เทพดาเจ้าทั้งปวง แล้วก็ตรัสเทศนาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ ตั้งแต่คัมภีร์พระอภิธรรมสังคณี ไปจนจบถึงพระสมันตมหาปิฎฐาน ใช้เวลาแสดงพระธรรมเทศนาตลอดพรรษา รวม 90 คัมภีร์ (เวลาเมืองมนุษย์) พระพุทธมารดาได้บรรลุพระโสดาปัตติผล พร้อมกับเหล่าเทวดาทั้งหลายที่บรรลุผล ตรัสรู้อีกมากด้วยกัน มารดาบิดาจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อบุตรธิดา แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงระลึกนึกถึงคุณของ

พระพุทธรูปมารดาและหาวิธีสนองคุณตอบพระคุณของมารดาบิดาจึงเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ เป็นการยากที่บุตรธิดาจะสนองคุณท่านได้หมด ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

"ก็ถ้าบุตรวางมารดาบิดาไว้บนบ่าขวา บิดาไว้บนบ่าซ้ายด้วยหมายจักทำตอบแทนแก่ท่าน พึงประทับประคองในอวัยวะทั้งปวง ทำการบำรุงท่าน ผู้ดำรงอยู่บนบ่าทั้ง 2 นั้นนั่นแล ด้วยกิจมีการอบกลืน เป็นต้น แม้มารดาบิดานั้น พึงถ่ายปัสสาวะและอุจจาระบนบ่าทั้ง 2 ของบุตรนั้นแล บุตรนั้น ถึงทำอยู่อย่างนั้น 100 ปี ก็ไม่อาจทำการตอบแทนแก่ท่านได้เลย แม้อันบุตรพึงสถาปนาบิดาไว้ในความเป็นพระเจ้า จักรพรรดิ มารดาไว้ในความเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้อย่างนั้น ก็ไม่อาจทำตอบแทนได้เหมือนกัน (คณะกรรมการแผนก ตำราหมามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 205)

เมื่อบุตรธิดารู้ซึ่งถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของมารดาบิดาดังนี้แล้ว ควรจะศึกษาและหาวิธีการตอบแทนคุณท่าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงมารดาบิดาว่า เป็นบุคคล ผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของมารดาบิดาจึงได้รับการยกย่องว่า เป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ตรัสว่า ฐานะของมารดาบิดามี 4 ประการ คือ

1. เป็นพรหมของบุตร
2. เป็นบุรพเทพของบุตร
3. เป็นบุรพาจารย์ของบุตร
4. เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร (อร่าม อินพุม, 2537, หน้า 77)

ฐานะของมารดาบิดามี 4 ประการนั้น กล่าวคือ สาเหตุที่บิดามารดาได้ชื่อเช่นนั้น ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. เป็นพรหมของบุตร หมายถึง บิดามารดาท่านประพฤติกุณธรรมข้อหนึ่ง เรียกว่า

"พรหมธรรม" คือ ธรรมของพรหม พรหมธรรมนี้มี 4 ประการ คือ 1) เมตตา คือ ความเอ็นดู ความรักใคร่ด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เจือปนด้วยราคะ อยากจะเห็นบุคคลอื่นได้ดี มีความสุข มีดวงจิตเป็นกุศล เป็นผู้แผ่ความเมตตาให้กับผู้อื่นโดยไม่มีประมาณ เป็นผู้เมตตาประจำอยู่ในจิตใจตลอดเวลา ไม่มีพยาบาทเข้าแทรกแซง 2) กรุณา ความช่วยเหลือด้วยความสงสารปราศจากวิหิงสา ความเบียดเบียนกัน เห็นผู้ที่ตกทุกข์ยาก จะมีจิตใจเข้าไปบำบัดแก้ไขให้คลายจากความทุกข์นั้น เพื่อให้เกิดความสุข ศานต์สราญรมย์ทั่วไป 3) มุทิตา คือ ความบันเทิงใจ ผู้ที่มีมุทิตานี้ เมื่อรู้เห็นคนอื่นได้ดี มีสุข ก็ย่อมจะรู้สึกพลอยยินดีด้วย อันประกอบไปด้วยกุศลจิตเป็นที่ตั้ง คุณธรรมข้อนี้ จะไม่มีความคิดอิจฉา ริษยาอยู่ในจิตเลย ดวงจิตมีแต่ความเยือกเย็นแช่มชื่นผ่องใสอยู่เสมอ และ 4) อุเบกขา คือ ความวางใจ เป็นกลาง ไม่คิดซ้ำเติมคนอื่นอันเป็นเหตุที่จะทำให้เขาได้รับทุกข์ภัยอันตรายต่างๆ ดวงจิตที่เป็นกุศลเที่ยงธรรมเช่นนี้ จะเกิดกับผู้ที่อยู่ในคุณธรรมนี้ตลอดและเกิดอยู่กับบิดามารดาที่มีต่อบุตรทุกคน

คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ เรียกว่า "พรหมธรรม" ธรรมของผู้เป็นพรหม คือ บิดามารดานั่นเอง (อร่าม อินพุ่ม, 2537, หน้า 77)

1. เป็นบุรพเทพของบุตร เทพในที่นี้ หมายถึง ท่านผู้วิเศษเลิศกว่ามนุษย์ทั้งปวง โดยประเภท มี 3 คือ

1) สมมุติเทพ เทพโดยสมบัติ

2) อุปัตติเทพ เทพโดยกำเนิด

3) วิสุทธิเทพ เทพโดยความบริสุทธิ์ บิดามารดาของบุตร เป็นเทพโดยคุณสมบัติ จึงได้รับสมญาว่า บุรพเทพ ของบุตร เพราะ ท่านทั้ง 2 มีความประพฤติปฏิบัติเหมือนทวยเทพ ท่านคอยคุ้มครองกันชีวิตของบุตร ให้การอุปการะ เลี้ยงดูบุตรก่อนเทพเหล่าอื่น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ 4 ประการ คือ

1) แสดงโลกนี้แก่บุตรก่อน คือ ท่านแสดงให้บุตรได้เกิดมาเห็นโลก เห็นความเป็นไปของโลก ถ้าบิดามารดาไม่มีคุณธรรมข้อนี้แล้ว ท่านนำบุตรนั้นไปฆ่าเสียก็ยอมได้แต่ท่านไม่ทำกุศลจิตชนิดนี้ไม่มีอยู่ในจิตใจของผู้เป็นบิดามารดาเลย จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตรก่อน

2) คุ้มครองบุตรก่อน คือ บิดามารดาท่านเป็นคนแรกที่ปกป้องคุ้มครองดูแลบุตรที่เกิดมา ประกอบไปด้วยความเมตตาการุณย์ให้บุตรอันเป็นที่รักอยู่อย่างมีความสุข มิให้ใครมาทำร้ายเอาได้ แม้แต่แมดก็มีให้โต ไร้มิให้ตอม

3) ให้อภัยกับบุตรก่อน บิดามารดาท่านเป็นคนแรกที่จะอภัยกับบุตร ไม่เคยมีจิตใจอาฆาตพยาบาทอยู่ภายในเลย มีแต่พิสุทธิจิตให้กับบุตรของตน ไม่เคยคิดที่จะถือเอาโทษหวังแต่จะให้บุตรของตนนั้นสำเร็จประโยชน์เป็นส่วนใหญ่ ผูกไมตรีจิตเป็นมิตรที่ดีของบุตรทุกคน

4) เป็นนายประกันให้กับบุตรก่อน บิดามารดาทุกคนเป็นนายประกันให้กับบุตรเป็นคนแรก ท่านจะนำบุตรไปเข้าโรงเรียน จะนำบุตรไปทำงานทำการในครั้งแรก บิดามารดาต้องไปเซ็นชื่อรับประกันความประพฤติของบุตรตนว่าเป็นคนดีมีคุณธรรมมีวินัย พอที่จะเข้าโรงเรียน พอที่จะเข้าทำงาน ในที่นั้นได้ นี่คือความเป็นนายประกันของบิดามารดาที่มีต่อบุตร (อร่าม อินพุ่ม, 2537, หน้า 78)

2. เป็นบูรพาจารย์ของบุตร หมายถึง บิดามารดา ได้ชื่อว่าเป็นบูรพาจารย์ของบุตรคนแรก เป็นอาจารย์เบื้องต้นที่มีความเอื้อเพื่อสั่งสอน เอาใจใส่ต่อบุตร ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนก่อนอาจารย์คนอื่นๆ คือ

1) สอนให้พูด คือ คำแรกที่บิดามารดาสอนให้บุตรของตนได้พูดคือคำว่า แม่ พ่อ กิน นอน เสื้อผ้า น้ำ อาล้าง ป่า เป็นต้น สอนให้พูดแต่คำที่ไพเราะอ่อนหวาน

2) สอนมารยาท คือ สอนกิริยาอาการที่เรียบร้อย มีมารยาทอันดีงาม สอนให้มีความสงบ เสถียรเยียมตัวอ่อนน้อมถ่อมตน เพราะคนที่มีมารยาทนั้นก็เหมือนกับเพชรที่ได้รับการเจียรไนส่องแสงเป็นประกายนั่นเอง (อร่าม อินพุ่ม, 2537, หน้า 79)

3. เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร หมายถึง กล่าวโดยความเป็นจริง พระอรหันต์และผู้ที่ยังคุณธรรมทั้งหลาย ได้ชื่อว่า อาหุไนยบุคคล ดังที่เราสวดสรรเสริญพระสังฆคุณ ในการสวดมนต์ เช้า-เย็น เพราะว่า บุคคลเหล่านี้ คือ ผู้ที่ควรต้อนรับผู้ที่ควรคำนับ ผู้ที่ควรนมัสการ ซึ่งผู้ที่หวังบุญทั้งหลาย ได้นำมาบูชา บิณฑบาตก็มีภูมิธรรม มีคุณธรรมเช่นเดียวกันกับพระอรหันต์เหล่านั้น ที่ผู้เป็น บุตรควรจะนำมาถ่อมบูชา ควรแก่การต้อนรับ ควรแก่การนมัสการ เพราะท่านได้ทำหน้าที่มีต่อบุตรไว้ ถึง 4 สถาน คือ

1) มีอุปการะมาก โดยปกติแล้วบิดามารดาท่านได้ทำนุบำรุงบุตรมาด้วยความรักด้วยความปรารถนาดี มีความเจริญเติบโต มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต แต่งงานมีคู่ครองเป็นฝั่งเป็นฝา ตั้งหลักปักฐานมั่นคง โดยที่ท่านมิได้หวังสิ่งตอบแทนจากบุตรเลย

2) มีพระเดชพระคุณต่อบุตร บิดามารดาเป็นผู้ให้ความอบอุ่นแก่บุตร คอยเป็นเพื่อนในยามที่บุตรเหงาเปล่าเปลี่ยว ว้าวุ่นใจ ในขณะที่ด้วยกันถ้าบุตรไปกระทำความผิด ท่านก็ต้องออกฤทธิ์ออกเดชกับบุตร เขี่ยนตี อบรมสั่งสอนให้ละเว้นสิ่งที่ไม่ดี กระทำแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นต้น

3) เป็นผู้ที่มีบุญคุณต่อบุตร คือ บิดามารดาเป็นผู้ให้ความเจริญรุ่งเรือง ดูกดงามไฟที่ให้แสง แก่จักขุ แต่ในขณะที่เดียวกันถ้าทำไม่ดี ปฏิบัติไม่ดีก็จะทำให้เกิดความสูญเสียได้เช่นเดียวกับดวงไฟที่จะทำให้เกิดความพิงาศได้

4) เป็นผู้ควรคำนับและนมัสการของบุตร บิดามารดาได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีพระคุณอย่างสูงสุด ต่อบุตร เริ่มตั้งแต่ยังเด็กอยู่ในครรภ์จนกระทั่งคลอด ท่านได้ถนอมเลี้ยงมาตั้งแต่เล็กจนโต แม้แต่บุตร มีครอบครัวไปแล้ว ท่านยังห่วงหาอาทรอยู่ตลอด ผู้เป็นบุตรควรระลึกถึงพระคุณของท่านให้มาก อย่าให้ท่านเดือดเนื้อร้อนใจได้ (อร่าม อินพุ่ม, 2537, หน้า 79-80) จะเห็นว่า พระคุณอันยิ่งใหญ่ของมารดาบิดานั้น บุตรธิดาควรระลึกนึกถึงอยู่ทุกขณะจิต และพึงหาโอกาสตอบแทนพระคุณของท่านในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เพราะการดูแลปรนนิบัติมารดา บิดาในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ บุตรธิดาจะสามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ บังเกิดเป็นบุญกุศลอย่างเต็มที่ หากบุตรธิดาหนึ่งคนตาย ไม่สนใจต่อการดูแลปรนนิบัติบำรุงมารดาบิดาของตนในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว อาจจะเสียใจได้ว่า ไม่ได้ดูแลปรนนิบัติท่านเท่าที่ควร การบำรุงมารดาบิดา ให้ประสพสุข จึงถือเป็นหน้าที่ของบุตรธิดาผู้ประเสริฐพึงกระทำ บุตรธิดาบำรุงมารดาบิดาดังกล่าวนั้น ย่อมบังเกิดเป็นอุมมมงคลแก่ชีวิตตลอดไป

2.4 วิธีการบำรุงมารดาบิดา

มารดาบิดาเป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบุตรธิดาอย่างมากเหลือที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้เริ่มตั้งแต่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตรธิดาขึ้นมา ประคับประคองทะนุถนอมตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนกระทั่งคลอดออกมา มารดาบิดาก็เลี้ยงดูให้เติบโตตามลำดับ ให้การศึกษา หาทรัพย์มรดกให้บุคคลผู้เป็นบุตร เมื่อทราบความเป็นบิดามารดาว่า ไซ้เป็นได้โดยง่าย ต้องทำสิ่งต่างๆ มากมาย ต้องสู้กับความทุกข์ยากลำบากนานาประการเพื่อบุตรธิดา การบำรุงมารดาบิดาถือเป็นหน้าที่ของบุตรธิดาต้องกระทำแม้ในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอให้มารดาบิดาจากโลกนี้ไปแล้วจึงคิดถึงอุปัการคุณอยากตอบแทน เมื่อถึงเวลาเช่นนี้ผู้ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาย่อมเสียใจ ย่อมเดือดร้อนในภายหลังว่า ไม่สามารถพอที่จะเลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่ชราได้ก็มีได้เลี้ยงดูท่าน ตรงข้ามกับกุลบุตรผู้บำรุงมารดาบิดาโดยสม่ำเสมอ เขาย่อมมีความเจริญทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสพรมหกสูตร และโศมนันทชาดกว่า เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิง ในสวรรค์ (คณะกรรมกรแผนกตำรากรมการศึกษานานาชาติ ในพระบรม ราชูปถัมภ์ 2549, หน้า 216)

ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของบุตรออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) อติชาติบุตร คือ บุตรที่ยิ่งกว่ามารดาบิดา เป็นบุตรที่สูงส่งกว่ามารดาบิดาทางด้านคุณธรรม และจริยธรรม และมีความรู้ความสามารถทางสติปัญญาสูงกว่าบิดามารดาในสังคม อาจจะมีรวมถึงบุตรที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ามารดาบิดา

2) อนุชาติบุตร คือ บุตรที่เสมอด้วยบิดามารดา ทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ในระดับสังคมเป็นบุตรที่มีสถานภาพทางสังคม เท่าเทียมหรือเสมอกันกับมารดาบิดา ระดับสติปัญญาและความรู้ ความสามารถก็ไม่เกินไปกว่ามารดาบิดา

3) อวชาติบุตร คือ บุตรที่ต่ำต้อยกว่าบิดามารดาในทุกด้าน แม้จะได้รับการฝึกอบรมหรือพัฒนาอย่างเต็มที่ก็ไม่สามารถเจริญก้าวหน้าเท่าเทียมกันมารดาบิดาได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสติปัญญาทางคุณธรรม หรือทางสถานภาพทางสังคม พระพุทธองค์ได้ตรัสต่อไปว่า

"บัณฑิตทั้งหลาย ปรารภณาแต่อดีตชาติบุตรและอนุชาติบุตร ไม่ปรารภณาอวชาติบุตร เพราะอวชาติบุตรนำความเสื่อมเสียชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล ส่วนบุตรทั้งหลายผู้เป็นอุบาสก ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีในโลก พวกเขามีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล รู้ความประสงค์ของผู้อื่น ปราศจากความตระหนี่ ย่อมเจริญรุ่งเรืองในที่ประชุมทั้งหลายเหมือนพระจันทร์พ้นจากเมฆฉะนั้น" (ขุ.อิตติ. (ไทย) 25/74/431)

ดังนั้น มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรธิดาอย่างมากมาสุดจะพรรณนาให้ครบถ้วนได้เริ่มตั้งแต่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตรธิดาขึ้นมา ประคับประคองทะนุถนอมตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนกระทั่งคลอดออกมา มารดาบิดาก็เลี้ยงดูให้เติบโตตามลำดับ ให้การศึกษา หาทรัพย์มรดกให้

เป็นต้น เมื่อทราบความเป็นมารดาบิดาว่าใช่เป็นได้โดยง่าย ต้องทำสิ่งต่างๆ มากมายต้องสู้กับความทุกข์ยากลำบากนานาประการ เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ด้วยหวังจะสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์แบบทั้งทางด้านฐานะและความเป็นอยู่ แต่จุดหมายที่สำคัญนั้นไม่ใช่ทำเพื่อตน แต่มารดาบิดายอมทุกข์ยากลำบากทุกอย่างเพียงเพื่อบุตรธิดาเท่านั้น โดยหวังให้บุตรธิดาของตนมีความสุข ไม่อดอยาก ขัดสนในปัจจุบัน 4 และเพื่อเป็นทรัพย์มรดกไว้ให้แก่บุตรธิดาเมื่อตนได้ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นเมื่อบุตรธิดาได้ทราบว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการคุณอันยิ่งใหญ่ปานนี้สมควรที่บุตรธิดาจะพึงศึกษาหาวิธีตอบแทนพระคุณท่าน ในทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยมงคลที่ 11 การบำรุงมารดาบิดา (มาตาปิตุอุปภูฏาน) พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงหน้าที่ของบุตรธิดาที่มีต่อมารดาบิดาไว้ว่า การบำรุงมารดาบิดา สามารถกระทำได้ 2 ทาง คือ

1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย

2) การบำรุงมารดาบิดาทางใจ

การบำรุงมารดาบิดา ทั้ง 2 ทางดังกล่าวนี้ สามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย (การบำรุงอย่างต่ำ) บุตรธิดาเมื่อรู้อุปการคุณของมารดาบิดาแล้ว ควรหาโอกาสตอบแทนคุณท่าน ทั้งในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่ของบุตรธิดาอันพึงต่อมารดาบิดาทางกาย ดังปรากฏในสังคาลกสูตร 5 ประการ คือ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท และ 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) หน้าที่ของบุตรธิดาอันพึงต่อมารดาบิดาทางกาย 5 ประการนั้น

สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ หมายถึง การเลี้ยงดูนั้นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เป็นบุตรธิดาต้องกระทำ เพราะมารดาบิดาบำรุงเลี้ยงบุตรธิดาตั้งแต่ในครรภ์ กระทั่งคลอดออกมาแล้วบำรุงเลี้ยงด้วยน้ำนมจากอก ด้วยข้าวปลา และอาหารนานาชนิดจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในขณะเดียวกันมารดาบิดาก็ชราทุกวัน ร่างกายอ่อนแอ เรี่ยวแรงลดถอยน้อยลงไปทุกขณะจึงเป็น หน้าที่ของบุตรธิดาที่ต้องดูแลเอาใจใส่ท่านทั้งสองนั้นให้ดี โดยสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้ 1) การเลี้ยงดู ด้านร่างกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อบอุ่น ด้วยปัจจัย 4 โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสที่สามารถกระทำกิจใดๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่งต้องรับกระทำ บุตรธิดาหลายคนที่ไม่รู้จักคุณ ปล่อยปะละเลยต่อหน้าที่ไม่บำรุงมารดาบิดาในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เวลาที่ท่านล่วงลับไปแล้ว ก็ทำให้หมดโอกาสในการที่จะตอบแทนคุณการเลี้ยงดูด้านร่างกายด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย เป็นความจำเป็น หากบุตรธิดาไม่ใส่ใจ ไม่เลี้ยงดูแล้วใครจะใส่ใจเลี้ยงดูผู้เป็นบุตรธิดา จึงควรใส่ใจดูแลโดยสม่ำเสมอ แม้จะมีกิจธุระใดก็ต้องพยายามปลีกเวลามาดูแล ต้องหาโอกาสไปเยี่ยมเยียน ไม่รอโอกาส เพราะการรอโอกาสอาจไม่มีโอกาสก็ได้ บุตรธิดาบางคนรู้บุญคุณ

มารดาบิดา แต่ไม่มีโอกาสได้ทวงคืนที่ทำกรตอบแทน ต้องเสียใจเพราะมารดาบิดาได้จากโลกนี้ไปแล้ว เพียงการทำบุญอุทิศให้ไหนเลยจะชื่นใจเท่าการบำรุงดูแล ในขณะที่มารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ ดังคำประพันธ์จากวรรณคดีเรื่องพระสมุทร ทรงประพันธ์โดยรัชกาลที่ 6 ตอนหนึ่งว่า แม่แก่เฒ่าหมายเจ้าช่วยรับใช้ เมื่อยามไข้หมายเจ้าเฝ้ารักษา เมื่อยามถึงวันตายวายชีวา หวังลูกช่วยปิดตาเมื่อสิ้นใจ

ถ้าบุตรธิดาไม่ใส่ใจดูแลมารดาบิดา ละเลยต่อท่านทั้งสองแล้ว คงดีสู้ไม่เท่าไม่ได้ มีคำกล่าวที่ว่า "ไม่เท่าของคนเฒ่า ดีกว่าลูกเต้าอกตัญญู" (ส.ส. (ไทย) 15/200/289-290) เพราะไม่เท่านั้นเป็นสิ่งช่วยผู้ที่ชราเวลาจะลุกใช้ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลุกได้ ในคราวที่จวนเซจะล้ม ใช้ไม้เท้ายันกันมิให้ล้มได้ หรือหากพลาดล้มลงไปก็ยังใช้ ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลุกขึ้นยืน และเดินต่อไปได้ ในที่มีเตียงสามารถ ใช้ไม้เท้าคลำทางเดินไปได้ หากมีหลุมในหนทางที่เดินไป ไม้เท้ายังใช้วัดหรือหยั่งดูได้ ป้องกันมิให้พลาดพลั้งตกลงไปจนเกิดอันตราย หรือมีสิ่งขวางกั้นทางเดิน ผู้ชราวัยนี้ต้องมีดวงมออะไรไม่ค่อยเห็น ไม้เท้ายังช่วยบอกให้รู้ และสามารถหลบหลีกได้ แม้มีสัตว์ร้ายจะมาขบกัดทำร้ายไม้เท้ายังใช้ป้องกัน และขับไล่สัตว์เหล่านั้นมิให้เข้ามาทำร้ายได้ การเลี้ยงดูทางด้านร่างกายนี้ บุตรธิดาพึงกระทำการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาให้สมบูรณ์ ตามศักยภาพความสามารถของตน มารดาบิดาถือเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาตั้งแต่คลอดจนเติบโตใหญ่ มารดาบิดาถือว่าเป็นบุคคลที่ควรบูชา การบูชาทางด้านร่างกายนี้ เรียกว่า "อามิสบูชา" (อง.ทกก. (ไทย) 20/157/124) อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของเครื่องยินดี ที่ให้ผู้รับการบูชาเกิดโสมนัส-ปีติความอิ่มใจ เช่น บุตรธิดาระลึกถึงคุณของมารดาบิดา และบูชาท่านด้วยดอกมะลิ หรือบูชาท่าน ด้วยปัจจัย 4 ตามที่ท่านประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคที่คัดสรรแล้วว่า เหมาะสม หรือให้เงินทองที่เป็นมูลค่าปัจจัยนั้น ๆ ซึ่งการกระทำ ดังกล่าวถือเป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่ต้องแสดงความเคารพบูชามารดาบิดา ดังพุทธดำรัสที่ว่า กุลบุตรในโลกนี้สักการะ เคารพ นับถือ บูชามารดาบิดา

ด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดาผู้ได้รับการสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอเจ้าจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตรผู้อันบิดามารดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญอย่างเต็มเปี่ยมไม่มีความเสื่อม (อง.ปญจก. (ไทย) 22/58/105-106)

ด้วยพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ มารดาบิดาจึงเป็นบุคคลผู้ควรบูชา กราบไหว้ เป็นต้น แบบทางกายแก่บุตรธิดา แบบเป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำให้ของทั้งหลายในโลกมีค่าสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น ก้อนดินเหนียวธรรมดา ถ้าหากนำมาใส่แบบพิมพ์แล้ว พิมพ์เป็นตุ๊กตา ก็ทำให้ดินก้อนนั้นมีค่าขึ้นมา เป็นเครื่องประดับบ้านเรือนได้ ดินเหนียวก้อนเดียวกันนี้ หากได้แบบที่ดีกว่าขึ้นมาอีก เช่น แบบเป็นพระพุทธรูป ก็จะได้เห็นว่า คุณค่าของดินเหนียวก้อนนี้ทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น ผู้คนได้กราบไหว้ บูชา

คุณค่าของดินเหนียว ก้อนนี้ขึ้นอยู่กับแบบที่พิมพ์นั่นเอง มนุษย์ซึ่งเป็นโครงร่างที่ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย เหมาะในการทำความดี ทุกประการ จึงสามารถใช้ความรู้ความสามารถประกอบคุณความดีได้เต็มที่ เพราะมนุษย์มีพ่อแม่ เป็นต้นแบบทางกายให้ตนเอง (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2550, หน้า 92)

2) การบำรุงมารดาบิดาทาใจ หมายถึง การเลี้ยงใจด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นบุตรธิดาที่ดีที่ประทับใจของใจของมารดาบิดาให้มีโสมนัสอยู่เสมอ ไม่ให้ท่านต้องทุกข์ใจ ลำบากใจตรอมใจ หรือกระทำจิตใจของมารดาบิดาให้หม่นหมอง ก็ต้องมีทางจิตใจเจืออยู่ด้วยตลอดเวลาในขณะที่ให้ปัจจัย 4 ต้องให้ความเคารพด้วยความรัก ด้วยการบูชา ดังนักปราชญ์กล่าวว่า หากบุตรเพียงแต่เลี้ยงดูบิดามารดาด้วยให้อาหารอย่างเพียงพอ มีที่ให้อยู่อาศัย มีเสื้อผ้าให้สวมใส่ นำไปรักษายามเจ็บป่วย และมีความรัก แต่ปราศจากความรู้สึกเคารพและเชื่อฟังอย่างลึกซึ้งต่อบิดามารดา การเคารพและเชื่อฟัง มารดาบิดาจึงเป็นสิ่งที่ทำให้มารดาบิดาสบายใจภูมิใจ เป็นการบำรุงเลี้ยงทางด้านจิตใจด้วย เพราะ บุตรธิดาที่ประเสริฐที่สุด คือบุตรธิดาที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา บุตรธิดาอาจจะแสดงอาการ ตี้อร้นอย่างสุภาพเป็นบางครั้ง แต่ถ้าเห็นว่า ความเห็นของตนถูกเลย ก็ควรจะแสดงความเคารพ เชื่อฟังมารดาบิดาต่อไป อย่าได้แสดงความไม่สุภาพออกมาเป็นอันขาด เพราะจะทำให้มารดาบิดา ได้รับความทุกข์ยากลำบากใจ บุตรธิดาควรเอาใจใส่ดูแลมารดาบิดา โดยไม่กล่าววาจาที่ไม่ดีออกมา การกระทำดังกล่าวนี้ถือว่า เป็นการกระทำอันดีงามและถูกต้องตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเรียกว่า “ปฏิบัติบูชา” หรือ “ธรรมบูชา” (วุฒิชัย มูลศิลป์ และจำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2532, หน้า 18)

2. จักทำกิจของท่าน หมายถึง เมื่อบุตรธิดาเติบโตสามารถทำงานแทนมารดาบิดาได้ บุตรธิดา จะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่านเอาใจใส่ ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งหมด เพราะท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรธิดาและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรธิดาเติบโตแล้ว บุตรธิดาควรจะเข้ามารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีมารดาบิดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ ใกล้ตัว บุตรธิดาใส่ใจกิจการงานของครอบครัวปล่อยให้มารดาบิดา ทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบความสำเร็จในโลกรสวรรค์ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/58/107) ดังนั้น บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของมารดาบิดาตั้ง รากไม้ังคภูเข่า ไม่ทอดลอยกับอุปสรรค กับอุปสรรคที่จะเข้ามาขัดขวางทำให้จิตใจไม่มั่นคง คือเป็นผู้พร้อมที่จะแบ่งเบาภาระความเหนื่อยยาก ของมารดาบิดาตลอดเวลา หน้าที่ของบุตรธิดาจักช่วยทำกิจของท่าน คือ 1) ช่วยกิจภายในบ้าน หมายถึง ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมารดาบิดาภายในบ้านกิจหน้าที่เช่นนี้ บุตรธิดาต้องพยายาม ช่วยท่านทำงานตามสมควรแก่กำลังของตน เช่น เมื่อยังเป็นเด็กก็ช่วยมารดาบิดาทำความสะอาด บ้านเรือน รดน้ำต้นไม้ ปรุงอาหาร ซักผ้า รีดผ้า ล้างถ้วยชาม เป็นต้น ตามสมควรแก่กำลังที่ตนพอจะทำได้ 2) ช่วยกิจนอกบ้าน หมายถึง หน้าที่การงานที่ต้องกระทำนอก

บ้าน ได้แก่ อาชีพที่ต้อง ออกไปกระทำงานนอกบ้าน หรือกิจที่เป็นสาธารณะประโยชน์ กิจบางอย่างบุตรธิดาไปช่วยได้ กิจบางอย่างไม่สามารถช่วยได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมนั้นๆ หรือกิจเป็นอาชีพ เช่น รับจ้าง ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น บุตรธิดาต้องไม่เป็นคนนิ่งดูตายในกิจต่างๆ ขวนขวายช่วยเหลือในกิจของท่านอย่างเต็มความสามารถ เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดาบิดาย่อมมีความสุข และ 3) ไม่เพิ่มภาระแก่มารดาบิดา หมายถึง มารดาบิดานั้นเป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่การงานมากอยู่แล้ว ทั้งการงานภายในบ้าน อีกทั้งการงานที่ต้องไปทำนอกบ้าน ซึ่งเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะทรัพย์สินสมบัติไว้ให้บุตรธิดา หากว่า บุตรธิดาประพฤติตนไม่เรียบร้อยเป็นคนเกเร ไม่ใส่ใจในการศึกษาพัฒนาตนเองให้มีความรู้มีศักยภาพ ไม่สนใจโอวาทการกล่าวสอนของมารดาบิดา ไม่นำโอวาทคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติ บอกกล่าวไม่ค่อยได้นั้น ย่อมเป็นที่หนักอกหนักใจของท่าน ประสิทธิภาพในการทำงานของท่าน ก็ลดลงรายได้น้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรธิดาไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยด้วยแล้ว ยิ่งเป็นภาระและปัญหาที่หนักใจของท่านมากยิ่งขึ้น

3. จักดำรงวงศ์สกุล หมายถึง บุตรธิดาจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของมารดาบิดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป บุตรธิดาจะต้องให้วงศ์ ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งทีก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล และต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วยการจะรักษาวงศ์ตระกูลให้ ให้ยืนยาวมาจนถึงรุ่นของตน มารดาบิดาใช้ชีวิตอย่างถูกต้องดำรงอยู่ในธรรม บุตรธิดาต้องเดินตามการดำเนินชีวิตของท่านทั้งสองนั้น เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายอันดีงามของชีวิต เรียกว่า เดินตามทางผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการสืบเชื้อสายวงศ์สกุลแห่งความดีมิให้ขาดหาย บุตรธิดาต้องพยายามกระทำความดีตามแบบอย่างมารดาบิดาที่ได้ประพฤติ และพยายามรักษาสมบัติอันมีค่าของตระกูล ที่มารดาบิดาได้อุตสาหะ พากเพียรหามาด้วยความยากลำบาก ประเภทของสมบัติสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง วัตถุสมบัติ หมายถึง ทรัพย์สินทางวัตถุ ได้แก่ บ้าน รถยนต์ ที่ดิน ไร่นา แก้ว แหวน เงินทอง ของมีค่าต่างๆ เป็นต้น บุตรต้องสืบต่อวงศ์สกุลไว้มิให้ล่มสลายไปในช่วงของตน โดยไม่ ทำลายทรัพย์สินมรดกที่มีประจำวงศ์สกุล ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมา รวมทั้งรักษาและกระทำให้เพิ่มทวีคูณขึ้นด้วย เว้นจากเหตุที่ทำให้ตระกูลตั้งอยู่ได้ไม่นาน ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

1.1 เหตุที่ทำให้ตระกูลเสื่อม ตั้งอยู่ได้ไม่นาน 4 ประการ คือ

- 1) ไม่แสวงหาพัสตุที่หายแล้ว
- 2) ไม่ซ่อมแซมพัสตุที่เก่าคร่ำคร่า
- 3) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
- 4) ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/258/375) พระผู้พระราชกฤษฎีกาตรัสต่อไปถึงเหตุแห่งความเจริญ และความมั่นคงแห่งวงศ์ตระกูลว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลใด

ตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นาน เพราะสาเหตุ 4 ประการ หรือสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง

1.2 เหตุที่ทำให้ตระกูลเจริญ ตั้งมั่น อยู่ได้นานประกอบด้วย

1) แสวงหาพัสดุที่หายไป

2) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า

3) รู้จักประมาณในการบริโภค

4) ตั้งสตรีหรือบุรุษมีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/258/376) บุตรธิดาจึง

ควรทำตนเป็นคนดี ดำรงรักษาสมบัติของมารดาบิดา และพยายามทำให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อให้เกิดความเจริญแก่ครอบครัว และวงศ์ตระกูล สิ่งใดที่เป็นทรัพย์ทางวัตถุของมารดาบิดา ทั้งในบ้านและนอกบ้าน บุตรธิดาที่ดีควรยินดีอาสาที่จะช่วยดูแลรักษาแทนท่าน ถ้าท่านอนุญาต ทั้งนี้ เพื่อแบ่งเบภาระของผู้เป็นมารดาบิดาที่มีภาระมาก ประการที่สอง ธรรมสมบัติ หมายถึง ทรัพย์ทางปัญญา ธรรมสมบัติเป็นคุณธรรมประจำ ตระกูลที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเกียรติ ศักดิ์ศรี ชื่อเสียงที่ดั่งใจของวงศ์ตระกูล ถือว่า เป็นทรัพย์ภายในเรียกว่า "อริยทรัพย์" คือ ทรัพย์ที่ประเสริฐติดตัวอยู่ภายในจิตใจ มีคุณค่ามากกว่า วัตถุทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง ของมีค่าต่าง ๆ เป็นต้น

3. จักประพัตินให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท หมายถึง บุตรธิดาต้องประพัตินเป็นคนดีให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่รับทรัพย์มรดกของวงศ์ตระกูล และรักษาทรัพย์นั้นเอาไว้ให้ได้ มีวิริยะอุตสาหะในการประกอบอาชีพโดยสุจริตชอบธรรม ไม่หลงไหลในอบายมุข อันเป็นทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์มรดก และเป็นที่ตั้งแห่งการล่มสลายของวงศ์สกุลแล้ว มารดาบิดา ย่อมยินดีมอบทรัพย์มรดกให้ ถ้าบุตรธิดาหลงไหลในอบายมุข มารดาบิดาย่อมวางใจไม่ลงที่จะมอบทรัพย์มรดกให้อบายมุขนั้นมีอยู่ 6 ประการ คือ

1) ตีมน้ำเมา ติดสิ่งเสพติดชนิดต่างๆ และทำให้เกิดโทษอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 6 ประการ คือ

(1) เสียวทรัพย์ทันตาเห็น

(2) ก่อการทะเลาะวิวาท

(3) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค

(4) เห็นเหตุให้เสียชื่อเสียง

(5) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย

(6) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา (ที.ปา. (ไทย) 11/248/202-203)

2) เกี่ยวกับกลางคืน ความเสื่อมและเสียหายจากอบายมุขยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หลงใหลนั้น มีโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอก หรือตามแหล่งสถานบันเทิงต่างๆ ในกลางคืน 6 ประการ คือ

- (1) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน
- (2) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา
- (3) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (4) เป็นที่สงสัย ของคนอื่นด้วยเหตุต่างๆ
- (5) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง
- (6) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง (ที.ปา. (ไทย) 11/249/203)

3) เกี่ยวดูการละเล่น ก่อให้เกิดโทษในการเที่ยวดูมหรสพการเล่นต่างๆ 6 ประการ คือ

- (1) มีการรำที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (2) มีการขับร้องที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (3) มีการประโคมที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (4) มีเสภาที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (5) มีการบรรเลงที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (6) มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปที่นั่น) (ที.ปา. (ไทย) 11/250/203-204)

4) เล่นการพนัน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 6 ประการ คือ

- (7) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- (8) ผู้แพื่อยอมเสียดายทรัพย์
- (9) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- (10) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้
- (11) ถูกมิตรอำมาตย์ ดูหมิ่น
- (12) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่า ชายผู้นี้เป็นนักเลง การพนัน ไม่สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้ (ที.ปา. (ไทย) 11/251/204)

5) คบคนชั่วเป็นมิตร ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร 6 ประการ คือ

- (1) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตร
- (2) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- (3) เขามีนักเลงเหล่าเป็นมิตรสหาย
- (4) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย

(5) เขามีคนโกงเป็นมิตร

(6) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย (ที.ปา. (ไทย) 11/252/204-205)

6) เกียจคร้านทำงาน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนืองๆ 6 ประการ คือ

(1) มักอ้างว่า หนาวนัก แล้วไม่ทำงาน

(2) มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(3) มักอ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(4) มักอ้างว่า เวลายังเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(5) มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน

(6) มักอ้างว่า กระจายเกินไป แล้วไม่ทำงาน (ที.ปา. (ไทย) 11/253/205) ดังนั้น พระ

พุทธองค์ ท่านจึงทรงสอนให้พุทธบริษัททั้งหลายต้องรู้จักเลิกละ สิ่งที่เป็นอบายมุขให้ได้ ตีมน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการละเล่น เล่นการพนัน เกียจคร้านการทำงาน คบคนชั่วเป็นมิตร สิ่งเหล่านี้ นี้เป็น สิ่งที่เป็นหุบเหวเป็นปากทางแห่งความเสื่อม ความเลว อย่าเข้าไปยุ่ง อย่าเข้าไปแตะ ถ้าเข้ายุ่งเข้าไป แตะแล้วยากที่จะถอนตัวออกมาได้

5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน หมายถึง เมื่อมารดาบิดาสิ้นชีวิตไปแล้ว หน้าที ของบุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้ ความตายนี้เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร บุตรธิดาไม่ควรแต่จะเศร้า โศกเสียใจร้องไห้รำพัน กระทั่ง ไม่มีจิตใจจะทำมาบณกิจศพของมารดาบิดา ควรจะระงับความทุกข์ใจ พิจารณาให้เห็นความจริงว่า มารดาบิดาต้องตายไปตามธรรมดา ชีวิตของคนทุกคนที่เกิดมาต้องตาย ทั้งสิ้น ปู่ย่า ตายาย ทวดของเราทุกคนล้วนแต่ตายทั้งสิ้น และบุคคลเหล่านั้นก็ได้เอาอะไรไปเลย แม้สิ่งที่ท่านรักดังดวงใจท่านก็เอาไปไม่ได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นเดียวกัน ในไม่ช้าก็ต้องตายไปอีก เช่นเดียวกัน สมดังที่พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

"บุคคลผู้ไม่มีความตระหนี่ ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ บรรพบุรุษพชนที่ล่วงลับไปแล้ว วัตถุเทวดา หรือท้าวมหาราชโลกบาล ผู้มียศทั้ง 4 คือ ท้าวภูเวร 1 ท้าวธตรฐ 1 ท้าววิรูปักษ์ 1 ท้าววิรูปุณห 1 แล้วพึงถวายทาน บุรพชนและวัตถุเทพดาเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมเป็น ผู้อันเขาบูชาแล้ว และเขาผู้เป็นทายกย่อมไม่ไร้ผล การร้องไห้ ความโศก หรือการคร่ำครวญอย่างอื่นใด แก่ชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลาย ก็คงดำรงอยู่อย่างนั้นอันทักษิณานี้แล อันบุคคลให้แล้ว ชื่อว่า ตั้งไว้ดีแล้ว

ในสงฆ์ ย่อมสำเร็จโดยฐานะเพื่อประโยชน์แก่ชนนั้นตลอดกาลนาน (คณะกรรมกรแผนก ตำราหมามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 288-289)

บุตรธิดาจึงต้องไม่ลืมพระคุณมารดาบิดา เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วบุตรธิดาควรรับภาระ หน้าทีต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่จัดงานประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลศพ กระทั่งที่สุดคือ การปลงศพตามประเพณี ของศาสนาที่ตนศรัทธานับถือ จากนั้นก็ควรหาโอกาสกระทำทักษิณาทานถึงมารดาบิดาในพิธีกรรมที่ สำคัญ ๆ ที่บรรพบุรุษนำปฏิบัติมา กล่าวคือ พิธีทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ พิธีทำบุญครบรอบ 50

วัน 100 วัน พิธีทำบุญอัฐิ พิธีทำบุญประจำปี พิธีทำบุญเทศกาลสารทไทย พิธีทำบุญเทศกาลอื่น ๆ ตามประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่า "บุพเพตพลี และญาติพลี" พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องของการทำบุญอุทิศว่า กุลบุตรเมื่อจะสั่งสมบุญกุศล อันชื่อว่า ปัตติทานเอง และจะยังบุญกุศลอันชื่อว่า "ปัตตานุโมทนา" ให้เกิดแก่ชนเหล่าอื่น พึงทำทานอุทิศเปรตทั้งหลาย โดยแท้ อีกอย่างหนึ่งทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่งตามปกติของตนแล้ว พึงอุทิศส่วนบุญแก่ชนเหล่าอื่นด้วย ถ้ากุลบุตรกระทำดังกล่าวนี้อันแล้ว ย่อมได้รับอานิสงค์แห่งบุญมาก บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเจริญทั้งโลกนี้ และโลกหน้า เมื่อเขาละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสเรื่อง ประโยชน์แห่งการถือโภคทรัพย์แก่นาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสคาถาเหล่านี้ไว้ในอาทิตยสูตร ปัญจนินบาต อังคุตตรนิกายว่า

"นรชนจะต้องตายเป็นธรรมดา เมื่อระลึกถึงประโยชน์นี้ว่า โภคะ ทั้งหลายเราบริโภคแล้ว คนที่เลี้ยงเราก็กินแล้ว อันตรายทั้งหลายเราก็ผ่านพ้นไปแล้วแล ทักษิณาก็มีผลในเบื้องบนเราก็ให้แล้ว อนึ่ง พลี 5 อย่าง เราก็ทำแล้วท่านผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้สำรวจแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ เราก็บำรุงแล้ว บัณฑิตผู้ครองเรือน พึงปรารถนาโภคะเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นเราก็บรรลุแล้ว กรรมที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อนเราก็ทำแล้ว ดังนี้ ตั้งอยู่ในอริยธรรมทวยเทพดา ย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้แล เขาละ ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์" (คณิศรกรรมการแผนกตำรากรมกฎหมายราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2549, หน้า 297)

สิ่งหนึ่งที่สำคัญในการมาบิณฑิกหรือทำบุญอุทิศให้มารดาบิดานั้นไม่ควรทำบาปเลย เช่น จะฆ่าเองหรือสั่งให้คนอื่นฆ่าเพื่อเอาเนื้อมาทำบุญก็ไม่ควร หรือจะมีงานมหรสพให้สนุกสนานก็ไม่เหมาะ เพราะไม่ใช่เรื่องบุญกุศล ควรทำแต่แต่เรื่องบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา พังธรรมเทศนา ตามสมควรแก่กาลเวลาเท่านั้น (พระสุธรรมเมธี (เขมกะ), 2550, หน้า 130) จะเห็นว่า หน้าที่ของบุตรธิดาในการบำรุงมารดาบิดาทางกาย หรือการบำรุงภายนอกเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมารดาบิดาไม่ทำให้ท่านลำบากทางร่างกายมากเกินไป เพราะมารดาบิดาท่าน อุปการะบุตรธิดามาตลอดชีวิตแล้ว ควรจะให้ท่านได้พักผ่อนบ้างในบ้านปลายชีวิต อีกทั้งยังเป็นการทำให้มารดาบิดาได้มีเวลาในการที่จะเข้าวัดปฏิบัติ บำเพ็ญกุศลมากขึ้น การบำรุงมารดาบิดาทางร่างกาย ของท่านนั้นสำคัญที่บุตรธิดาควรพิจารณาว่า มารดาบิดาชื่นชอบในปัจจุบัน 4 สิ่งใด หรือไม่พอใจ ใน สิ่งใด ควรจะจัดหามาให้ท่าน เพราะสิ่งของบางประการมารดาบิดาอาจจะชื่นชอบ หรือไม่ชื่นชอบ หากนำมาบำรุงมารดาบิดาอาจจะทำให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อท่าน หรือต่อครอบครัวก็เป็นได้ เช่น การนำอาหาร เครื่องดื่ม ที่มีประโยชน์มาบำรุงท่าน บุตรธิดาต้องหมั่น พิจารณาอาหารว่า มารดา บิดาชอบทานอะไรเป็นพิเศษ หรือท่านแพ้อาหารประเภทใดก็ไม่ควรนำมาจัดหาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่เหมาะสมให้กับมารดาบิดามอบให้ จัดสรรที่อยู่อาศัยในบ้านตลอดถึงห้องน้ำห้องนอนของมารดา

บิดาให้สะอาด ลูกสุขอนามัยอันจะส่งผลต่อสุขภาพของท่าน เมื่อมารดาบิดาเจ็บไข้ได้ป่วยก็หาหมอ พยาบาลมาดูแลท่านอย่างใกล้ชิดไม่ปล่อยปะละเลย อย่างนี้ เป็นต้น

2. การบำรุงมารดาบิดาทาทางใจ(การบำรุงอย่างสูง) หมายถึง การตอบสนองพระคุณของท่าน ทั้งสองให้หมดได้ จะต้องเป็นการตอบแทนในด้านจิตใจ ซึ่งจะให้ประโยชน์แก่ท่านทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ในที่สุดได้ โดยการตอบแทนพระคุณท่าน ดังนี้

- 1) ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธา ก็พยายามชวนชวายให้ท่านได้มีศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
- 2) ถ้าท่านยังไม่มีศีล ก็พยายามชวนชวายให้ท่านได้มีศีล
- 3) ถ้าท่านยังไม่มีจาคะ คือการรู้จักเสียสละบริจาค ก็พยายามชวนชวายให้ท่านได้มีจาคะ
- 4) ถ้าท่านยังไม่มีปัญญา คือการรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ตามหลักพระพุทธศาสนา ก็พยายามชวนชวายให้ท่านได้มีปัญญา (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ), 2548, หน้า 116)

ถ้าผู้ใดทำได้ ผู้นั้น ชื่อว่าสามารถตอบแทนคุณของพ่อแม่ของตนได้หมด ถ้าท่านทั้งสอง มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ก็พยายามชวนชวายให้ท่านมี คุณธรรม หรือได้มีโอกาสปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น โดยปฏิบัติ ดังนี้

- 1) พาท่านไปทำบุญที่วัดตามโอกาสอันสมควร
- 2) หาหนังสือธรรมะให้ท่านได้อ่าน หรืออ่านให้ท่านฟัง
- 3) นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมที่บ้าน มาทำบุญที่บ้านตามโอกาสอันสมควร
- 4) ให้ท่านได้ฟังรายการธรรมะทางวิทยุหรือโทรทัศน์ หรือจัดหาเทปธรรมะมาเปิดให้ท่านฟัง
- 5) ถ้าเป็นลูกผู้ชายก็บวชในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ท่านทั้งสองได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญกุศล ได้มากขึ้น ทั้งมีความปลื้มใจมากขึ้นในเมื่อลูกของตนได้บวช

6) ถ้าเป็นลูกผู้หญิง ก็พยายามชวนชวายให้ท่านได้บำเพ็ญบุญเท่าที่สามารถจะทำได้ด้วยวิธี ต่างๆ ตั้งแต่ข้อที่ 1 ถึงข้อที่ 4 และเมื่อได้บำเพ็ญบุญอย่างใดอย่างหนึ่งมา ก็ขอให้ท่านได้รับทราบและ อนุโมทนาในส่วนบุญนั้นด้วยผู้ที่ได้บำรุงเลี้ยงพ่อแม่ ตอบแทนพระคุณของท่านทั้งสอง ด้วยวิธีการ ต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก ย่อมได้ประสบบุญมาก ย่อมได้รับความรักใคร่ในชีวิตได้มาก ย่อมได้ประสบบุญมาก ย่อมได้รับความรักใคร่คุ้มครองจากเทพยดาและ มนุษย์เป็นอันมาก ย่อมปลอดภัยในเมื่อจะมีอันตรายแก่ชีวิต เพราะมารดาบิดามีพระคุณมาก ทั้งจะทำให้ เกิดความสงบสุขขึ้นทั่วไปในครอบครัว ทำให้พ่อแม่มีความสุขใจได้มาก มีความอ่อนใจ ภูมิใจ ในลูก ของตนที่เป็นคนกตัญญูกตเวทีเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ ทั้งเป็นการรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ อัน เป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งไว้ในชาติของเรา อันเป็นไปเพื่อความสงบสุขในครอบครัวและวงศ์ ตระกูลอีกด้วย (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ), 2548, หน้า 116-117) จะเห็นว่า การบำรุง มารดาบิดาที่ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดคือ การบำรุงทางด้านจิตใจ

โดยบุตรธิดาพึงพยายามชักนำให้มารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ให้ดำรงตั้งมั่นอยู่ในความ มีศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นบุตรธิดาและมารดาบิดา พึงเป็นผู้มีความเคารพนับถือ เชื่อมั่นในคุณของพระรัตนตรัย คือมีความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอน ของพระศาสดาว่าทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว นรกสวรรค์มีจริง กรรมมีจริง เป็นต้น และเคารพเชื่อมั่น ในคุณของพระสงฆ์ผู้เป็นเนื้อนาบุญของโลก บุตรธิดากระทำได้ดังกล่าวนี ชื่อว่า เป็นบุคคลผู้กระทำการตอบแทนคุณมารดาบิดาพิเศษสุด

2.5 ประโยชน์ของการบำรุงมารดาบิดา

ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท บุคคลที่มีความกตัญญู รู้จักสักการะ เคารพ นับถือ บูชามารดาบิดา ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญและได้รับการสรรเสริญ ดังพุทธพจน์ว่า กุลบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นับถือ บูชามารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้เพื่อนชวานา เพื่อนร่วมงาน เทวดา พวกรับ พลีกรรม และสมณะพราหมณ์ โดยโศครุทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม

ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตรผู้นั้นมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ เพื่อนชวานา เพื่อนร่วมงาน เทวดาผู้รับพลีกรรมและสมณะพราหมณ์ อนุเคราะห์แล้ว จึ่งหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย (อง.ปญจก. (ไทย) 22/58/105-107) และเมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูตเวทีซึ่งชีวิตไปยอมไปเกิดในสุคติ โลก สวรรค์

ดังพุทธพจน์ว่า มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพจารย์ และเอานายกบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงนมัสการ ราชสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน กรอบกลืน การให้ อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปฏิบัติมารดาบิดานั้นแหละ บัณฑิต ทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/63/107-108)

บุคคลที่มีความกตัญญู ปฏิบัติชอบในพ่อแม่ ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมดูแลตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนและประสบบุญอันมาก ดังพุทธพจน์ว่า

นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติ ปฏิบัติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้น ในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึ่งบันเทิงในสวรรค์สมบุรณ์เป็นอันมาก (อง.จตุกก. (ไทย) 21/4/7)

ในทางพระพุทธศาสนาได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ ดังนี้

1) เป็นสัตว์บุรุษ (อง.ทก. (ไทย) 20/33/77) ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาเพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตว์บุรุษ

2) เป็นบุคคลที่หาได้ยาก (อง.จตก. (ไทย) 21/33/77) เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ซึ่งมิใช่จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

3) ประสบแต่ความสุข เนื่องจากประพติตนถูกต้องชีวิตจึงมีแต่ความเจริญและสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆ ด้วย

4) ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

5) ประพตีสัตว์ที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิตเป็นอุดมมงคลในชีวิต สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวอานิสงส์ความกตัญญูไว้ ดังนี้

ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ความมีเกียรติยศทำให้ถึงความเจริญเดช ความเจริญเดชทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ ความเป็นที่น่ารักใคร่ทำให้มีความเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้ว ก็มีแต่ความเบิกบานสำราญใจ ที่เกียจก็หาย ที่หน่ายก็สิ้น บุญก็มาปัญญาเกิดปัญญามาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้ (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), 2528, หน้า 461) พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) กล่าวว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ย่อมได้รับ อานิสงส์ ดังนี้

- 1) ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้
- 2) ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก
- 3) ทำให้เกิดสติไม่ประมาท
- 4) ทำให้เกิดหิริและโอตตปั ะ
- 5) ทำให้เกิดขันติ
- 6) ทำให้จิตใจส่องใสมองโลกในแง่ดี
- 7) ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี
- 8) ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม
- 9) ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ
- 10) ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย
- 11) ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย
- 12) ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ),

2536, หน้า 180-181)

2.5.1 ประโยชน์ต่อคนอื่นหรือสังคม บุคคลที่มีความกตัญญูทเวที ย่อมทำให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องของคบหาสมาคมได้รับแต่ประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว จากการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของการคบหาสมาคมไว้มากมาย เช่น “การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาคนควรบูชา นี่เป็นอุดมมงคล” “คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น” (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/254/283) “ผู้ใดทอกลุณด้วยใบไม้ ใบไม้นั้นย่อมพลอยมีกลิ่นหอมฟุ้ง, การเสวนากับนักปราชญ์ย่อมมีผลอย่างนั้น” (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/254/283) “นักปราชญ์ผู้มีปัญญาย่อมแนะนำสิ่งที่ควรแนะนำ ไม่ชักชวนในสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ การแนะนำดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐของเขา” (ขุ.ชา. เตรสก. (ไทย) 27/412/96) “พึงมองเห็นคนมีปัญญา ที่ชอบชี้โทษ พุดจาข่มชี้ เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนเช่นนั้นเป็นบัณฑิต ควรคบได้, คบคนเช่นนั้น มีแต่ดีชี้ขึ้น ไม่เลวลง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/76/51) “พึงแนะนำตักเตือนเถิด พึงพราสาสอนเถิด พึงห้ามปรามจากความชั่วเถิด, คนที่ทำเช่นนั้น ย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษ ไม่เป็นที่รักของอสัตบุรุษ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/77/52) “ธีรชน ผู้ร่วมด้วยเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/207/97) “เดินร่วมกัน 7 ก้าว ก็นับว่า เป็นมิตร, เดินร่วมกัน 12 ก้าว ก็นับว่า เป็นสหาย, อยู่ร่วมกันสักเดือนหนึ่งหรือครึ่งเดือน ก็นับว่า เป็นญาติ, ถ้านานกว่า นั้นไปก็เหมือนเป็นตัวเอง” (ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) 27/83/35) “มีญาติพวกพ้องมาก ย่อมเป็นการดี เหมือนหมู่ไม้มากหลายในกลางป่า, ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะงอกงามใหญ่โตเท่าใด ลมก็พัดให้โค่นลงได้” (ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) 27/74/31) “ถ้าได้สหายผู้มีปัญญา ปกครองตน พึงพอใจมีสติเที่ยวไปกับเขา, ถ้าไม่ได้สหายที่มีปัญญาปกครองตน พึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่พึงทำความชั่ว” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/328-330/135-136) “ควรคบมิตรที่เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม ผู้โอฬารด้วยความดี มีปฏิภาณ, ครั้นรู้จักประโยชน์ที่มุ่งหมาย กำจัดความสงสัยได้แล้ว จึงควรเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด” (ขุ.สุ. (ไทย) 25/58/513) “การพึงธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล นี่เป็นอุดมมงคล” (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/9/8) ข้อความเหล่านี้ นับว่าบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทีผู้อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายมหาศาล แก่สังคมส่วนรวมเป็นธรรมดาว่า คนเราที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมจะมีการคบหา สมาคมกันเป็นธรรมดา และการได้คบหาสมาคมกับบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธองค์ถือว่า มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว” (ส.ม. (ไทย) 19/2/3) สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวว่า ความเป็นคนกตัญญูทเวทีในฐานะกัลยาณมิตร วิถีจรยาของมนุษย์ อันที่จริง โลกมีความสงบสุขอยู่ได้ เพราะอาศัยคนดี เป็นส่วนใหญ่ เมื่อการทำดีต่อ และการสนองดีตอบของคนดียังเป็นไปในโลกโดยสม่ำเสมออยู่เพียงใด โลกก็ยังมีความสงบ สุขขึ้นบานสราญรมย์อยู่เพียงนั้น (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), 2528, หน้า 448-449) บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวที เมื่อมีบุคคลทำความดีให้ตนแล้ว ย่อมจะรู้สึกสำนึก

ในอุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และพร้อมที่จะหาทางตอบแทนคืนทุกเมื่อทุกเวลาที่มีโอกาส เพราะฉะนั้น ความดีที่บุคคลทำแล้วแก่บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวที นับว่าไม่เสียหาย ซ้ำยังก่อให้เกิด

ประโยชน์มากมายทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ดังข้อความในนิโครธชาดกว่า “ผู้ใดเขาทำความดี ทำประโยชน์ให้ก่อนก็รู้จักคุณอยู่เสมอ ประโยชน์ทั้งหลายที่เขาปรารถนาก็ย่อมเจริญยิ่งขึ้น” (ขุ.ชา.สตก. (ไทย) 27/273/103) บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่ไม่ประทุษร้ายมิตร ตั้งความกตัญญูเป็นเบื้องหน้า ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณ ไม่ลืมคุณท่าน ไม่คิดร้ายต่อท่าน ดังนั้น บุคคลเมื่อได้ทำคุณ ต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ดังที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบ เยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ เราสามารถทำมันให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง และจะไม่ทำให้โลกนี้ กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร (พุทธทาสภิกขุ, 2536, หน้า 5) บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีพระคุณแล้วและสนองคุณเท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือ เป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตา กรุณา ปราณี โอบอ้อม อารี เผื่อแผ่แก่ผู้น้อย ที่ทำดีกับตน เป็นผู้น้อยก็มีสัมมาคารวะ ซื่อสัตย์ สุจริต จงรัก ภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงประโยชน์ผลกระทบต่อความสุขและความเสียหายต่อส่วนรวมก่อน เขาจะปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบทั้งแก่ตนและผู้อื่น ถ้าหากทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน และถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้เต็มไปด้วยความ กตัญญูจริงๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าวุญยิ่งกว่าเทวโลก ดังที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวว่า เมื่อทุกคนเกิดมาในโลก ที่เป็นโรงละครโรงใหญ่แล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ขายตั๋วที่กตัญญู ผู้เก็บตั๋วที่กตัญญู ผู้ดูที่กตัญญู ซึ่งแต่ละคนได้สมญาว่า มงคล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญความกตัญญู ของคนที่ได้สมญาว่า มงคลนั้น ว่าเป็นมงคลยอดชีวิตประการหนึ่ง เพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติบรรลุ ถึงความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), 2528, หน้า 462)

จะเห็นว่า คุณธรรมคือความกตัญญูนี้ เมื่อสั่งสมไว้ดีแล้วย่อมจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ทั้งต่อคน ในสังคมและเป็นธรรมป้องกันความเสียหายที่เกิดขึ้น เป็นคุณธรรมปกครองโลกให้อยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข

2.6 สรุป

แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดานั้น หมายถึง การดูแล ปรนนิบัติ เลี้ยงดู รับประทาน บิดาให้มีปกติสุข ทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ คือ

1. การบำรุงมารดาบิดาทางกาย คือ สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้

2. การบำรุงมารดาบิดาทางใจ คือ ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด ด้วยถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญารู้แจ้งแห่งสังขารมนต์ นำตนพ้นจากทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน

บุตรธิดาสามารถทำการบำรุงมารดาบิดาได้นั้นมี 5 วิธี ดังนี้ 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) จักประพฤติตนให้เหมาะสม ที่จะเป็นทายาท และ 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน บุตรธิดาสามารถทำตอบแทนบุญคุณบิดามารดาได้นั้น มี 4 อย่าง ดังนี้ 1) ถ้าท่านยังไม่มี ศรัทธา พยายามชวนชวายเป็นให้ท่านได้มีศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา 2) ถ้าท่านยังไม่มีศีล พยายามชวนชวายเป็นให้ท่านได้มีศีล 3) ถ้าท่านยังไม่มีจาคะ คือ ไม่มีการเสียสละบริจาค พยายาม ชวนชวายเป็นให้ท่านได้มีจาคะ และ 4) ถ้าท่านยังไม่มีปัญญา คือไม่รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ตามหลักพระพุทธศาสนา พยายามชวนชวายเป็นให้ท่านได้มีปัญญาชอบด้วย เหตุด้วยผล

บทที่ 3

การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประวัติของคัมภีร์ชาดก ความหมายของคัมภีร์ชาดก ประเภท ของชาดก องค์ประกอบของชาดก การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก และหลักธรรมที่เกี่ยวกับ การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 3.1 ประวัติของคัมภีร์ชาดก
- 3.2 ความหมายของคัมภีร์ชาดก
- 3.3 ประเภทของคัมภีร์ชาดก
- 3.4 องค์ประกอบของคัมภีร์ชาดก
- 3.5 การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก
- 3.6 หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก
- 3.7 สรุป

3.1 ประวัติของคัมภีร์ชาดก

การเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว เป็นชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก อันเล่าเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า ชาดก คือ เรื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว ชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก อันเล่าเรื่อง พระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี มีจำนวนทั้งหมด ตามตัวเลขถ้วนที่กล่าวในอรรถกถาทั้งหลายว่า 550 ชาดก (นับตรงเลขว่า 547 ชาดก แต่คนไทยมัก พูดตัดเลขแค่หลักร้อยว่า พระเจ้า 500 ชาด) ทั้งหมดนี้จัดเป็นพระไตรปิฎก 2 เล่ม (ฉบับอักษรไทยคือเล่ม 27 และ 28), อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาดกทั้งหมดในพระไตรปิฎก เป็นคาถาล้วน ๆ (เว้นชาดกหนึ่งที่เป็นความร้อยแก้ว คือกุณาลชาดก) และโดยมากเป็นเพียงกล่าวโต้ตอบกันของบุคคลในเรื่องพร้อมทั้งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสรุปหรือแสดงคติธรรม อันเรียกว่าอภิธรรมพุทธคาถาเท่านั้น ไม่ได้เล่าเรื่องโดยละเอียด ผู้อ่านเข้าใจได้ยาก จึงมีอรรถกถาขึ้นมาช่วยอธิบาย เรียกว่า “ชาดกัฎฐกถา” (เรียกให้ง่ายว่า อรรถกถาชาดก) ซึ่งขยายความออกไปมาก จัดเป็นเล่มหนังสือฉบับ บาลีอักษรไทยรวม 10 เล่ม เรื่องชาดกที่เรียนและเล่ากันทั่วไป ก็คือเล่าตามชาดกัฎฐกถานี้ แต่ นักศึกษา

พึงรู้จักแยกระหว่างส่วนที่มีในพระไตรปิฎก กับส่วนที่เป็นอรรถกถา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551, หน้า 83)

เรื่องเล่าคล้ายกับนิทาน บางครั้งเรียกว่า นิทานชาดก สอดคล้องกับที่ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบายชาดกไว้ในหนังสือคำวัดว่า คือ เรื่องราวหรือชีวประวัติในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง ๆ เพื่อแสดงหลักธรรมสุภาพดีที่พระองค์ทรงประสงค์ เรียกเรื่องในอดีตของพระองค์นี้ว่า ชาดก ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก ชาดกที่ทรงเล่านั้นมีหลายร้อยเรื่อง ว่าทรงเคยเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ 10 ชาตีสุดท้ายที่เรียกว่าทศชาติชาดก และชาตีสุดท้ายที่สุดที่ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร จึงเรียกเรื่องพระเวสสันดรนี้ว่า มหาเวสสันดรชาดก (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548, หน้า 200) ชาดกจัดเป็นนิทานเช่นกัน แต่จะเน้นที่อดีตชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า พระโพธิสัตว์ หรือมหาสัตว์ ตัวละครที่เป็นพระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ในเรื่อง คือ ตัวเอกของเรื่อง ตัวเอกของเรื่อง บางเรื่องเป็นสัตว์ บางเรื่องเป็นมนุษย์ที่ยากจน บางเรื่องเป็นมนุษย์ในตระกูลสูง มียศฐานบรรดาศักดิ์ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์จะเป็นผู้เสียสละคอยช่วยเหลือสัตว์หรือมนุษย์ให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยเสมอ แม้จะสิ้นชีวิตก็ตาม ต่อมามีการแพร่กระจายสู่กลุ่มชนที่นับถือ พระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่มีความเฉลียวฉลาดก็นำเอามาดัดแปลงแต่งเติมให้เป็น นิทานชาดก ด้วยการแต่งเน้นที่ตัวเอกว่า เป็นพระโพธิสัตว์พร้อมก็มีการประชุมชาดก เพื่อให้เข้าใจ ลักษณะของเรื่องชาดกในคัมภีร์ชาดกในพระพุทธศาสนา วรรณคดีชาดกไทยมีอยู่ส่วนหนึ่งที่กำเนิดขึ้น ในลักษณะนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดกในปัญญาสาชาดก ซึ่งถือว่าเป็นชาดกนอกนิบาต (พาหุริกาชาดก) ที่มีชื่อเสียงทางภาคเหนือของไทย (สืบพงศ์ ธรรมชาติ, 2542, หน้า 2-3) จะเห็นว่า ชาดกเป็นเรื่องเล่าเก่าแก่ที่เกิดขึ้นก่อนสมัยพุทธกาล เป็นการเล่าสืบต่อกันมา เป็นเรื่องที่พรรณนาถึงชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า ที่รู้กันว่า พระเจ้า 500 ชาติ ขณะที่พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ ได้ทำการบำเพ็ญบารมี 30 ทัศ ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

3.2 ความหมายของคัมภีร์ชาดก

คำว่า ชาดก ซึ่งหมายถึงผู้เกิดนั้น ได้มีปรากฏในพระไตรปิฎกและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายว่า ชาดกทั้งหมดเป็นอดีตนิทานที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นมาแสดงเพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นปัจจุบัน

ซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 10)

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ ได้อธิบายไว้ว่า ชาตกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของ พระโพธิสัตว์ แสดงถึงความเป็นมาในพระชาติต่าง ๆ ที่ได้เกิดมาสร้างบารมีเอาไว้เพื่อการตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า เราเรียกว่าพระเจ้า 500 ชาติ ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 27, 28 มีทั้งหมด 547 เรื่อง อาจมีเรื่องซ้ำกันบ้างแต่คาถาจะต่างกัน หรือบางเรื่องยกมาเพียงคาถาเดียวจากเรื่องที่มีหลาย ๆ คาถา (พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ, 2542, หน้า 197 – 213) พระมหาอดิศร ธีรสีโล ได้ให้ความหมายของชาตกว่า คำว่า ชาตก ศัพท์เดิมเป็นภาษาบาลี ว่า ชาตก มาจาก ชน ธาตุ ในความเกิด ประกอบ ปัจจัยในกิริยาภิกตฺ์ แปลง ชน เป็น ชา สำเร็จรูป เป็น ชาต แปลว่า เกิดแล้ว ลง ก สกรรถ เพื่อใช้เป็น คำวิเศษณ์ จึงเป็นรูป ชาตก แปลว่า เรื่องที่เกิด แล้ว (พระมหาอดิศร ธีรสีโล, 2543, หน้า 155)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแนะนำให้พิจารณาว่า ชาตก คือนิทานโบราณก่อนพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าใช้ยกเป็นตัวอย่างประกอบคำสั่งสอน (นวัคส์ตฤศาสนะ) ของพระพุทธเจ้า คือใช้นิทานเป็นตัวอย่างสาธกเพื่อแสดงธรรม (อัญชลี ภูเษกา, 2559, หน้า 102)

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา อธิบายชาตกไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า ชาตก มาจากคำภาษาบาลีว่า ชาตก (อ่านว่า ชา ตะ กะ) แปลว่า ผู้เกิดแล้ว ใช้เป็นคำเรียก เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีตชาติ ซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ นอกจากนี้ ชาตก ยังเป็นชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าแบบหนึ่งใน 9 แบบที่เรียกว่า นวัคส์ตฤศาสน์ (อ่านว่า นะ วิง คะ สัต ฤ สาด) (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556, หน้า 52)

ประยงค์ แสนบุราณ ได้ให้ความหมายของชาตกว่า คำว่า ชาตก ยังหมายถึงเรื่องราว ของพระพุทธเจ้าในอดีต ซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ (พระพุทธเจ้า ในอดีตชาติ เรียกว่า พระโพธิสัตว์) พระโพธิสัตว์ในที่นี้ หมายถึง พระโพธิสัตว์ในสายเถรวาท ในทัศนะของนิกายเถรวาทเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์มองว่า หลักของความเป็นพระโพธิสัตว์เป็นเรื่องอดีตนิทาน ยกขึ้นมากล่าวเพื่อเป็นสื่อในการสอน เป็นแรงกระตุ้นให้กำลังใจ และเป็นการส่งเสริมคุณธรรม เพื่อให้ผู้ทำความดีไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่ขัดขวางอยู่ (ประยงค์ แสนบุราณ, 2548, หน้า 45) สมิตธิพล เนตรนิมิตร ได้อธิบายไว้ว่า ชาตกเป็นคำสอนที่เป็นพระพุทธรวณะ มีรูปแบบ การสอนต่างจากการสอนอื่นในพระสูตรต้นตปิฎก ชาตกไม่เริ่มด้วย “เอวมเม สุต ” (ข้าพเจ้าสดับมา อย่างนี้) การสอนในชาตกต่างจากปฏิสัมภิตามรรค นิตเทส สุตตนิบาต ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา และอุปทาน ชาตกเป็นพระพุทธรวณะเล่าเรื่องอดีต เล่าเรื่อง ข้ามภพข้ามชาติ เป็นเทศนาวิธีที่เหมาะสมกับคนทั่วไป (สมิตธิพล เนตรนิมิตร, 2560, หน้า 4)

จจจรัส แจ่มจันทร์ ได้ให้ความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดกเป็นเรื่องที่มีมาก่อนพุทธกาล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องพระโพธิสัตว์หรือเป็นชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์ เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้นั่นเอง ชาดก เป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก แต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง แต่ นิทาน เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น อีกทั้งชาดกยังเป็นวรรณกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่นำมาจาก พระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีต่างๆ พระพุทธเจ้าทรง นำชาดกมาใช้ประกอบการสอนหลักธรรม เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนได้เข้าใจหลักธรรมได้ง่ายและ เกิดความสนุกสนาน (จจจรัส แจ่มจันทร์, 2554, หน้า 59)

ทรัพย์ ประกอบสุข ได้กล่าวถึงความหมายของชาดกว่าหมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้า ที่เกิดขึ้นแล้วในชาติก่อน ๆ เป็นนิทานอิงธรรม หรือนิทานภษิต เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใด จะทรงยกหลักธรรมและนิทานนั้น ๆ มาเป็นตัวอย่างทรัพย์ ประกอบสุข, 2527, หน้า 11) รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ได้กล่าวถึงความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดกคือเรื่องราวในอดีตชาติ ของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า รวม 547 ชาดก เป็นนิทานที่รวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ และเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2532, หน้า 27) จะเห็นว่า ชาดก มีความหมายถึงการเล่าเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์บ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดี ติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า เรื่องชาดก เป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดี (บารมี) ของพระโพธิสัตว์อยู่ที่ใด ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สารระสำคัญจึงอยู่ที่การทำคุณงามความดี (บารมี) และอยู่ที่ศีลธรรมในนิทานนั้น

3.3 ประเภทของคัมภีร์ชาดก

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก แบ่งชาดกออกเป็น 2 ภาค ได้แก่

1. เล่มที่ 27 อันเป็นสุตตันตปิฎกเล่มที่ 19 จัดไว้เป็นขุททกนิกายชาดก ภาค 1 เป็นเล่มที่รวมเรื่องชาดกที่เล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันถึง 525 เรื่อง
2. พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 อันเป็นสุตตันตปิฎกเล่มที่ 20 จัดไว้เป็นขุททกนิกายชาดก ภาค 2 ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 นี้มีเพียง 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนี้ โดย 12 เรื่องแรกเป็น เรื่องที่มีคำฉันทน์ ส่วน 10 เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาดชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ

ประเภทของชาดกนั้น ได้มีนักปราชญ์หรือผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องของชาดกหลายท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ ได้อธิบายถึงประเภทของชาดกไว้ว่า ชาดกนั้นมีคัมภีร์หลักอยู่ 2 ส่วน คือ คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ตามที่กล่าวแล้ว และคัมภีร์อรรถกถา ขยายความเรื่องนี้อีก 10 เล่ม นอกนั้นอาจปรากฏในพระวินัยปิฎก แลพระสูตรส่วนอื่น ๆ หรือมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท บ้าง พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ, 2542, หน้า 197 – 213)

ส่วนในอรรถกถาชาดกนั้น มีโครงสร้างที่ชัดเจน 5 ส่วน คือ

1. ปัจจุบันนิทาน กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภใคร จะทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นว่าใครทำอะไร ที่ไหน เรื่องอะไร

2. อดีตนิทาน เป็นเรื่องชาดกโดยตรง เรื่องที่เคยเกิดมีมาในอดีต ทรงนำมาเล่าในที่ประชุมสงฆ์ให้รับทราบ บางเรื่องเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ของชนชาติต่าง ๆ ในชมพูทวีป บางเรื่องเป็นนิทานท้องถิ่น บางเรื่องเป็นนิทานเทียบสุภาษิต เช่นคนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ หรือเทวดาพูดกับคน แต่ทั้งหมดนั้นมุ่งสอนให้คนประกอบกรรมดี

3. คาถา เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่กล่าวแล้ว ท่านยกมาตั้งไว้ ซึ่งภาษิต บางเรื่องเป็นพุทธพจน์โดยตรง บางเรื่องเป็นกวีภาษิต บางเรื่องเป็นเทวคาถาภาษิต แต่ก็ถือเป็นพุทธพจน์เพราะเป็นคำที่นำมาตรัสเล่าใหม่

1. เวชยการณภาษิต เป็นการอธิบายธรรมที่ปรากฏในคานานั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจง่าย เช่นคำ ว่า หิริโอดตปปะ ความละอายชั่วกลัวบาป ท่านอธิบายว่า ละอายชั่วคือละอายต่อการทำทุจริตทาง กาย วาจา ใจ มีเหตุเกิดจากเหตุภายใน คือนึกถึงตนเอง ชาติตระกูล ความรู้ความสามารถ ฐานะ การศึกษา เป็นต้นแล้วไม่กล้าทำทุจริต ส่วนความกลัวบาปมีเหตุเกิดจากภายนอกคือกลัวว่าตนเอง จะต้องติเตียนตนเอง กลัวสังคมติเตียน กลัวถูกจับกุมลงโทษ และกลัวว่าหลังจากตายแล้วจะไปเกิดใน ทุกคติ แล้วไม่กล้าทำความชั่ว

2. สโมธาน เป็นการสรุปชาดก ให้เห็นว่าผู้ที่ปรากฏในชาดกนั้น ๆ เมื่อก่อนได้เคยทำกรรม ที่ไม่ดีมาแล้วอย่างนี้ แม้ชาดกนี้ก็ยังทำอยู่ ผลที่ได้คือทำให้ท่านผู้นั้นไม่กล้าทำความผิดซ้ำอีก หรือไม่ก็ได้ บรรลุธรรมขั้นโสดาบันบุคคลขึ้นไป (ช.ชา.ม.อ. (ไทย) 1/6/185)

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2556, หน้า 52) อธิบายชาดกไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า ชาดกโดยทั่วไปแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ นิบาตชาดก (อ่านว่า นิบาต ชา ดก) และพาหิรชาดก (อ่านว่า พา หิ ระ กะ ชา ดก) นิบาตชาดก มีอยู่ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก มีชาดกจำนวน 547 เรื่อง เช่น เวสสันดรชาดก สุวรรณสามชาดก มหาชนกชาดก ส่วนพาหิรชาดกหรือชาดกนอกนิบาต อย่าง ปัญญาสชาดก (อ่านว่า ปัน ยา สะ ชา ดก) ซึ่งพระภิกษุ ชาว เชียงใหม่เป็นผู้แต่งขึ้น เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น สมุทโฆสชาดก (อ่านว่า สะ หุมุด ทะ

โคต สะ ชาตก) สิริวิบูลกิตติชาตก (อ่านว่า สี หริ วิ บุน กิต ตี ชา ตก) สุบินชาตก (อ่านว่า สุ บิน นะ ชาตก) สุธนชาตก (อ่านว่า สุ ทน นะ ชา ตก) สรรพสิทธิชาตก (อ่านว่า สับ พะ สิ ตี ที ชา ตก) สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556, หน้า 52)

สมิทธิพล เนตรนิมิตร ได้อธิบายไว้ว่า ชาตกมี 2 ประเภท คือ

1. ชาตกนิบาต ชาตกในนิบาต หรือที่เรียกว่า นิบาตชาตก หมายถึงชาตกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี นิบาตชาตกแต่งเป็นคาถาคือฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาสิต เหตุที่เรียกว่านิบาตชาตก ก็เพราะว่า ชาตกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา มีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้ายคือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาตก 10 เรื่อง หรือที่เรียกว่า "ทศชาติชาตก"

2. ชาตกนอกนิบาต หมายถึง ชาตกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาตกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาตก ขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 ชาตกนี้เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาสชาตก" แปลว่า ชาตก 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิม ภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, 2568, หน้า 50)

จะเห็นว่า ประเภทของชาตก มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ชาตกในนิบาต หรือที่เรียกว่า นิบาตชาตก หมายถึงชาตกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี นิบาตชาตกแต่งเป็นคาถาคือฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาสิต และ 2) ชาตกนอกนิบาต หมายถึง ชาตกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาตกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาตกขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 ชาตกนี้ เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาสชาตก" แปลว่า ชาตก 50 เรื่อง และ รวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง

3.4 องค์ประกอบของคัมภีร์ชาตก

องค์ประกอบของชาตก กล่าวคือส่วนประกอบของชาตก ได้มีการแบ่งตามคาถาประกอบเรื่องเช่น เรื่องไหนมีคาถาเดียว จัดเป็นเอกนิบาต ถ้าเรื่องไหนมี 2 คาถา เรียกว่า ทุกนิบาต จนถึงถ้าเรื่องไหนมี 80 คาถา เรียกว่า มหานิบาต องค์ประกอบของชาตก มี 5 อย่าง คือ 1) ปัจจุบันวัตถุ เป็นเรื่องราวในปัจจุบัน หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์อยู่ ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงยกชาตกหรือเรื่องราวในอดีตมาแสดงแก่พุทธบริษัท 2) อดีตวัตถุ เป็นเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมี หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ชาตก ซึ่งแปลว่า เรื่องในอดีต 3) คาถา เป็นร้อยกรอง กล่าวแสดงสุภาสิตหรือ ธรรมะ คาถาเป็นองค์ประกอบของชาตกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดและมี

ความไพเราะ 4) ไวยากรณ์ เป็นการ อธิบายศัพท์ต่าง ๆ และ 5) สโมธาน หรือประชุมชาดก เป็นการ แสดงความสัมพันธ์ของบุคคลในอดีต เชื่อมโยงกับในสมัยพุทธกาล ฝ่ายธรรมะจะมาเป็นพระพุทธเจ้า ในปัจจุบัน และพระสาวกอื่น ๆ ส่วน ฝ่ายอธรรมะคือบุคคลที่มุ่งร้ายต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งองค์ประกอบ ของชาดกดังกล่าวได้มีความสอดคล้อง กับองค์ประกอบของชาดกในพระไตรปิฎกที่ว่า ชาดกเป็นส่วน ที่จัดอยู่ในอรรถกถาชาดก มีองค์ประกอบในการแต่งอยู่ 5 อย่าง คือ

1. ปัจจุบันนิทาน กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภใคร จะทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นว่าใครทำอะไร ที่ไหน เรื่องอะไร

2. อดีตนิทาน เป็นเรื่องชาดกโดยตรง เรื่องที่เคยเกิดมีมาในอดีต ทรงนำมาเล่าในที่ประชุม สงฆ์ให้รับทราบ บางเรื่องเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชนชาติต่าง ๆ ในชมพูทวีป บางเรื่องเป็น นิทานท้องถิ่น บางเรื่องเป็นนิทานเทียบสุภาษิต เช่นคนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ หรือเทวดาพูดกับ คน แต่ทั้งหมดนั้นมุ่งสอนให้คนประกอบกรรมดี

3. คาลา เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่กล่าวแล้ว ท่านยกมาตั้งไว้ ซึ่งภาษิต บางเรื่องเป็นพุทธพจน์โดยตรง บางเรื่องเป็นกวีภาษิต บางเรื่องเป็นเทวดาภาษิต แต่ก็ถือเป็นพุทธ พจน์เพราะเป็นคำที่นำมาตรัสเล่าใหม่

4. เวยยากรณ์ภาษิต เป็นการอธิบายธรรมที่ปรากฏในคาลานั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจง่าย เช่นคำ ว่า หิริโอดตปะ ความละอายชั่วกลัวบาป ท่านอธิบายว่า ละอายชั่วคือละอายต่อการทำทุจริตทาง กาย วาจา ใจ มีเหตุเกิดจากเหตุภายใน คือนึกถึงตนเอง ชาติตระกูล ความรู้ความสามารถ ฐานะ การศึกษา เป็นต้นแล้วไม่กล้าทำทุจริต

5. สโมธาน เป็นการสรุปชาดก ให้เห็นว่าผู้ที่ปรากฏในชาดกนั้น ๆ เมื่อก่อนได้เคยทำกรรม ที่ ไม่ดีมาแล้วอย่างนี้ แม้ชาตินี้ก็ยังทำอยู่ ผลที่ได้คือทำให้ท่านผู้นั้นไม่กล้าทำความผิดซ้ำอีก หรือไม่ก็ได้ บรรลุธรรมขั้นโสดาบันบุคคลขึ้นไป (ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 1/6/185)

จะเห็นว่า องค์ประกอบหลักของชาดกมี 3 ประการ คือ 1) ปรารภเรื่อง (ปัจจุบันวัตถุ) เป็นส่วนนำที่เล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงนึกถึงเรื่องราวใน อดีตและตรัสเล่าชาดกนั้นออกมา 2) อดีตนิทาน (อดีตวัตถุ) เป็นเนื้อหาหลักของชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราว ที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเกี่ยวกับพระองค์เองในอดีตชาติ (ในฐานะพระโพธิสัตว์) และการบำเพ็ญบารมี ต่าง ๆ และ 3) ประชุมชาดก (สโมธาน) เป็นส่วนสรุปของเรื่องราว โดยการเชื่อมโยงตัวละครในอดีต นิทานเข้ากับบุคคลในปัจจุบันสมัยพุทธกาล

3.5 การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก เป็นประเด็นสำคัญที่แสดงถึงคุณธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบิดา ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่พระพุทธศาสนายกย่องอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลิเกทวารชาดก ซึ่งแต่ละชาดกมีรายละเอียดดังนี้

1) สุวรรณสามชาดก

พระบรมศาสดาเมื่อประทับ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุเลี้ยงดูมารดารูปหนึ่ง ตรัสสุวัณณสามชาดก มีคำเริ่มต้นว่า ใครกันหนอใช้ลูกศรยิงเราผู้ประมาทกำลังนำน้ำไปอยู่ ดังนี้ เป็นต้น (จุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/12/115)

ความพิสดารว่า สุวรรณสามเป็นบุตรของทูลกลุมารกับนางปาริกา ซึ่งเป็นบุตรของตระกูลนายพรานซึ่งเป็นเพื่อนกัน ทูลกลุมารกับนางปาริกาคดกลงกันว่าจะแต่งงานเพื่ออยู่เป็นเพื่อนกันเท่านั้นต่างมีจิตมุ่งมั่นที่จะออกบวชจึงออกจากบ้านแล้วบวชริมฝั่งแม่น้ำคงคา ท้าวสักกเทวราชทรงทราบว่าจะเกิดอันตรายแก่ดาบสทั้งสองคนจึงให้ทูลกลุมารลูบท้องปาริกาดาบสินีเมื่อนางมีระดูจึงทำให้มีบุตรคือสุวรรณสามกุมาร ต่อมาบิดามารดาตบอดเพราะลมหายใจของอสรพิษ สุวรรณสามจึงได้ปรณนบัติบำรุงบิดามารดาตั้งแต่ตนเองยังเยาว์วัย ณ ทิววันตประเทศห่างไกลจากมนุษย์ สุวรรณสามเป็นที่รักของสิ่งมีชีวิตในป่านี้

วันหนึ่งพระราชบิดาปกครองกรุงพาราณสีเสด็จล่าเนื้อมฤค ทรงยิงลูกศรอาบยาพิษ ถูกสุวรรณสาม แม้จะเจ็บปวดมากเพียงใดแต่สุวรรณสามไม่โกรธพระราชบิดา ตั้งสติแล้วถามถึงผู้ที่ทำร้ายตนว่าเหตุใดจึงยิงตน พระราชบิดาทรงเล่าถวายพระทัยที่ทำร้ายสุวรรณสามอย่างไม่มีเหตุผล ทรงตระหนักในคุณธรรมอันสูงส่งของสุวรรณสาม เห็นถึงความผิดของพระองค์ จึงทรงคร่ำครวญและตั้งพระทัยจะดูแลบิดามารดาตบอดของสุวรรณสาม สุวรรณสามซาบซึ้งใจและกราบทูลวิงวอนให้พระราชบิดาดูแลบิดามารดาแทนตน เทพธิดาพสุนธรีแนะนำพระราชบิดาให้เลี้ยงดูบิดามารดาตบอดของสุวรรณสามจะได้ไปสวรรค์ เมื่อพระราชบิดาแจ้งแก่บิดามารดาตบอดว่าพระองค์ฆ่าสุวรรณสามแล้ว ทูลดาบสไม่โกรธพระราชบิดาและขอให้ปาริกาดาบสินีไม่โกรธพระราชบิดาด้วย พระราชบิดาจึงขอเลี้ยงดูทั้งสองคนเอง แต่ทั้งสองปฏิเสธเพราะไม่ใช่กิจที่พระราชบิดาควรกระทำ พระราชบิดาจึงขออัครจริยใจยิ่งนัก ฤๅษีนิมิตดาของสุวรรณสามทาสัจจกิริยาเพื่อถอนพิษให้สุวรรณสามฟื้น บิดาของสุวรรณสามทำสัจจกิริยาเพื่อขอให้พิษหายไป เทพธิดาพสุนธรีซึ่งเคยเป็นมารดาของพระโพธิสัตว์ในภพ อื่นทำสัจจกิริยาเป็นครั้งที่ 3 ความเจ็บปวดของสุวรรณสามจึงหายไป ไม่ปรากฏว่ามีแผลที่ถูกยิงฤๅษีผู้ เป็นบิดามารดาจากที่ตบอดก็กลับเห็นเป็นปกติ สุวรรณสามแสดงธรรมถวายพระราชบิดาเพื่อให้

ทรง ประพฤติในทศพิธราชธรรม ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ว่าพระราชาทรง รับโอวาท ทรงไหว้สุวรรณสามและขอขมาแล้วเสด็จกลับกรุงพาราณสี ทรง ครองราชสมบัติโดยธรรม แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ สุวรรณสามบำรุงบิดามารดาและปฏิบัติธรรม ในที่สุด ก็ได้ไปถึง พรหมโลก พร้อมบิดามารดา สรุปลงความว่า ชาดกเรื่องนี้ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสาม ดาบสเลี้ยงดู บิดามารดาผู้ตาบอดอยู่ในป่า วันหนึ่งสุวรรณสามถูกพระเจ้าปิลักษณ์ยิงด้วยลูกศร ก็ไม่ยั้ง ความโกรธ ของตนให้เกิดขึ้น แต่ได้กล่าวขึ้นว่าใครกันหนอใช้ลูกศรยิงเราเพราะเนื้อของเราก็ไม่ใช่สิ่ง ที่ควรกิน หนิง ของเราก็ไม่มีประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุอะไรหนอ จึงเข้าใจว่า เราเป็นผู้ควรยิง ชาดกนี้ แสดง ถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่เมตตาจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า

2) มาตุโปสกชาดก

ในสมัยหนึ่งครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเชตะวันเมืองสาวัตถี ได้เกิดเรื่องราวถกเถียง กันในหมู่สงฆ์ ถึงเรื่องวินัยสงฆ์ของภิกษุผู้เลี้ยงมารดาคนหนึ่ง ภิกษุที่ว่านี้เมื่อออกบวชในพุทธศาสนา ก็ ไม่สามารถปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังได้ เพราะต้องคอยมาปรนนิบัติผู้เป็นมารดาที่อาศัยอยู่ในบ้านตาม ลำพัง “โยมแม่แข็งใจลุกขึ้นมาทานข้าวปลาชะหนอยเถอะ” “ขอบใจลูกเอ๋ย แม่ชะแกแล้วร่างกายก็ไม่ ค่อยจะแข็งแรง เป็นภาระของพระจริงๆ เล้ย แทนที่จะได้ปฏิบัติธรรมกลับต้องมาดูแลแม่ชะงั้น” “โยม แม่อย่าพูดเช่นนั้นเลย ลูกมีหน้าที่ต้องดูแลแม่อยู่แล้ว” “ดูซิท่านภิกษุรูปนี้กลับไปบ้านอีกแล้ว” “เฮ้อ ... คงเป็นห่วงแม่เขานั่นแหละ นี่ก็คงจะเอาข้าวปลาอาหารไปให้ละมั้งเนี่ย” “แล้วอย่างนี้ไม่ผิดวินัย สงฆ์ หรือท่าน” เมื่อพระศาสดาทราบเรื่องก็ทรงตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย อย่าถือโทษ ภิกษุ รูปนี้เลย แม้ในกาลก่อนเค้าก็เคยปรนนิบัติผู้เป็นมารดาตามที่ตั้งใจ” แล้วพระองค์ก็ทรงตรัส เล่า มาตุโปสกชาดกดังนี้ในป่าลึกแห่งหนึ่งมีพญาช้างเผือกขาวปลอดมีรูปร่างสวยงาม มีช้างแปดหมื่น เชือก เป็นบริวาร “ตามเรามาเถอะ วันนี้เราจะนำทางพวกเจ้าเข้าไปหาผลไม้ที่ริมป่า” “ดีจังเลยผลไม้ แถบนี้ ข้ากินมาหมดแล้ว อยากกินที่อื่นบ้าง” “กินจนจะหมดป่าอยู่แล้วเจ้านะ ท่านพญาช้างข้าว่าทั้ง ยายช้าง ไร่ที่ในป่านี้เถอะ ขึ้นพาไปผลไม้ด้านโน้นคงหมดป่ากันพอดี” “แหม ที่เจ้าละกินจนไม่เหลือให้ ช้างตัว อื่นได้กินบ้างเลย” “เออละ ๆ พวกเจ้าอย่าทะเลาะกันอีกเลย เสี่ยงดังไปเดี๋ยวสัตว์ตัวอื่นๆ เค้า จะ ตกใจกันหมด” พญาช้างเผือกตัวนี้มีความกตัญญูรู้คุณมารดา ทุกครั้งที่ออกหาอาหารก็จะนำ กลับมา ให้มารดาที่ตาบอดกินเสมอ “ผลไม้สดพวกนี้แม่คงชอบ รสหวานดีนักเก็บเอาไปฝากแม่เยอะๆ ดีกว่า” “เราจะอยู่ดูแลฝูงที่นี้รับกวนพวกเจ้าช่วยนำผลไม้เหล่านี้ไปให้แม่ของเราด้วยนะ” “ได้เลยท่าน พญา ช้าง เรายินดีช่วยเหลือท่านอยู่แล้ว” “นั่นใช่ไหม ผลไม้ที่ท่านจะฝากไปให้แม่ท่านนะ อู..นำกิน ทั้งนั้น เลยนะ ท่านแม่คงจะชอบใจ” “อืม..ขอบใจพวกเจ้ามาก เดินทางกันดี ๆ ละ” ผลไม้รสหวาน เหล่านั้น แทนที่จะเป็นอาหารให้กับช้างตาบอด แต่ก็ถูกช้างบริวารที่นำอาหารมากินเสียระหว่างทาง “หือ..ผลไม้เนี่ยรสหวานจริงๆ เลยนะ หือ..ข้านี้ชอบจริง ๆ เลย” “แต่ผลไม้พวกนี้ ท่าน พญาช้างนะ ให้พวกเรานำไปให้แม่ของท่านนะ” “ไม่เป็นไรหรอกนะเดินทางมาตั้งไกล ก็ต้องมีหิวกัน บ้างแหละ

ท่านพญาข้างคงเข้าใจพวกเราดี” “ใช่ๆๆ กินไปเหอะน่า..กลัวนักก็ไม่ต้องกิน เดี่ยวข้ากินเอง หวานปาก”เมื่อพญาข้างกลับมาพบว่ามารดาไม่ได้อาหาร ก็คิดจะละจากโหลงเพื่อเลี้ยงดูมารดา “นี่แม่ไม่ได้ทานอะไรตั้งแต่ลูกไปเลยเหอะ ไม่น่าเลย ในเมื่อเป็นหัวหน้าโหลงแล้วลูกไม่สามารถดูแลแม่ได้ จ้ะ เรา ก็ออกจากโหลงกันเถอะ ลูกจะพาแม่ไปอยู่ที่ชายป่าด้านโน้น เราจะอยู่ด้วยกันตามลำพังก็พอ นะแม่” “แม่เป็นภาระของเจ้าจริงๆ แม่น่าจะตายๆ ไปซะ เจ้าจะได้อยู่อย่างสบาย”

“แม่อย่าพูดอย่างนี้เลย ลูกอยากดูแลแม่ ไม่ได้เป็นภาระอะไรของลูกเลย แม่สบายใจเถอะ” ในขณะที่ข้างเชือกอื่นกำลังหลับพักผ่อน พญาข้างก็แอบพาข้างมารดาหนีออกจากโหลงไปอยู่ที่เชิงเขา แล้วให้มารดาพักอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่ง “แม่จ๊ะเรารีบหนีไปกันเถอะ ก่อนที่ข้างเชือกอื่นจะตื่นขึ้นมาซะก่อน”

“จ๊ะ เจ้าก็ระวังๆ นะ รีบๆ มั่นอันตรายนะลูก” พญาข้างพาแม่ข้างตาบอดเดินทางมาถึงถ้ำในป่าแห่งหนึ่ง ก็ตกลงใจอยู่ในถ้ำแห่งนี้ “แม่นอนพักอยู่ในถ้ำนี้ก่อนนะจ๊ะ เดี่ยวลูกจะไปหาผลไม้มาให้กิน” “เฮ้อ จ๊ะ ดีเหมือนกัน เดินทางมาไกล แม่ชักเหนื่อยเหมือนกัน”

พญาข้างกับแม่อาศัยอยู่ในป่าเพียงลำพัง ดำรงชีวิตด้วยความสงบสุข จนอยู่มาวันหนึ่งมีพรานป่าชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งนั่งร้องไห้อยู่ในป่า เพราะเข้าป่ามาแล้วหลงทางออกจากป่าไม่ได้ “ทำไมท่านถึงมานั่งร้องไห้ในป่านี้ละ” “โอย..ตายๆๆ นี้เราหลงทางซะแล้วนะจ๊ะ โอย..เดินวนเวียนอยู่ในป่านี้ตั้งสองสามวันแล้ว ยังหาทางออกไม่ได้เลย โอย..ไปทางไหนกันวะเนี่ย” “อย่าร้องไห้ร้องไห้ไปเลย เราจะพาท่านออกไปเอง” ด้วยความเมตตากรุณาพญาข้างจึงนำทางนายพรานออกจากป่า แต่ฝ่ายพรานเมื่อพบข้างที่สวยงามอย่างพญาข้างก็คิดแผนร้าย

“ว้าว ข้างเชือกนี้รูปร่างสูงใหญ่สง่างามจริงๆ ถ้าเรานำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระราชา เรา ต้องได้รับทรัพย์ตอบแทนเป็นอย่างมากมาเป็นแน่ ฮืม..รวยแน่เราคราวนี้” ช่วงนี้ในวังกำลังต้องการ ข้างงามอยู่พอดี หักกิ่งไม้วางไว้เป็นทางดีกว่าจะได้ให้คนในวังตามมาจับข้างเชือกนี้ได้ ฮืม..ฉลาดจริงๆ เลยนะเราเนี่ย

ในสมัยนั้นข้างมงคลของพระราชาได้ตายลง พระราชาจึงมีรับสั่งให้ตีกลองร้องประกาศให้คนที่มิข้างงามให้เอามาถวาย “ประกาศๆๆ ประกาศจากพระราชา บัดนี้ข้างมงคลของพระราชาได้เสียชีวิตแล้วราษฎรคนไหนมีข้างงามมาถวาย จะได้รับรางวัลอย่างงาม” นายพรานเมื่อออกจากป่าได้แล้ว ก็รีบนำเรื่องข้างงามมาทูลต่อพระราชาเพื่อหวังได้รางวัล พระราชาเมื่อทราบแล้วก็ปรารถนาจะครอบครองพญาข้างนั้น จึงให้นายควาญข้างพร้อมบริวาร ติดตามนายพรานเอามาจับพญาข้างไปถวาย “เร็วๆ เข้าเถอะท่านควาญข้าง เดี่ยวข้างเชือกนั้นนะ จะหนีไปอยู่ที่อื่นซะก่อน” “แล้วข้างที่เจ้าว่าข้างงามจริงหรือเปล่าไม่ใช่หลอกให้ข้ามาเสียเวลาเนอะ” “โอย..อย่าให้พูดเลยนายท่าน ถ้าท่านเห็นแล้วท่านจะตกใจ” นายพรานนำทางควาญข้างและบริวาร มาจนถึงสระน้ำแห่งหนึ่งในป่า ขณะนั้นพญาข้างกำลังกินน้ำอยู่ในสระ “นั่นไงๆ ท่านควาญข้าง ข้างเชือกที่ว่าอยู่ตรงนั้น ใจ” นายควาญข้างเมื่อ

พบพญาข้างแล้วก็ถูกใจมาก “ไอ้โห ข้างเผือกเชื่อนี่ข้างสง่างามเหมือนที่เจ้า บอกจริงๆนี่แหละ ข้างมงคลที่เหมาะสมเคียงคู่กับพระราชินี”

เมื่อพญาข้างเห็นนายพรานกลับมาพร้อมผู้คนอีกกลุ่มใหญ่ก็รู้ว่าภัยจะมาถึงตัว แต่ก็สู้ไม่ได้ ยอมให้ความขังนำตัวไปในเมืองพาราณสี “โอ้เราโดนจับอย่างนี้ แล้วใครจะมาดูแลแม่ละ” ฝ่ายข้างมารดาเมื่อไม่เห็นลูกกลับมาก็ได้แต่คร่ำครวญคิดถึงลูก “ลูกข้าปานนี้ยังไม่กลับมา สงสัยจะถูกพระราชินีหรือมหาดม้ายจับตัวไปเสียแล้ว จะเป็นตายร้ายดียังไงก็ไม่รู้” เมื่อความขัง พาพญาข้างมาถึงเมืองก็ประพรมน้ำหอมพญาข้าง ประดับเครื่องทรงและนำไปไว้ที่โรงขัง รอให้ พระราชาลงมา ทอดพระเนตร “เข้าช่วยกันหน่อย เป็นบุญของเจ้าแล้วนะ ต่อไปนี้เจ้าจะได้รับใช้ พระราชาแล้ว” เมื่อความขังนำความขึ้นกราบทูล พระราชาก็ทรงนำอาหารรสดีต่างๆ มาให้พญาข้าง “พญาข้างผู้ประเสริฐเชิญกินอาหารเสียก่อนเถิด เราดีใจที่ได้เจ้ามาเป็นข้างมงคล ต่อไปนี้เจ้าก็ถวายตัว ทำงานให้เราเถิด” พญาข้างเมื่อเห็นอาหารดีๆ ก็คิดถึงมารดา ไม่ยอมกินอาหารนั้น “ปานนี้แม่คงหิวแล้ว โธ่เอ๊ยจะทำยังไงดีนี่” “พญาข้างเจ้ากังวลอะไรหรือ ทำไมไม่เจ้าไม่ยอมกินอาหารที่เรานำมาให้ละ” “หม่อมฉันเป็นทวงนางข้างผู้เป็นมารดา นางตาบอดไม่มีใครดูแล ปานนี้จะเป็นอย่างไรบ้างก็ไม่รู้” พระราชาเมื่อฟังแล้วก็เกิดความเศร้าใจมีรับสั่งให้ปล่อยพญาข้าง “พญาข้างนี้เลี้ยงดูมารดาตาบอดอยู่ในป่า ท่านทั้งหลายปล่อยเขาไปเถิด”

พญาข้างเมื่อถูกปล่อยตัวก็รีบกลับไปเยี่ยมแม่ที่มารดานอนอยู่ เมื่อไปถึงก็รับน้ำในสระมา รดตัวมารดาที่นอนร่างกายผ่ายผอมเพราะไม่ได้กินอาหารมาแล้ว 7 วัน “โอ้แม่คงทรมาณมากสินะ ไม่ได้ทานอะไรมาตั้ง 7 วัน ผิวก็แห้งแตก น้ำเนี่ยคงช่วยให้แม่สดชื่นขึ้นมาได้บ้างนะจ๊ะ” ข้างมารดา เมื่อถูกน้ำรดตัวก็ตกใจ เกิดความวิตก “เกิดอะไรขึ้น น้ำมาจากไหนกัน จะทำยังไงดีลูกก็ไม่อยู่ด้วย” “แม่จะอย่ากลัวไปเลย นี่ลูกเอง ลูกกลับมาแล้ว พระราชาผู้ทรงธรรมได้ปล่อยให้ลูกออกมาแล้วจ๊ะ”

“ไอ้ ลูกรักของแม่เจ้ากลับมาแล้ว เจ้าปลอดภัยดีใช่ไหม” “ลูกปลอดภัยดีแม่ ไม่มีใครทำอันตรายแก่ลูกเลย เค้ายับลูกไปเพื่อให้ไปรับใช้พระราชา แต่เมื่อพระราชาทรงทราบว่าลูกต้องดูแลแม่ พระองค์ก็ปล่อยให้ลูกกลับมาจ๊ะ” “ขอให้พระองค์มีพระชนม์ยืนนานที่กรุณาปล่อยลูกของแม่มา” ฝ่ายพระราชาก็เลื่อมใสในความกตัญญูของพญาข้าง มีรับสั่งให้ตั้งอาหารไว้เพื่อพญาข้าง และมารดาเป็นประจำตั้งแต่วันที่ปล่อยพญาข้างไป “เอ๊ๆๆ กินกันเยอะๆ เลยนะ ผลไม้พวกนี้รดี ทั้งนั้นเลย” “เป็นพระมหากษัตริย์คุณแท้ๆ ขอให้พระองค์ทรงพระเจริญเถิด” เพื่อเทิดทูนความกตัญญู ของพญาข้าง พระราชาก็รับสั่งให้สร้างรูปเหมือนพญาข้างจัดงานฉลองข้างขึ้นเป็นประจำทุกปี “เจ้า ต้องเป็นเด็กกตัญญูเหมือนพญาข้างนะลูก” “จ๊ะแม่ ลูกจะรักแม่เหมือนท่านพญาข้างรักแม่ของเค้านะ ค่ะ” กาลต่อมาแม่ข้างก็สิ้นอายุขัย พญาข้างจึงตัดสิ้นใจเข้าไปในเมืองถวายตัวรับใช้พระราชานั่น

พระราชานุญาตนั้น กำเนิดเป็น พระอานนท์พรานป่า กำเนิดเป็น พระเทวทัต ความข้าง
กำเนิดเป็น พระสารีบุตร นางข้าง กำเนิดเป็น พระนางมัทมายาเทวี ญาข้าง เสวยพระชาติเป็น พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า (ชาตก 500ชาติ, 2568)

3) โสณนันทชาตก

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นเทวดา เป็นคนธรรมดา เป็นท้าวสักกปริณทนะ หรือว่าเป็นมนุษย์ผู้มีฤทธิ์
ข้าพเจ้าทั้งหลายจะรู้จักพระผู้เป็นเจ้าของได้อย่างไร อาตมภาพไม่ใช่เป็นเทวดา ไม่ใช่เป็นคนธรรมดา ไม่ใช่
ท้าวสักกปริณทนะ อาตมภาพเป็นมนุษย์ผู้มีฤทธิ์ คุกรถารณะ มหาบพิตรจงทราบอย่างนี้ ความ
ช่วยเหลืออันมิใช่น้อยนี้ เป็นกิจที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากระทำแล้ว คือ เมื่อฝนตก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ทำให้มี
ฝน แต่นั้น เมื่อลมจัดและแดดร้อน พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ทำให้มีเงาบังร่มเย็น แต่นั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ทำ
การป้องกันลูกศรในท่ามกลางแห่งศัตรู แต่นั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ทำบ้านเมืองอันรุ่งเรืองและชาวเมือง
เหล่านั้นให้ตกอยู่ในอำนาจ ของข้าพเจ้า แต่นั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ทำกษัตริย์ 101 พระองค์ให้เป็น
ผู้ติดตามของ ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอขอบคุณ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้านักพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะปรารถนาสิ่งที่จะให้ จิต
ชื่นชม คือ ยานอันเทียมด้วยช้าง รถอันเทียมด้วยม้า และสาวน้อยทั้งหลายที่ประดับประดาแล้ว หรือ
รมณีสถานอันเป็นที่อยู่อาศัยอันใด ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงเลือกเอาสิ่งนั้นตามประสงค์เถิดข้าพเจ้า ขอ
ถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หรือว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะปรารถนาแคว้นอังกฤษหรือแคว้นมคธ ข้าพเจ้าก็ขอ
ถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หรือว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าปรารถนาแคว้นอัสนิสหรือแคว้นอวันตี ข้าพเจ้าก็มีใจ
ยินดีขอถวายแคว้นเหล่านั้นให้แก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หรือแม้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าปรารถนาราชสมบัติกึ่งหนึ่งไซ้
ข้าพเจ้าก็ขอถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ถ้าพระคุณเจ้ามีความต้องการด้วยราชสมบัติทั้งหมด ข้าพเจ้าก็ขอ
ถวาย พระคุณเจ้าปรารถนาสิ่งใด ขอพระคุณเจ้าบอกมาเถิด อาตมภาพไม่มีความต้องการด้วยราช
สมบัติ บ้านเมือง ทรัพย์หรือแม้ขนบถ อาตมภาพไม่ มีความต้องการเลย ในแคว้นแคว้นอาณาเขตของ
มหาบพิตร มีอาศรมอยู่ในป่า มารดาและบิดาทั้งสอง ท่านของอาตมภาพอยู่ในอาศรมนั้น อาตมภาพ
อยู่ในอาศรมนั้น อาตมภาพไม่ได้เพื่อทำบุญ ในท่าน ทั้งสอง ผู้เป็นบูรพาจารย์นั้นอาตมภาพขอเชิญ
มหาบพิตรผู้ประเสริฐยิ่ง ไปขอขมาโทษโสณดาบส เพื่อสังวรต่อไป

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ ข้าพเจ้าจะขอทำตามคำที่พระคุณเจ้ากล่าวแก่ข้าพเจ้าทุกประการ ก็แต่
ว่าบุคคลผู้จะอ่อนน้อมขอโทษมีประมาณเท่าใด ขอพระคุณเจ้าจงบอกบุคคลมีประมาณเท่านั้น ชาว
ชนบทมีประมาณหนึ่งร้อยเศษ พรหมณ์มหาศาลก็เท่ากัน กษัตริย์ผู้เป็นอภิชาติผู้เรื่องยศเหล่านี้
ทั้งหมด ทั้งมหาบพิตรซึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้ามนโชนะ บุคคลผู้จะอ่อนน้อมขอโทษประมาณเท่านี้ก็
พอแล้ว ขอถวายพระพร เจ้าพนักงานทั้งหลายจงเตรียมช้าง จงเตรียมม้า นายสารถีท่านจงเตรียมรถ
ท่านทั้งหลาย จงถือเอาเครื่องผูก จงยกธงชัยขึ้นที่คั่นธงทั้งหลาย เราจะไปยังอาศรมอันเป็นที่อยู่ของโก
สิยดาบส ก็ลำดับนั้น พระราชาพร้อมด้วยจาดุรงค์เสนา ได้เสด็จไปยังอาศรมอันนารีธรรม ซึ่งเป็นที่อยู่

ของโกสีย ดาบส ไม้คานอันทำด้วยไม้กระทุ้มของใครผู้ไปเพื่อหาบน้ำลอยมายังเวหาสมิได้ถูกบ่าห่าง
ประมาณ

4 องคุลี

ดูกรมหาบพิตร อาตมภาพชื่อว่าโสณะ เป็นดาบสมิวัตรอันสมาทานแล้วมิได้เกียดคร้าน เลี้ยง
ดูมารดาบิดาอยู่ทุกคืนทุกวัน ดูกรมหาบพิตรผู้เป็นเจ้าของแห่งทิศ อาตมภาพระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านทั้ง
สองได้กระทำแล้ว ในกาลก่อน จึงนำผลไม้ป่าและเผือกมันมาเลี้ยงดูมารดาบิดาข้าพเจ้าทั้งหลาย
ปรารถนาจะไปยังอาศรมซึ่งเป็นที่อยู่ของโกสียดาบสข้าแต่ท่านโสณะ ขอท่านได้โปรดบอก ทางจะไป
ยังอาศรมนั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด

ดูกรมหาบพิตร ทางนี้เป็นทางสำหรับเดินคนเดียว ขอเชิญมหาบพิตรเสด็จไปยังป่าอัน สะพรุ้ง
ไปด้วยต้นทองหลาง มีสีเขียวข่มดั่งสีเมฆโกสียดาบสอยู่ในป่านั้น โสณมหาฤๅษีครั้งกล่าวคำนี้ แล้ว ได้
พราสาทอนกษัตริย์ทั้งหลาย ณ กลางหาว แล้วรีบหลีกไปยังสระอนินดาต แล้วกลับมาปิดกวาด อาศรม
แต่งตั้งอาสนะแล้ว เข้าไปสู่บรรณศาลาแจ้งให้ดาบสผู้เป็นบิดาทราบว่า ข้าแต่ท่านมหาฤๅษี พระราชา
ทั้งหลายผู้อภิชาติเรื่องยศเหล่านี้เสด็จมาหา ขอเชิญบิดาออกไปนั่งนอกอาศรมเถิด มหาฤๅษี ได้ฟังคำ
ของโสณบัณฑิตนั้นแล้วรีบออกจากอาศรมมานั่งที่ประตูของตน โกสียดาบสได้เห็นพระเจ้ามโนชนะนั้น
ซึ่งมีหมู่กษัตริย์ห้อมล้อมเป็นกองทัพ ประหนึ่ง รุ่งเรืองด้วยเดช เสด็จมาอยู่ จึงกล่าวคาถาว่า
ความว่า
กลอง ตะโพน สังข์ บัณเฑาะว์ และมโหระทึก ยิ่ง พระราชาผู้เป็นจอมทัพให้รำเรงอยู่ดำเนินไปแล้ว
ข้างหน้าของใคร หน้าผากของใครสวมแล้วด้วยแผ่น ทองอันหนามีสีดจสายฟ้า ใครกำลังหนุ่มแน่น
ผูกสอดด้วยกำลูกศร รุ่งเรืองด้วยสิริ เดินมาอยู่ หนึ่งหน้า ของใครงามผุดผ่อง ดุจทองคำอันละลาย
คว้างที่ปากเข้มีสีดง่านเพลิง ใครหนอรุ่งเรืองด้วยสิริ กำลังเดินมาอยู่ ฉัตรพร้อมด้วยคันหน้ารีนรมย์
ใจ สำหรับกันแสงอาทิตย์ อันบุคคลกางแล้วเพื่อใคร ใคร หนอรุ่งเรืองด้วยสิริกำลังเดินมาอยู่ ชน
ทั้งหลายถือพิศดารวีชนีเครื่องสูง เดินเคียงองค์ของใคร ผู้มีบุญ อันประเสริฐมาอยู่โดยคอข้างเศวต
ฉัตรม้าอาชาไนย และทหารสวมเกราะเรียงรายอยู่โดยรอบของใคร ใครหนอรุ่งเรืองด้วยสิริกำลังเดิน
มาอยู่ กษัตริย์ 101 พระนครผู้เรื่องยศ เป็นอนุยนต์เดินแวดล้อมตาม อยู่โดยรอบของใคร ใครหนอ
รุ่งเรืองด้วยสิริกำลังเดินมาอยู่ จาตุรงค์เสนา คือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้าเดินแวดล้อม
ตามอยู่ โดยรอบใคร ใครหนอ รุ่งเรืองด้วยสิริกำลังเดินมาอยู่ เสนาหมู่ใหญ่ขึ้นับไม่ถ้วน ไม่มีที่สุดดุจ
คลื่นในมหาสมุทร กำลังห้อมล้อมตามหลังใครมา กษัตริย์ที่กำลังเสด็จมานั้น คือ พระเจ้ามโน
ราชาราชเป็นเพียงดั่งพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ กว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ เข้าถึงความเป็นบริษัทของนันท
ดาบส กำลังมาสู่อาศรมอันเป็นที่ประพฤติ พรหมจรรย์ เสนาหมู่ใหญ่นี้ขึ้นับไม่ถ้วน ไม่มีที่สุด ดุจคลื่นใน
มหาสมุทร กำลังตามหลังพระเจ้ามโนชนะ นั้นมา พระราชาทุกพระองค์ ทรงลูบไล้ด้วยจันทน์หอม ทรง
ผ้ากาสิกพัศตร์อย่างดี ทุกพระองค์ทรง ประคองอัญชลีเข้าไปยังสำนักของฤๅษีทั้งหลายพระคุณเจ้าผู้
เจริญไม่มีโรคพาหรือ พระคุณเจ้าสุข สำราญดีอยู่หรือพระคุณเจ้ายังอัธภาพให้เป็นไปสะดวกด้วย

การแสวงหามูลผลอาหารแลหรือ เหง้ามัน และผลไม้มีมากแลหรือ เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลานมี น้อยแลหรือ ในป่าอันเคลื่อนกล่นไปด้วยพาห มฤค ไม่มีมาเบียดเบียนบ้างหรือ

ดูกรมหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลายไม่มีโรคาพาธ มีความสุขสำราญดีเยียวยาอัตภาพได้ สะดวกด้วยการแสวงหามูลผลอาหาร ทั้งมูลมันผลไม้ก็มีมาก เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลานมีน้อย ใน ป่าอันเคลื่อนกล่นไปด้วยพาหมฤคไม่มีมาเบียดเบียนอาตมภาพ เมื่ออาตมภาพได้อยู่ในอาศรมนี้หลาย ปีมาแล้ว อาตมภาพไม่รู้สึกอาพาธอันไม่เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจเกิดขึ้นเลย ดูกรมหาบพิตร พระองค์เสด็จ มาดีแล้ว และพระองค์ไม่ได้เสด็จมาร้าย พระองค์ผู้เป็นอิสระเสด็จมาถึงแล้ว ขอจงตรัสบอกสิ่งที่ทรง ชอบพระหฤทัยซึ่งมีอยู่ ณ ที่นี้เถิด ขอเชิญมหาบพิตรเสวยผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะทรางและผล หมากรเมา อันเป็นผลไม้มีรสหวานน้อยๆ เชิญเลือกเสวยแต่ผลที่ดีๆ เถิดน้ำนี้เย็นนำมาแต่ชอกเขา ขอ เชิญมหาบพิตรดื่มเถิด ถ้าพระองค์ทรงปรารภณา สิ่งใดที่พระคุณเจ้าให้ ข้าพเจ้าขอรับสิ่งนั้น พระคุณ เจ้ากระทำให้ถึงแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง ขอ พระคุณเจ้าจงเสียดสตบ์ค่านองันทดาบสที่ท่านจะกล่าวนั้น เถิด ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นบริษัท ของนันทดาบส มาแล้วสู่สำนักของพระคุณเจ้า ขอพระคุณเจ้าโปรด สตบ์ค่านองข้าพเจ้า ของนันท ดาบสและของบริษัทเถิด ชาวชนบทร้อยละ พรหมณ์มหาศาล ประมาณเท่านั้น กษัตริย์อภิชาติผู้ เรืองยศทั้งหมดนี้และพระเจ้านมโชนะผู้เจริญจงเข้าใจค่านองข้าพเจ้า ยักษ์ทั้งหลายภูตและเทวดา ทั้งหลายในป่า เหล่าใด ซึ่งมาประชุมกันอยู่ในอาศรมนี้ ขอจงฟังค่านอง ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอกระทำ ความนอบน้อมแก่เทวดาทั้งหลายแล้วจักกล่าวกะฤษีผู้มีวัตรอันงาม ข้าพเจ้านั้น ชาวโลกสมมติแล้วว่า เป็นชาวโกสิยโคตรร่วมกับท่าน จึงนับว่าเป็นแขนขาของท่าน ข้า แต่ท่านโกสิยะผู้มีความเพียร เมื่อ ข้าพเจ้าเป็นผู้ประสงค์จะเลี้ยงดูมารดาบิดาของข้าพเจ้า ฐานะนี้ชื่อ ว่าเป็นบุญ ขอท่านอย่าได้ห้าม ข้าพเจ้าเสียเลย จจริงอยู่ การบำรุงมารดาบิดานี้ สัตบุรุษทั้งหลาย สรรเสริญแล้วขอท่านจงอนุญาตการ บำรุงมารดาบิดานี้แก่ข้าพเจ้า ท่านได้กระทำกุศลมาแล้วสิ้นกาล นาน ด้วยการลุกขึ้นทำกิจวัตรและ การบิบนวด บัดนี้ข้าพเจ้าปรารภณาจะทำบุญในมารดาและบิดา ชื่อว่านำ ความสุขมาให้ ท่านห้ามข้าพเจ้าจากบุญนั้น ชื่อว่าเป็นอันห้ามทางอันประเสริฐ

ขอมหาบพิตรผู้เจริญทั้งหลาย ผู้เป็นบริษัทของน้องนันทะ จงสตบ์ค่านองอาตมภาพ ผู้ใด ยังวงศ์ตระกูลแต่เก่าก่อนให้เสื่อม ไม่ประพดิดธรรมในบุคคลผู้เจริญทั้งหลาย ผู้นั้นย่อมเข้าถึงนรก ดูกร ท่านผู้เป็นใหญ่ในทิศ ส่วนชนเหล่าใดเป็นผู้ฉลาดในธรรมอันเป็นของเก่า และถึงพร้อมด้วยจารีต ชน เหล่านั้นย่อมไม่ไปสู่อุคติ มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว ญาติและเผ่าพันธุ์ ชน เหล่านั้น ทั้งหมดย่อมเป็นภาระของพี่ชายใหญ่ ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้เถิด มหาบพิตร ดูกร มหาบพิตรผู้ เป็นจอมทัพ ก็อาตมภาพเป็นพี่ชายใหญ่ จึงต้องรับภาระอันหนัก ทั้งสามารถจะปฏิบัติ ท่านเหล่านั้นได้ เหมือนนายเรือรับภาระอันหนักสามารถจะนำเรือไปได้โดยสวัสดิ ฉะนั้น เหตุนี้ อาตม ภาพจึงไม่ละ ลืมธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ไปแล้วในความมืด วันนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายเกิดความรู้อันขึ้นแล้ว ท่านโกสิย ฤษีได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเหมือนส่องแสงอันรุ่งเรืองจากไฟ ฉะนั้น พระอาทิตย์เป็นเทพเจ้า

แห่งแสง มีรัศมีเจิดจ้า เมื่ออุทัยย่อมแสดงรูปดีและรูปชั่วให้ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลายฉับใด ท่านโกสิย ฤๅษีก็แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันถ้าพี่จะไม่รับอัญชลีของข้าพเจ้าผู้วิงวอนอยู่ อย่างนี้ ข้าพเจ้าก็จักดำเนินไป ตามถ้อยคำของพี่ จักบำรุงบำเรอพี่ผู้อยู่ด้วยความไม่เกียจคร้าน คุกรนันทะ เธอรู้แจ้งสัทธรรมที่สัตบุรุษทั้งหลายแสดงแล้วเป็นแน่ เธอ เป็นคนงาม มี มารยาทอัน งดงาม พี่ชอบใจเป็นยิ่งนัก พี่จะกล่าวกะมารดาบิดาว่า ขอท่านทั้งสองจงฟังคำของ ข้าพเจ้า ภาระนี้หา ใช่ว่าเป็นภาระเพียงชั่วครั้งชั่วคราวของข้าพเจ้าไม่ การบำรุงที่ข้าพเจ้าบำรุงแล้วนี้ ย่อมนำความสุขมา ให้แก่มารดาบิดาได้ แต่นันทะย่อมกระทำการขอร้องอ้อนวอนเพื่อบำรุงท่านทั้ง สองบ้าง บรรดาท่าน ทั้งสองผู้สงบระงับ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ หากว่าท่านใดปรารถนา ข้าพเจ้าจะ บอกกะท่านนั้นขอให้ ท่านทั้งสองผู้หนึ่งจงเลือกนันทะตามความปรารถนาเถิด นันทะจะบำรุงใครใน ท่านทั้งสองคุกรพอ โสณะ เราทั้งสองอาศัยเจ้าอยู่ ถ้าเจ้าอนุญาต แม้ก็จะพึงได้จุมพิตลูกนันทะผู้ ประพฤติพรหมจรรย์ที่ ศีรษะ ใบอ่อนของต้นอัสสัตถพฤกษ์ เมื่อลมรำเพยพัดต้องแล้วย่อมหวั่นไหวไป มา ฉันทะ หัวใจของแม่ ก็หวั่นไหว เพราะนานๆ จึงได้เห็นลูก นันทะ ฉันทะ เมื่อใด เมื่อแม่หลับแล้ว ฝันเห็นลูกนันทะมา แม่ก็ ดีใจอย่างล้นเหลือว่าลูกนันทะของแม่นี้มาแล้ว แต่เมื่อใด ครั้นแม่ตื่นขึ้นแล้ว ไม่ได้เห็นลูกนันทะของแม่ มา ความเศร้าโศกและความเสียใจมิใช่น้อย ก็ทับถมยิ่งนัก วันนี้ แม่ได้เห็น ลูกนันทะผู้จากไปนานกลับ มาแล้ว ขอลูกนันทะจงเป็นที่รักของบิดาเจ้าและของแม่เอง ขอลูกนันทะ จงเข้าไปสู่เรือนของเราเถิด คุกรพอโสณะลูกนันทะเป็นที่แสนรักของบิดา ลูกนันทะยังไม่ได้เข้าไปสู่เรือนใด ขอให้ลูกนันทะจงได้ เรือนนั้น ขอลูกนันทะจงบำรุงแม่เถิด

คุกรฤๅษี มารดาเป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่งและเป็นผู้ให้ชีวิตแก่ เราก่อนเป็นทางแห่งโลก สวรรค์ มารดาปรารถนาเจ้า มารดาเป็นผู้ให้ชีวิตก่อนเป็นผู้เลี้ยงดูเรามา เป็นผู้ชักชวนเราในบุญกุศล เป็นทางแห่งโลก สวรรค์มารดาปรารถนาเจ้ามารดาหวังผลคือบุตร จึงนอบน้อมแก่เทวดา และไต่ถาม ถึงฤๅษี ฤๅษี และปีทั้งหลาย เมื่อมารดานั้นมีระดู ความกำวลง แห่งสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ก็ย่อมมี เพราะ สัตว์เกิดในครรภ์นั้นมารดาจึงแพ้ ท้อง เพราะเหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกมารดานั้นว่าเป็นผู้มีใจดี มารดา บริหารครรภ์อยู่หนึ่งปีหรือห้อยกว่าปีแล้วจึงคลอด เหตุนี้ บัณฑิตจึง เรียกมารดานั้นว่าชนยนต์ และชนยนต์ ผู้ยังบุตรให้เกิด มารดายอมพลอบ บุตรผู้ร้องให้อยู่ให้เร็นเร็งด้วย การให้ดื่ม น้ำนมบ้าง ด้วย การช้บกล่อมบ้าง ด้วยการอุ้มแนบไว้กับอกบ้าง เหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกมารดานั้นว่า พลอบ บุตรให้เร็น เร็ง ต่อแต่นั้น มารดาเห็นบุตรผู้ยังเป็นเด็กอ่อน ไม่รู้จักเดียงสา เล่นอยู่ท่ามกลางสายลมและแสงแดด อันกล้าก็เข้ารับขวัญ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกมารดานั้นว่า โปเสนตี ผู้เลี้ยงดูบุตร มารดายอม คุ้มครอง ทรัพย์แม่ทั้งสองฝ่าย คือ ทรัพย์ของมารดาและทรัพย์ของบิดาเพื่อบุตร นั้น ด้วยตั้งใจว่า ทรัพย์ทั้งสองฝ่ายพึงเป็นของบุตรแห่งเรามารดาเลี้ยงบุตร ให้ศึกษาดังนี้ว่า อย่างนี้ซิลูกอย่างโน้นซิลูก ย่อมลำบากเมื่อบุตรกำลังรุ่น หนุ่มคะนอง มารดายอมค้อมมองดูบุตรผู้หลงเพลิดเพลินในภรรยาผู้อื่น จนพลบค่ำก็ยังไม่กลับมา ย่อมเดือดร้อนด้วยประการฉะนี้ บุตรผู้อัน มารดาเลี้ยงดูมาแล้ว ด้วยความ

ลำบากอย่างนี้ ไม่บำรุงมารดา บุตรนั้นชื่อ ว่าประพุดติผิตในมารดา ย่อมเข้าถึงนรก บุตรผู้อันบิดาเลี้ยง มาด้วยความ ลำบากอย่างนี้ ไม่บำรุงบิดา บุตรนั้นชื่อว่าประพุดติผิตในบิดา ย่อม เข้าถึงนรก เราได้ สดับมาว่า เพราะไม่บำรุงมารดา แม้ทรัพย์ที่เกิดแก่บุตร ทั้งหลายผู้ปรารถนาทรัพย์ย่อมฉิบหายหรือ บุตรนั้นย่อมเข้าถึงความ ยากแค้น เราได้สดับมาว่า เพราะไม่บำรุงบิดา แม้ทรัพย์ที่เกิดแก่บุตร ทั้งหลายผู้ปรารถนาทรัพย์ย่อมฉิบหาย หรือบุตรนั้นย่อมเข้าถึงความ ยากแค้น ความรื่นเริง ความ บันเทิง และความหัวเราะเล่นหัวกันทุกเมื่อ บัณฑิตผู้รู้แจ้งพึงได้เพราะการบำรุงมารดาความรื่นเริง ความบันเทิง และ ความหัวเราะเล่นหัวกันทุกเมื่อ บัณฑิตผู้รู้แจ้งพึงได้เพราะการบำรุง บิดา สังคห วัตถุ 4 ประการนี้คือทานการให้ 1 ปิยวาจา เจรจาคำน่ารัก 1 อุตถจริยา การประพฤติประโยชน์ 1 สมานัตตดา ความเป็นผู้มีตนเสมอ ในธรรมทั้งหลายตามสมควร ในที่นั้นๆ 1 ย่อมมีในโลกนี้ เหมือน เพลา รถย่อมมีแກ่รถที่กำลังแล่นไป ฉะนั้น ถ้าว่าสังคหวัตถุเหล่านี้ไม่พึงมีไซ้ มารดาก็จะไม่พึงได้รับ ความนับถือหรือการบูชา เพราะเหตุแห่งบุตร หรือ บิดาก็จะไม่พึงได้ความนับถือหรือการบูชา เพราะ เหตุแห่งบุตร ก็เพราะ บัณฑิตทั้งหลายย่อมพิจารณาเห็นสังคหวัตถุนี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้น ย่อมถึง ความเป็นผู้ประเสริฐ และเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์พึงสรรเสริญ มารดาและบิดาบัณฑิตเรียกว่าเป็น พรหมของบุตร เป็นบูรพาจารย์ ของบุตร เป็นผู้ควรรับของค่านับของบุตร และว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ บุตร เพราะเหตุนั้นแล บุตรผู้เป็นบัณฑิต พึงนอบน้อมและสักการะมารดาบิดา ทั้ง 2 นั้นด้วย ข้าว น้ำ ฝ้านุ่ง ฝ้าห่ม ที่นอน การขัดสี การให้อาบน้ำ และ การล้างเท้า บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุตรนั้น ด้วยการบำรุงใน มารดาบิดาในโลกนี้ ครั้นบุตรนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์. (โศณนันท ชาดก, 2568)

4) เวสสันดรชาดก

พระศาสดาประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภผณโปกขรพรราช (ผนดจุ น้ำตกในใบบัวมีสีแดง ผู้ต้องการให้เปียกจึงเปียก) ให้เป็นเหตุ ตรัสเวสสันดรชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย (จุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 10/547/287)

ความพิสดารว่า พระเจ้าสีวิมหาราชทรงครองราชสมบัติในกรุงเชตุดร แคว้นสีพีมีพระโอรส พระนามว่าพระเจ้าสญชัย เมื่อพระเจ้าสญชัยมีพระชนมายุ 16 พรรษา ได้อภิเษกกับพระ นางผุสดี ตอนที่นางสิ้นชีวิตจากเทวโลกจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์ได้ประทานพรสิบประการ แก่นางพร 10 ประการดังปรากฏชัดในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เวสสันดรชาดก ความว่า ข้าแต่ท้าวปุรินท ทะ ขอให้หม่อมฉัน พึงเป็นผู้มีตาตาเหมือนลูกเนื้อทรายซึ่งมีนัยน์ตาตา พึงมีขนคิ้วตาพึงมีนามว่าผุสดี ในพระราชานิเวศน์นั้น พึงได้โอรสผู้ให้สิ่งที่ประเสริฐ ประกอบความ เกื้อกูลในยาจก มิได้ตระหนี่ซึ่ง พระราชาทุกประเทศบูชา มีเกียรติยศเมื่อหม่อมฉันตั้งครรรค์ ขออย่าให้ ครรรค์นูนขึ้น พึงมีครรรค์ไม่นูน เสมอดังคันศร ที่นายช่างศรเหล่าเกลี้ยงเกล้าแล้วข้าแต่ท้าววาสวะ ขอถัน ทั้งคู่ของหม่อมฉันอย่าได้ หย่อนยานขอผมหงอกจงอย่าได้มีผมงรุถืออย่าได้ติดเปราะเอื้อนกายขอ หม่อมฉันพึงได้ปลดปล่อย

นักโทษผู้ต้องประหาร ขอให้หม่อมฉันได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงศรีใน พระราชานิเวศน์นั้นอัน กึกก้องไปด้วยเสียงร้องของนกยูง และนกกระเรียน แวดล้อมด้วยหมู่ชัตติยนารี มีทั้งคนเฒ่าและคน ค่อมเกลื่อนกล่น ที่พ่อครัวชาวแคว้นมคธเลี้ยงดู กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและเสียง บานประตูอัน วิจิตร มีคนเชิญให้ดื่มสุราและกินกับแก้มืด พระเจ้าข้า (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1660 1665/448) พระโพธิสัตว์จุติในครรภ์ของพระนางผุสดี ซึ่งทรงมีพระทัยใฝ่ในการทาทาน เมื่อพระ เวสสันดรประสูติ จากพระครรภ์ของพระนางผุสดีก็ได้บริจาคนาม พระเวสสันดรทรงยินดีอย่างยิ่งใน การบริจาคนามมา ตั้งแต่เยาว์วัย ทรงบริจาคนามแก่ผู้ใกล้ชิด ได้แก่ พระราชทานเครื่องประดับแก่นาง นมเมื่อพระ ชนมพรรษา 4-5 ปี ถึง 9 ครั้ง เมื่อพระชนมพรรษา 8 ปี ก็ทรงมีพระราชดำริจะบริจาคนาม ภายใน เมื่อพระเวสสันดรมีพระชนมพรรษา 16 ปี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรี พระราชธิดา สกุนต์พทราษ ผู้งามพร้อมและมีจิตใจดี ต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระราชโอรสคือชาลี กับพระราช ธิดาคือกัณหาชิ นนา ครั้งหนึ่งเกิดเหตุการณ์สำคัญคือกาลิงครรัฐเกิดฝนแล้ง พระราชาจึงส่งพรหมณ์ 8 คน ได้แก่ รามะ รชชะ ลักขณะ สุชาติมันตะ ยัญญ สุชาติตะ สุยามะ และโกณฑัญญะ เพื่อมาขอพระราชทานช้างปัจจัย นาคจากพระเวสสันดร การบริจาคนามช้างปัจจัยนี้ทำให้ชาวสิพีโกรธพระ เวสสันดรมาก ให้พระ เจ้าสุชัยขับไล่พระเวสสันดรไปอยู่เขาวงกต พระเวสสันดรไม่ทรงถือโทษชาวสิพี ทรงมี พระประสงค์ จะบริจาคนามสัตว์มหานาคก่อน ได้แก่ ช้าง 700 เชือก ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน สตรี 700 คน โคนม 700 ตัว ทาส 700 คน และทาสี 700 คน ดังปรากฏชัดในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เวสสันดร ชาดก ความว่า เพราะเหตุที่พระเวสสันดรกำลังบำเพ็ญทาน อยู่ในพระราชวังของพระองค์ จะ เสด็จ ออกไปจากแคว้นของพระองค์ เพราะคำของชาวกรุงศรีพีเป็นเหตุ พระเวสสันดรได้พระราชทานช้าง 700 เชือก ที่ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง อันมีสายรัดทองและสัปคับทอง มีนายควาญช้างถือ หอกขัดและขอ ขึ้นขี่คอประจำแล้ว เสด็จ ออกจากแคว้นของพระองค์ พระเวสสันดรทรงพระราชทาน ม้า 700 ตัว ที่ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เป็นม้าสินธพชาติอาชาไนย มีฝีเท้าเร็ว มีนายสารถีถือ ทวนและธนู ขึ้นขี่ประจำแล้ว เสด็จออก จากแคว้นของพระองค์

พระเวสสันดรทรงพระราชทานรถ 700 คัน ซึ่งผูกสอดเครื่องรบชักธงขึ้น หุ้มด้วย หนังสื่อ เหลืองและเสือโคร่ง ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง มีนายสารถีสวมเกราะถือธนู ขึ้นขี่แล้ว เสด็จ ออกจากแคว้นของพระองค์

พระเวสสันดรพระราชทานสตรี 700 นาง นั่งประจำในรถคันละนาง สวมสอดด้วยสร้อย สังกวาล ตกแต่งด้วยเครื่องทอง มีเครื่องประดับ ผ้าถุง ผ้าห่ม และประดับเครื่อง อารมณ์ล้วนแต่มีสี เหลือง มีดวงตาว่าง ใบหน้ายิ้มแย้ม สะโพกงาม เอวบางร่างน้อย แล้ว เสด็จออกจากแคว้นของ พระองค์

พระเวสสันดรพระราชทานแม่โคนม 700 ตัว พร้อมด้วยภาชนะเงินสำหรับรองรับน้ำนม ทุกๆ ตัวแล้ว เสด็จออกจากแคว้นของพระองค์

พระเวสสันดรพระราชนานทาสี 700 คน และทาส 700 คนแล้ว จึงเสด็จออก จากแคว้น
ของพระองค์

พระเวสสันดรนี้พระราชนานช้าง ม้า รถ และนารีที่ประดับตกแต่งแล้ว จึงเสด็จ ออกแคว้น
ของพระองค์ (ช.ชา.ม. (ไทย) 28/1795 1806/467 468)

การเสด็จจากนครสีพีครั้งนี้ พระนางมัทรีขอตามเสด็จพร้อมพระชาลิกับพระกัณหาชينا พระ
นางผู้สติทรงทราบว่พระเวสสันดรมีจิตมุ่งมั่นในการบริจาคทานจึงพระราชนานสิ่งของแก่พระ
เวสสันดร สิ่งของทั้งหมดนี้พระเวสสันดรทรงบริจาคแก่യാจากผู้มาขอ 18 ครั้ง ระหว่างทางมีพราหมณ์
4 คนมาทูลขอม้า 4 ตัว และพราหมณ์อีกคนหนึ่งมาทูลขอรถ พระเวสสันดรพระราชนาน ทุกอย่างแก่
ผู้มาขอ เมื่อต้องเสด็จไปเขาวงกตก็ทรงบริจาคสิ่งของทุกอย่าง ประทับอยู่ ณ เขาวงกต 7 เดือน
พราหมณ์ชุกอยู่หมู่บ้านทุนวิภูษะ แคว้นกาลิงครัฐ ชุกขอทานได้ทรัพย์จำนวนหนึ่งจึง ไปฝากเพื่อน
พราหมณ์ แต่เพื่อนไม่มีทรัพย์คืนให้จึงยกบุตรสาวคือนางอมิตตาปนาให้ชุก นางปฏิบัติ ดูแลชุก
อย่างดีจนพราหมณ์หนุ่มตำหนิกรยาของตน นางพราหมณ์เหล่านั้นจึงว่านางอมิตตาปนา เทวดา
คลใจให้นางอมิตตาปนาให้ชุกไปขอบุตรของพระเวสสันดร ณ เขาวงกต ชุกจำใจต้องไประหว่างทาง
ได้พบพรานเจตบุตร จึงหลอกว่าเป็นทูตมาเชิญพระเวสสันดรกลับนครสีพี พรานเจตบุตร จึงบอกทาง
จนไปพบอัจฉฤตฤษี ชุกหลอกว่าเป็นพราหมณ์อาจารย์ของพระเวสสันดร อัจฉฤตฤษีจึง บอกทาง ชุก
เดินทางมาถึงอาศรมของพระเวสสันดรตอนเย็นแต่ยังไม่เข้าไปเพราะเกรงว่าพระนางมัทรีจะขัดขวาง
คืนนั้นพระนางมัทรีทรงพระสุบินว่ามีชายผิวดาที่ตัดดอกไม้แดงมาตะคอกข่มขู่ พระนาง ควักดวงตา 2
ข้างและ ตัดแขนทั้งสองข้างของพระนาง แล้วควักหัวใจของพระนาง ทรงหวาดกลัวมาก จึงขอให้พระ
เวสสันดรทำนายฝัน พระเวสสันดรตรัสให้พระนางมัทรีสบายใจ แต่รู้ว่าจะได้บริจาค บุตรทาน พระ
เวสสันดรโสมนัสเมื่อรู้ว่าจะมีพราหมณ์มาขอสองกุมาร พระองค์พระราชนานกุมาร สองพระองค์แก่ชุก
ชุกทันที กุมารสองพระองค์หวาดกลัวชุกมากจึงเสด็จหนีลงไปใ้ในสระโบกขรณี พราหมณ์ชุกตำหนิ
พระเวสสันดรว่าหลอกลวง พระองค์จึงเสด็จไปตามกุมารสองพระองค์ พระชาลิกับพระกัณหาเสด็จ
ขึ้นจากสระ ยินยอมให้พระเวสสันดรบริจาคเป็นทาน เมื่อชุกได้สองกุมารแล้วจึง เอาเถาวัลย์มาผูก
มือของกุมารทั้งสองพระองค์แล้วโยนตีเมื่อเถาวัลย์หลุด ทั้งสองพระองค์ก็ร้องไห้วิ่ง กลับมา เมื่อพระ
เวสสันดรเห็นสองกุมารร่ำไห้ก็หวั่นไหว ความโศกเศร้าเสียพระทัยของพระเวสสันดร ทวียิ่งขึ้นเมื่อได้
ยินกุมารสองพระองค์ร้องไห้คร่ำครวญ ความรักสองกุมารทำให้พระเวสสันดรร้อนรุ่ม พระทัย
จนกระทั่งไม่สามารถระงับความโศกเศร้าเสียใจได้จึงกรแสง คิดจะฆ่าชุก แต่สามารถระงับ และดับ
ไปได้

วันนั้นเทพบุตร 3 องค์แปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง นอนขวางทางพระนาง มัท
รีไม่ให้กลับอาศรม เกิดกลางบอกเหตุทำให้พระนางมัทรีไม่สบายใจ จึงอ้อนวอนขอทางสัตว์ 3 ตัว เมื่อ
กลับถึงอาศรมก็ไม่พบลูกทั้งสองคน ตรัสถามพระเวสสันดรก็ไม่ตอบ พระนางมัทรีจึงค้นหาสอง กุมาร

ตลอดทั้งคืนก็ไม่พบแล้วสลับแทบเท้าพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงช่วยเหลือพระนางมัทรี แล้วแจ้งว่าได้บริจาคสองกุมารแก่ชูชกแล้ว พระนางมัทรีร่วมอนุโมทนาบุตรหลาน ท้าวสักกเทวราชทรงทราบเหตุดังกล่าว จึงแปลงเป็นพราหมณ์ไปขอพระนางมัทรีเพราะเกรงว่าจะมีคนต่ำช้าไปขอ พระเวสสันดรประทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง พราหมณ์แปลงจึงถวายพระนางมัทรีคืนพระเวสสันดร แล้วจึงแจ้งว่าเป็น พระอินทร์แล้วถวายพร 8 ประการแก่พระเวสสันดร

ฝ่ายชูชกพาพระชาติและพระกัณหาเดินทางกลับกาลิงครัฐ เทวดาดลใจให้เดินทางไป กรุงเขตรและเดินผ่านพระลานหลวง พระเจ้ากรุงสุยชยทอดพระเนตรเห็นสองกุมารจึงได้พระกุมาร กุมารีทั้งสองพระองค์ตามที่พระเวสสันดรทรงกำหนดราคาไว้ และพระราชทานปราสาท 7 ชั้นแก่ชูชก แต่ชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณจึงต้องแตกตาย พระเจ้าสุยชยพร้อมเสนาอำมาตย์ยกทัพไปรับ พระเวสสันดรกลับเมือง พระเวสสันดรทรงบริจาคทานแก่യാจก สรุปลความว่า ชาดกเรื่องนี้ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ ทรงพอพระทัยในการบริจาคทานโดยที่สุดแม้ชีวิตก็ให้เป็นทาน ดังที่ตรัสว่า “เมื่อครั้ง เรามีอายุ 8 ปี นิ่งอยู่บนปราสาท มีความคิดที่จะให้ทานว่า ถ้าใครๆ มาขอ ซึ่งดวงหทัย ดวงตา เนื้อและเลือด กะเรา เราก็จะให้” ดังนี้ พระองค์ ได้ทรงบริจาคมหาทาน และรักษาอุโบสถศีล ตลอดพระชนมายุ สวรรคต แล้ว ไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต ชาดกนี้ แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือบริจาคทาน

5) ตักกิลชาดก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภบุรุษผู้เลี้ยงบิดาคนหนึ่ง ว่ามีบุรุษคนหนึ่ง เป็นลูกคนสุดท้ายในตระกูลยากจนตระกูลหนึ่ง ลูกขึ้นแต่เช้า ดูแลบิดาจัดเตรียม อาหาร ให้หลังจากแม่ของตนตายจากไปจนกระทั่งวันหนึ่ง บิดาพูดว่า "ลูกรัก เจ้าคนเดียวทำการงาน ทั้งภายนอกภายใน พ่อว่าจะหาหญิงสาวให้เจ้าสักคนหนึ่ง จะได้ช่วยงานในเรือน"

"อย่าดีกว่าครับ ลูกจะเลี้ยงดูพ่อจนสว่างลับแล้วออกบวชทันที" แต่ผู้เป็นพ่อ หาได้ฟังลูกชายไม่นำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้ทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องการเลย เมื่อหญิงสาวได้เข้ามาดูแลพ่อและสามีอย่างดี ฝ่ายสามีก็มีความสุข ที่นางคอยดูแลพ่อของตน จึงนำของมาให้แก่หญิงสาว แม้สามีจะให้ตน แต่นางก็ให้พ่อของสามีตลอดเหตุการณ์เช่นนี้ยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ จนผู้เป็นภรรยา อดคิดไม่ได้ว่า "สามีของเราได้อะไรมา ไม่เคยให้พ่อเลย สงสัยเขาคงไม่ค่อยอยู่กับบิดาแน่ เราจะใช้อุบายนี้ทำให้เกลียดสามี เกลียดเรา แล้วไล่ออกจากบ้านซะ" ตั้งแต่นั้นมา นางก็ยั่วให้พ่อผัวโกรธ กล่าวคำหยาบต่างๆนาๆ แล้วฟ้องสามีว่า พ่อของตน กระทำไม่ดีกับนาง เมื่อผู้เป็นสามีทราบเรื่องดังกล่าว ก็เดินเข้าไปหาพ่อของตนแล้วกล่าวว่า พ่ออย่าทำ อย่างนี้เลยมันไม่ดีๆ เมื่อผู้เป็นพ่อได้ยินถึงกับเลือดขึ้นหน้า จนกระทั่งหลุดพูดว่า "แกจะให้พ่อหรือเมีย แกอยู่ในเรือนนี้ห๊ะ เลิกเอา" จากนั้นชายหนุ่มหันไปพูดกับภรรยาของตนว่า "น้องรัก เจ้ายังเป็นสาว จะอยู่ไหนก็ได้ พ่อ ฉันทแก่แล้ว เมื่อเจ้าอดทนไม่ได้ ก็ออกจากบ้านหลังนี้เถอะ" ความกลัวเข้าครอบงำจิตใจจึงหมอบลง แทบเท้าพ่อผัว พร้อมกับพูดว่า "ขอขมาว่า ตั้งแต่

นี้ไป ฉันจะไม่ทำอย่างนี้อีก แล้วจากนั้นนางก็เริ่ม ปฏิบัติตามปกติดังเดิม "ตั้งแต่ภรรยามีปัญหา กับพ่อ ชายหนุ่มเลยไม่ได้ไปฟังธรรมในสำนักพระศาสดา เลย จนวันหนึ่งชายผู้นี้กลับมายังสำนักอีกครั้ง พระศาสดาจึงตรัสถามเขาว่า "เหตุไร? ท่านจึงไม่มาฟัง ธรรมถึง 7 วัน" เขาได้กราบทูลเหตุการณ์ให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสว่า "ในชาตินี้ท่านไม่เชื่อถ้อยคำของภรรยา แต่ในกาลก่อนท่านเชื่อถ้อยคำ ของภรรยา นำบิดาไปป่าช้าขุดหลุมฝัง เราเกิดเป็นบุตรมีอายุ 7 ขวบแสดงคุณของมารดาบิดา ห้ามฆ่า บิดาได้ ครั้งนั้นท่านเชื่อฟังถ้อยคำของเรา ปฏิบัติบิดาไปจนตลอดชีวิตแล้วไปเกิดในสวรรค์ โอวาทที่ เรา ให้ไว้ นั่น แม่ท่านไปเกิดในภพอื่นก็ไม่ละวาง ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงไม่เชื่อถ้อยคำของภรรยา ไม่ขับไล่ บิดา ออกในบัดนี้" ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี ณ บ้านของ ชาวका สี่ ตระกูลแห่งหนึ่งมีบุตรชายคนเดียว ชื่อสวิภูฏกะ เขาบารุงเลี้ยงมารดาบิดาอยู่ ต่อมาเมื่อ มารดา ล่วงลับไปแล้ว ยังคงเลี้ยงบิดาอยู่

จนกระทั่งวันหนึ่ง ภรรยาของเขาก็ก้าวว่า "ท่านจงดูการกระทำของบิดาเถอะ ช่างหยาบ คายยิ่งนัก ชอบชวนฉันทะเลาะอยู่เรื่อย อายุก็ปูนนี้แล้วอีกไม่นาน พ่อของท่านคงจะตาย ไหน ๆ ก็ ใกล้แล้ว ไม่เอาไปทิ้งที่ป่าช้าก่อนรี เลี้ยงไปก็เปลืองเปล่าๆ" เมื่อสามีได้ฟังดังนั้นก็เงียบไม่ได้ตอบได้ อะไร

แต่ผู้เป็นภรรยาก็ไม่ยอมแพ้ พยายามพูดเรื่องนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนผู้เป็นสามีเริ่มเอนเอียง จึง กล่าวว่ "น้องการฆ่าคนเป็นกรรมหนัก ฉันจะฆ่าบิดาอย่างไรได้" หญิงสาวทำสีหน้าบึ้งตึงก่อนจะพูดว่า "ถ้าพี่ไม่กล้าเดี๋ยวฉันจะบอกให้" จากนั้นหญิงสาวก็เล่าอุบายทั้งหมดให้สามีฟังระหว่างที่ภรรยาอธิบาย ผู้เป็นสามีก็คิดว่าเข้าที จึงรับคำของนางแล้วเตรียมวางแผน ระหว่างนั้นบุตรชายซึ่งมาอายุ 7 ขวบ ได้ ยินเข้า ก็รู้ได้เลยว่า มารดาของตนทำผิดขาดปู่ จึงมีความคิดว่า "เราจะไม่ให้บิดาทำเช่นนี้" จากนั้น ค่อยๆ ย่องเข้าไปนอนกับปู่ ครั้นได้เวลาสวิภูฏกะ ก็เทียมเกวียนแล้วกล่าวกับปู่ว่า " เราไปสะสางลูกหนี้ กัน" จากนั้นให้นั่งบนเกวียน เด็กชายที่ไปนอนกับปู่ กระโดดขึ้นเกวียนไปด้วย โดยไม่ว่าสวิภูฏกะจะพูด อย่างไร เด็กชายก็ไม่ยอมลงและยังคงยืนยันหนักแน่นว่าจะไปด้วย จนคนพูดอ่อนใจ เมื่อไม่สามารถ ห้ามบุตรได้ จึงจำเป็นต้องพาไปป่าช้าด้วย จากนั้นให้บิดาและกุมารพักอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งกับเกวียน ส่วนตนเองถือจอบและตะกร้า เริ่มจะขุดหลุม 4 เหลี่ยม ณ ที่ลับแห่งหนึ่ง เด็กชายเดินลงมาหาพ่อ ของตนก่อนกล่าวว่า "ทำไมถึงขุดหลุมอยู่คนเดียวในป่ากลาง เช่นนี้"เมื่อลูกเอ่ยจบคนเป็นพ่อกล่าวตอบ ว่า " ฝังปู่ของเจ้า เพราะท่านแก่มากแล้ว แถมมีโรคภัยหลาย อย่างเบียดเบียน พ่อไม่อยากจะให้ปู่ของ เจ้ามีชีวิตอยู่ อย่างลำบาก" กุมารได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า " เราจะทิ้งบิดาคือการออกจากทุกข์ การ กระทำแบบนี้คือ กรรมอันหยาบคาบ" ครั้นกล่าวจบก็ฉวยจอบจากมือบิดา ตั้งท่าจะขุดหลุมอีกหลุม หนึ่งในที่ใกล้ๆ กัน ลำดับนั้น บิดาจึงเข้าไปถามกุมารว่า "ลูกรัก เจ้าจะขุดหลุมทำไม?" "ลูกคิดว่าจะฝัง พ่อในหลุมอีกหลุม หนึ่ง ในตอน พ่อแก่บ้าง" เมื่อได้ยินดังนั้นผู้เป็นพ่อสะดุ้งตกใจ แล้วก็คิดว่าตัวเอง

นั้นได้ทำในสิ่งที่ไม่ ดีต่อบุพการี จากนั้นลูกชายก็พูดต่อไปว่า "ใครเบียดเบียนมารดาหรือบิดา ผู้นั้นตายไปภายหน้า ย่อม ไปนรกโดยไม่ต้องสงสัย ส่วนใครเลี้ยงมารดาบิดา ผู้นั้นตายไปภายหน้า เข้าถึงสุคติ"

บิดา ครั้นได้ฟังธรรมกถาของบุตรดั่งนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "พ่อถูกแม่ของพูดเป็นประจำ จึงได้กระทำเช่นนี้"

กุมารได้ฟังดั่งนั้นแล้ว กล่าวว่า "ธรรมดาสตรีเมื่อเกิดโทษะ ช่มไว้ไม่ได้ จึงทำชั่วบ่อยๆ พ่อควรจะไล่แม่ออกไปเสีย ไม่ให้ทำชั่วเช่นนี้อีกได้"

นายสวิภูษณะได้ฟังคำของบุตรผู้เป็นบัณฑิตแล้ว มีความโสมนัส กล่าวว่า "เราไปกันเถิดลูก" แล้วขึ้นนั่งบนเกวียนไปกับบุตรและบิดาไปบ้านฝ่ายหญิงนั้นก็ยินดีว่าคนแก่ออกจากเรือนเราไปแล้ว จึงหุงข้าวปายาสแล้วคอยแลดูทาง ที่ผู้จะมา ครั้นเห็นมาทั้งสามคนก็โกรธก่อนจะกล่าวว่า "พากลับมาทำไม" ผู้เป็นสามีไม่พูดอะไร ทูบตี ภรรยาแล้วกล่าวว่า "แต่นี้ไปเจ้าอย่าเข้ามาเรือนนี้อีก" จากนั้นจับเท้าลากออกไป ครั้นไล่ภรรยาไปแล้ว ก็อาบน้ำให้บิดาและบุตร แล้วบริโภคน้ำข้าวปายาสพร้อมกันทั้งสามคน หญิงใจบาปนั้นไปอยู่เรือนผู้อื่น ได้ 2-3 วัน

"ท่านพ่อ แม่คงยังไม่รู้สำนึกด้วยการถูกลงโทษเพียงเท่านี้ พ่อจงแกล้งพูดว่า จะไปขอลูกสาวคนในตระกูลอื่นมาปรนนิบัติตัวเองกับบิดาและบุตร น่าจะดีกว่า"

นายสวิภูษณะได้กระทำตามทุกประการ หญิงในตระกูลที่รู้จักได้ยินเข้าจึงเอาเรื่องนี้ไปเล่าให้ฝั่งภรรยาฟังว่า "สามีของเธอไปบ้านอื่นเพื่อหาหญิงสาวมาเป็นภรรยา" เมื่อได้ยินดั่งนั้นผู้เป็นภรรยาสะดุ้ง กลัวว่าเราจะไม่มีโอกาสอีกแน่ จึงเข้าไปอ้อนวอน บุตรชายของตน หมอบลงแทบเท้าแล้วกล่าวว่า "ลูกรักต่อจากนี้แม่จะดูแลพ่อและปู่อย่างดี ช่วยแม่ หน่อยนะ" เด็กชายพยักหน้า แล้วกล่าวโอวาทสั่งสอนแม่ของตนแล้วพาแม่ไปหาพ่อของตน นางขอขมาโทษผู้พ่อและพ่อผู้แล้ว ตั้งแต่นั้นมาก็ประกอบด้วย ธรรมเครื่องข่ม ปฏิบัติผู้พ่อผู้และลูกเป็นอย่างดี สองผู้เมียตั้งอยู่ในโอวาทของลูกทำบุญมีทานเป็น ต้น แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์

พระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศสังฆธรรม เวลาจบสังฆธรรม บุรุษผู้เลี้ยงบิดาได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลพระทศพลทรงประชุมชาดกว่า บิดาบุตรและหญิงสะใภ้ในครั้งนั้น ได้มาเป็น บิดาบุตรและหญิงสะใภ้ในบัดนี้ ส่วนกุมารผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้มาเป็น เราผู้ตถาคต ฉะนี้แล (ชาดก 500 ชาติ, 2568)

7) สาลิเกทารชาดก

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถีทรงปรารภภิกษุผู้เลี้ยงโยม หญิงอุปัฏฐากรูปหนึ่ง ได้ตรัสอดีตนิทานมาสาธก ว่า...

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลินทียะ ในเมืองราชคฤห์ โกลียพราหมณ์มีไร่ข้าวสาลีประมาณ 1,000 ไร่ มอบให้ลูกจ้างกันรั้วดูแลรักษาอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน ในที่ไม่ไกลจากไร่นั้น ภูเขาสูงหนึ่งไป มีป่าจิวใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้ามี

บริวารหลายร้อยตัวอาศัยอยู่ในป่าจิ้งนั้น พญานกแขกเต้ามีพ่อแม่ที่แก่เฒ่าอยู่คู่หนึ่งเมื่อพบบริวารออกหากินอิมแล้ว ก็จะไปคาบอาหารกลับมาให้พ่อแม่กินด้วยเป็นประจำอยู่มาวันหนึ่ง พวกนกแขกเต้าบอกกันว่า "ปีก่อนฤดูนี้ชาวบ้านจะปลูกข้าวสาละไว้ที่ไร่มั้งโน้น ปีนี้ก็ยังทำอยู่หรือไม่หนอ" พญานกแขกเต้าจึงใช้ให้นกแขกเต้า 2 ตัวไปสืบดูก่อน ไม่นานนักนก 2 ตัวนั้นก็กลับมาพร้อมกับรวงข้าวสาละพร้อมกับรายงานว่ามีข้าวสาละอยู่เต็มไร่

วันรุ่งขึ้น พญานกแขกเต้าจึงพบบริวารบินไปลงกินข้าวสาละในไร่โน้น คนเฝ้าไร่พยายามวิ่งไล่จนให้หนีไปก็ทำไม่สำเร็จ พญานกแขกเต้ากินอิมแล้ว ก็คาบรวงข้าวสาละไปด้วย

ตั้งแต่นั้นมานกแขกเต้าก็พากันลงกินข้าวสาละในไร่โน้นเป็นประจำ จนข้าวสาละถูกทำลาย ไปเป็นไร่คนเฝ้าไร่จึงนำเรื่องไปบอกโกถียพราหมณ์ให้ทราบ

"เจ้านาย..ผมไม่มันไม่ไหวแล้วละ ขอคืนไร่ให้ท่านจ้างคนอื่นไปดูแลแทน นกแขกเต้ามัน ร้อยตัว มันนกแขกเต้าคอยแค้นแค้นตัวหนึ่งนำมา เมื่อข้ากลับมันยังคาบข้าวสาละไปอีกด้วย"

"เจ้าสามารถจับมันเป็นๆ ได้ไหมล่ะ" เมื่อเขาตอบว่า "ได้ครับ" จึงบอกว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าก็ไม่ต้องออกไล่ ความเสียหายของข้าวสาละข้าไม่ว่า ขอเพียงเจ้าจับมันมาให้ได้ก็แล้วกัน"

คนเฝ้าไร่รับคำแล้วสบายใจที่เจ้านายไม่ด่าว่า จึงทำบ่วงดักไว้แต่เช้าตรู่แล้วเข้ากระท่อม แอบดูอยู่ ไม่นานพญานกแขกเต้าก็พบบริวารมาลงกินข้าวสาละเช่นเคยและได้ติดบ่วงที่เขาดักไว้ตั้งแต่ แรกลงแต่ก็ต้องอดทนไว้ไม่ร้องอะไรออกมาด้วยเกรงว่าบริวารจะแตกตื่นไม่ได้กินข้าว พอรู้ว่านกทุกตัว กินอิมแล้วจึงร้องขึ้น 3 ครั้ง ผูนกได้แตกตื่นบินหนีขึ้นไป ทั้งไว้แต่พญานกแขกเต้าตัวเดียว คนเฝ้าไร่สวนพอได้ยินเสียงนกแขกเต้าแตกตื่นขึ้น ออกจากกระท่อมมาดูเห็นพญานกแขกเต้าติดบ่วงของตน ก็ดีใจจับมัดขานแล้วนำไปให้พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของไร่ โกถียพราหมณ์จับพญานกแขกเต้าด้วยสองมือวางไว้บนตักด้วยความเอ็นดูถามมันว่า "เจ้านกแขกเต้า ท้องของเจ้าคงจะใหญ่กว่านกตัวอื่นกระมัง เจ้าจึงคาบข้าวสาละเข้าไปมากมาย เจ้าทำอย่างไรที่ป่าจิ้ง หรือว่าเจ้ากับเรามีเวรแก่กัน"

พญานกแขกเต้าพูดเป็นภาษามนุษย์ที่ไพเราะว่า "ข้าพเจ้ากับท่านไม่ได้มีเวรแก่กัน ฉางของข้าพเจ้าก็ไม่มี ข้าพเจ้านำข้าวสาละไปเพื่อปลี้อง หนีเภา ให้เขาสู้ใหม่ แล้วฝังชุมทรัพย์ไว้" พราหมณ์ "การปลี้องหนีเภา กู้หนี้และวิธีฝังชุมทรัพย์ของท่านเป็นอย่างไร?" พญานกแขกเต้า "ข้าพเจ้านำข้าวสาละไปมอบให้บิดามารดาผู้แก่เฒ่าเพื่อปลี้องหนีเภาที่ท่านเลี้ยง ข้าพเจ้ามา มอบข้าวสาละให้ลูกน้อยเพื่อให้นี้เป็นอาหารอย่างเพียงพอเลยนะ" "แล้วก็แก้เชือกที่ข้าพญานกแขกเต้าทาน้ำมันให้แล้วนำข้าวคลุกน้ำผึ้งมาเลี้ยงพญานกนั้น พญานกแขกเต้าให้อวาทพราหมณ์ว่า "พราหมณ์ ขอท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ให้ท่าน เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่เฒ่าเถิด" กล่าวจบก็คืนไร่ข้าวสาละแก่พราหมณ์ ขอรับไว้เพียง 8 ไร่เท่านั้นแล้ว บินกลับคืนป่าจิ้งไป

เมื่อกลับถึงปางัวพญานกแขกเต้ารับวางรวงข้าวสาธิตไว้ต่อหน้าบิดามารดาผู้ลุกขึ้นหัวเราะ ยินดีได้ทั้งน้ำตานองหน้า พญานกแขกเต้าต่างเข้ามาแสดงความยินดีได้ทั้งน้ำตานองหน้า พญานกแขกเต้าต่างเข้ามาแสดงความยินดีด้วยและถามเป็นเสียงเดียวกันว่า

"ท่านรอดมาได้อย่างไร ? ขอรับนาย" พญานกแขกเต้าจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้พญานกฟิงผ่าย โกลียพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ในโอวาทของพญานกแขกเต้า ตั้งโรงบริจาคนกแก่สมณพราหมณ์ผู้ทรงธรรม และผู้ยากจนทั่วไปประพาศิธรรมจนตราบสิ้นชีวิต

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า : บุตรธิดาควรเลี้ยงดูบิดามารดาตามแบบอย่าง เพื่อปลดเปลื้องหนี้ที่ตนเคยได้รับการเลี้ยงดูจากท่านในวัยเด็ก (สาธิตเกทวารชาดก, 2568)

3.6 หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา โดยมีหลักทศ 6 ในพระพุทธศาสนา คือ หลักการปฏิบัติต่อบุคคล 6 ประเภทที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวัน ซึ่งเปรียบเสมือน "ทศ" รอบตัว 6 ทศ ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ มิตรสหาย บุตรธิดา ลูกจ้าง และนักบวช โดยมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติและอนุเคราะห์ต่อกันอย่างถูกต้อง เพื่อสร้างความสุขความสงบในสังคม

ทศ 6 นับว่าเป็นทศแห่งจริยธรรม เป็นเครื่องมือที่คนในสังคมระดับย่อยถึงระดับชาติจะปฏิบัติต่อกัน ต่างจากทศทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีทศใหญ่ 4 ทศ ทศย่อยอีก 8 ทศ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยมีลำดับดังต่อไปนี้

3.6.1 เรื่องของทศ 6

ทศ 6 ในสังคาลกสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/244/200) หมายถึง อริยวินัยด้วยวิธีไหว้ทศ 6 ที่สังคาลกะมาณพ คหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส กรรมเครื่องเศร้าหมอง 4 ประการได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ 4 ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข ทางเลื่อม 6 ประการแห่งภคะทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม 14 ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้อง คือปกปิดช่องว่าง ระหว่างตนกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทศ 6 เพื่อครองโลกทั้งสองด้วยทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของทศไว้ว่า ทศ หมายถึง ด้าน ข้าง ทาง เบื้อง หมายถึง เหนือ ใต้ ออก ตก เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 572) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของทศไว้ว่า หมายถึง ด้าน ข้างทาง แล็บ คือ บุคคลต่าง ๆ ที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย ดุจทศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น 6 ทศ ดังนี้ (พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2553, หน้า 132)

1. ปรีตถุมทิส ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา
2. ทักขิมทิส ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
3. ปัจฉิมทิส ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา
4. อุตตรทิส ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรอำมาตย์
5. เภฏฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้าง ทาส กรรมกร
6. อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์

พจนานุกรม ฉบับบาลี-ไทย ให้ความหมายว่า ทิสตา หมายถึง ทิศ ทาง เขต ภาค ส่วน แห่ง โลก ความเป็นข้าศึก ความเป็นโจร ทิสสา หมายถึง ทิศ ทิสติ หมายถึง การชกการแสดง และทิสาวา สิกวาสิ หมายถึง ผู้อยู่ในทิศ ผู้อยู่ต่างทิศ ผู้อยู่ต่างแดน ผู้อยู่ต่างประเทศ เป็นต้น (จำลอง สารพัตนิก, 2530, หน้า 466-467) สมภาร พรหมทา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ทิศ 6 ในสังคาลกสูตรว่า การดำเนินชีวิต เรา อาจจะจำแนกเนื้อหาของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ปฏิบัติส่วนบุคคล กับปฏิบัติต่อสังคม เนื้อหาสองส่วนนี้เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ ปฏิบัติส่วนบุคคลคือพื้นฐานของสังคม กล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ พุทธศาสนาคือว่าระบบปฏิบัติมีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ช่วยให้ปัจเจกบุคคล สามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีความสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วยพุทธ ศาสนาเชื่อว่าความสงบสุขของสังคมอิงอาศัยอยู่กับหลักปฏิบัติของคนแต่ละคนในสังคม เมื่อปัจเจกมี คุณธรรมสังคมส่วนรวมย่อมเป็นสุข เพราะส่วนบุคคลนั้นจะนำไปสู่หลักปฏิบัติพื้นฐานทางสังคม สมภาร พรหมทา, 2551, หน้า 27) เตือน คำดี ได้กล่าวถึงทิศ 6 ในสังคาลกสูตร ว่า พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบคนซึ่งอยู่ ในแวดล้อม และมีสัมพันธ์กับเราว่าเหมือนทิศต่าง ๆ 6 ทิศ ได้แก่ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า ครู อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสกรรมกร เป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน ซึ่งแสดงว่าคนตกอยู่ในสิ่งแวดล้อม และไม่ใช่ สิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุเท่านั้น ยังมีสิ่งแวดล้อมที่เป็นคน (เตือน คำดี, 2534, หน้า 164) สุขเขาวรรณ พลอยชุม ได้ให้ความหมายของ ทิศ 6 ในสังคาลกสูตร ว่า หมายถึงหลักธรรมที่ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงเกี่ยวกับทิศ 6 ในพระพุทธศาสนานี้มีความดังนี้ 1. ทิศบูรพา (ทิศเบื้อง หน้า) ได้แก่ บิดามารดา 2. ทิศทักษิณ (ทิศเบื้องขวา) ได้แก่ ครูอาจารย์ 3. ทิศปัจฉิม ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามีภรรยา 4. ทิศอุดร ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย 5. ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับ นายจ้าง

ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ สุขเขาวรรณ พลอยชุม, 2529, หน้า 104) พระมหาสมปอง มุทีโต ได้กล่าวไว้ว่าพระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงกิจแห่งการไหว้ทิศว่า ผู้ไหว้ทิศควรเว้นจากกรรมกิเลส คือ การงานอันเศร้าหมอง 4 อย่างจากอคติ คือ กิริยาอันไม่ควรถึง ได้แก่ ความลำเอียง 4

อย่าง และจากอบายมุข คือ ทางแห่งความฉิบหาย 5 อย่าง ทรงแสดงว่าการ ไหว้ทิศทั้งหลาย ควรปฏิบัติอย่างนี้จะพบกับความสวัสดิมีชัยจากการไหว้ทิศทั้งปวงในทางพุทธศาสนา หมายถึง หน้าที่ที่บริสุทธ์ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อสังคม หรือคำว่า ทิศ แปลว่าสิ่งที่ต้องมองดูด้วยความเอาใจใส่ ซึ่งแต่ละทิศได้กำหนดหน้าที่ที่ควรปฏิบัติไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ช่วยกันแก้ไข ดับทุกข์แก่กันและกัน นอกจากนี้ หน้าที่คฤหัสถ์พึงปฏิบัติ เช่น ไม่ทำอบายมุข 6 อย่าง เป็นการ ส่งเสริมเศรษฐกิจและสุขภาพร่างกายสุขภาพจิตใจได้เป็นอย่างดี พระมหาสมปอง มุทิตโต, 2552, หน้า 61) สรุปได้ว่าความหมายของ ทิศ 6 ในสังคาลสูตร คือ หน้าที่ที่มนุษย์ควรรู้ เพราะมนุษย์ เป็นสัตว์สังคม ต้องมีการรวมกลุ่มกัน บุคคลจะอยู่คนเดียวไม่ได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์ควรมีหน้าที่ มนุษย์จะต้องมีครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย เพื่อน และลูกน้อง บุคคลควรมี ความดีทางศาสนา ดังนั้นเมื่อบุคคลมีสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมาแล้วทำให้ต้องดูแลปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่ กล่าวมา จึงเปรียบ เหมือนการดูแลทิศ 6 ที่อยู่รอบตัวเรา และถือว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคน

3.6.2 สารสำคัญของทิศ 6

คัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สังคาลสูตร ว่าด้วยสังคาลมาณพ กล่าวถึงว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น สังคาลกะ คหบดีบุตร ลูกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า (ทิศตะวันออก) ทิศเบื้องขวา (ทิศใต้) ทิศเบื้องหลัง (ทิศตะวันตก) ทิศเบื้องซ้าย (ทิศเหนือ) ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน” (ที.ปา. (ไทย) 11/242/199) ถือว่า มีสาระสำคัญคือ เป็นจริยธรรมในศาสนา มีนัยอธิบายถึงบุคคลที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ เริ่มจากทิศเบื้องหน้า บิดา มารดา เป็นผู้มีการคุณแก่เราคนแรกเพราะว่าเขามารับผิดชอบต่อชีวิตก่อนใครและทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นชีวิต เลือดเนื้อ รวมทั้งความ เป็นมนุษย์ ได้มาจากบิดามารดา จึงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่เป็น ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ครูบาอาจารย์เป็นบุคคลสำคัญกับชีวิต เพราะ สอนเราตั้งแต่ ให้รู้จักการอยู่ ร่วมกัน เป็นหมู่คณะ ให้รู้จักการ รักษาเนื้อรักษาตัวให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสอนให้รู้จัก การทำมาหากิน จึงเป็นทักษิณบุคคล บุคคลที่พวกเราต้องเกี่ยวข้องกับแม้ไปในโลกหน้าแล้ว การกราบ ไหว้บูชาทิศเบื้องหลัง บุตร ภรรยาแล้วถือว่าเป็นกำลังเสริม เป็นผู้ติดตามคอยสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ ข้างหลังทั้งสิ้น เนื่องจากเรื่องบางเรื่องไม่สามารถทำแทนกันได้ ทิศเบื้องซ้าย มิตรสหายที่เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้เราข้ามพ้น อุปสรรค และภัยอันตรายต่าง ๆ ในเวลาเดียวกันก็ยังเป็นกำลังสนับสนุนให้ เราสามารถบรรลุความสำเร็จอีกด้วย ทิศเบื้องซ้ายเป็นทิศที่ใหญ่ที่สุด เพราะตลอดชีวิตของคนเราต้องเกี่ยวข้องกับคบหากับผู้คนมากมายเป็นกำลังเป็นที่มาแห่ง ทรัพย์สินเงินทองสำหรับเอามาใช้เป็นกอง

เสียดายในการหล่อเลี้ยงชีวิตของเรา เราจะมีทรัพย์มาใช้ใน การสร้างบุญสร้างบารมีได้มากน้อย เท่าไรก็ มาจากทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์ คือ พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพราะเป็น ผู้ที่สูงด้วยคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ชี้ทิศ บอกทาง ถูกผิดทางศีลธรรมอีกด้วย เรียกว่า บุคคลที่เกี่ยวข้อง กับเราครบถ้วน นอกจากนี้ไม่มีอีกแล้วนอกจาก สัตว์เลี้ยง ธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ผีसाงนางเทวดา (สุ ชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2554, หน้า 197)

3.6.3 เหตุผลและความจำเป็นของทิศ 6

พุทธกิจของพระผู้มีพระภาคเจ้าข้อที่ว่า “เข้าตรูทรังตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ” (วิ.ม. (ไทย) 4/9/18) เห็นสังคาลกามาณพ (ที.ปา. (ไทย) 11/242-243/199) กำลังนอนบ้น้อมทิศอยู่ ทรงมีพระดำริที่ จะแสดงสังคาลกสูตรอันเป็นวินัยของคฤหัสถ์แก่สังคาลกามาณพ พระสูตรนี้จะมีประโยชน์ต่อมหาชน ทั้งหลาย กล่าวได้ว่า สังคาลกสูตร เป็นพุทธประสงค์ที่จะประกาศธรรมของคฤหัสถ์ ดังนั้น ความ เป็นมาของสังคาลกสูตรจึงเนื่องด้วยพระกรุณาของพระผู้มีพระภาคที่จะโปรดสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ “จงทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์โลกเกิด (เทเสถ ธมฺม อฺนุกมปิมี ปช)” (ส.ส. (ไทย) 15/263/384)

ในอรรถกถาพระไตรปิฎกได้ชี้ให้เห็นว่า แม้บิดามารดาของสังคาลกามาณพจะสั่งสอนเขา บ่อย ๆ ว่า ให้ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค หรือเข้าไปหาพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร พระมหาโมคคัลลา นะ พระ มหากัสสปะ พระมหาสววก แต่คฤหบดีบุตรกลับอ้างว่า ไม่อยากเข้าไปพบพระของพ่อ เพราะ ต้องไหว้ การก้มไหว้ทำให้เจ็บหลัง การคุกเข่าทำให้เข่าด้าน การนั่งกับพื้นทำให้ผ้าเปื้อนจะเก่า การ สนทนาทำให้ คุ่นเคย จะนำไปสู่การนิมนต์พระถวายจีวรและบิณฑบาตทำให้สิ้นเปลือง ในที่สุด เมื่อ คฤหบดีใกล้เข้าสู่ มรณะกาล จึงได้ให้โอวาทแก่บุตรว่า ต้องลุกแต่เช้า นอบน้อมทิศทั้งหลาย พุทธทาส ภิกขุ ได้กล่าวถึง ทิศ 6 ในสังคาลกสูตร เรื่องความสำคัญไว้ว่า คำว่าหน้าที่นี้ควรเนื่องด้วยสิทธิเสมอ ถ้าวรรู้จักหน้าที่ก็ควรรู้จักสิทธิด้วย ดังนั้นอาจกล่าวถึงหน้าที่อย่างเดียวกันก็พอ เช่น หน้าที่ทางกาย หน้าที่ ทางใจ หน้าที่ทางวิญญาณ หน้าที่ต่อตนเอง หน้าที่ต่อผู้อื่น หน้าที่เนื่องกันทั้ง สองฝ่ายแยกกันไม่ออก ล้วนแต่เป็นหน้าที่ ปัจจุบันนี้ไม่มีใครรับผิดชอบในเรื่องหน้าที่ ต่างฝ่ายต่าง เอา ผลประโยชน์ของตน ผลก็คือ ทำลายมนุษย์ ไม่ยอมรับว่ามนุษย์มีหน้าที่ผดุงความเป็นมนุษย์ การ เรียกร้องสิทธิโดยไม่ทำ หน้าที่ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาก เพราะเรียกร้องสิทธิโดยไม่ทำหน้าที่พุทธทาสภิกขุ, 2523, หน้า 244-245) พระบุญนพ สุทฺธสีโล ได้กล่าวถึง ทิศ 6 ในสังคาลกสูตร ว่า หลักธรรม ทิศ 6 ใน สังคาลกสูตร มีความสำคัญต่อสังคมไทยและสังคมโลก ถ้าหากทุกคนปฏิบัติต่อทิศ 6 อย่างถูกต้องแล้วปัญหาต่าง ๆ ในโลกนี้ก็จะไม่มี ในการดำเนินชีวิตในสังคมก็จะไม่มีปัญหาความขัดแย้งใด ๆ เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง มีปัญหา ก็ควรไปถามทิศเบื้องหน้าบ้าง ไปถามทิศเบื้องขวาดูบ้าง หรือไปถามทิศเบื้องบนเสียบ้าง

จะ ทำสิ่งใดก็ไม่ผิดพลาด (พระบุญนพ สุทธีโล, 2545, หน้า 367) สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของ ทิศ 6 ในสังคาลกสูตรไว้ว่า พระสูตรนี้ ชาวยุโรปเลื่อมใสกันมาก เพราะแก้ปัญหา สังคมได้ อันบุคคลควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีไม่เบียดเบียนฝ่าย ไตฝ่ายหนึ่งให้ตกลงไปในที่ชั่ว และ ช่วยผสานสังคมให้เกิดความดีงาม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2532, หน้า 363) วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึง ความสำคัญในการดำเนินชีวิตด้วย ทิศ 6 ในสังคาลกสูตร ไว้ว่า ชีวิตในสังคมควรเป็นชีวิตที่มีระเบียบ เราควรยอมรับความเป็นจริงบางอย่างในสังคมว่า สังคม เปลี่ยนแปลงไป เราควรเข้าใจบางสิ่ง บางอย่าง และเราควรมีหลักในการดำเนินชีวิต รวมทั้งข้อปฏิบัติที่ จะทำให้เราเจริญขึ้น มีความก้าวหน้าในชีวิตตามควร ทั้งนี้ก็หมายความว่า ควรก้าวหน้าไปในทางที่ดี งามทางกุศล หลัก ปฏิบัติจะช่วยเราได้มากในเรื่องนี้ ทั้งเรื่องส่วนตัวและชุมชน (วศิน อินทสระ, 2544, หน้า 64) กิรติ บุญเจือ ได้กล่าวถึง ทิศ 6 ในสังคาลกสูตร ในเรื่องความสำคัญในสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไว้ว่า พลเมืองดีที่สำนึกในความรับผิดชอบต่อจริง ๆ มิได้ปฏิบัติแบบ จำยอมหรือเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะผู้ศึกษาย่อมจะควรเข้าใจว่าสิทธิ หน้าที่และความ รับผิดชอบ เช่น ผู้ขับ รถบนท้องถนนมิใช่แต่จะทวงสิทธิอย่างเดียว ถ้าหากไม่อยากจะมิหน้าที่ และไม่ยอม รับผิดชอบต่อก็ไม่มีใคร ว่าอะไร หากแต่อย่างน้อยปัญญาชนทั้งหลายควรเป็น ตัวอย่างที่ดีว่าสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อ ควรไปด้วยกันเสมอ (กิรติ บุญเจือ, 2519, หน้า 80) คุณ โทชน์ ได้กล่าวมามีัยสำคัญว่า พระพุทธองค์ ได้ทรงตรัสไว้ เรื่องทิศ 6 ในสังคาลก-สูตรว่า พระพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกลาน้อมน้าวจิตใจ และสร้าง สำนึกทางศีลธรรม โดยมีพระสงฆ์เป็นกลไก สำคัญในการรวบรวมสมาชิกให้เป็นพลเมืองดี หรือหลัก ปฏิบัติเพื่อละการทำชั่ว เลือกทำแต่กรรมดีเป็น หน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติให้สมฐานะของตน (คุณ โทชน์, 2537, หน้า 106) หลักธรรมเรื่อง ทิศ 6 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคมมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน บุคคลจะ อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้น ต้องเป็นคนที่มึนุษย์สัมพันธ์ดี มีความ ประพฤติเรียบร้อยดีงาม มี คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติใน การดำเนินชีวิต (ที.ปา. (ไทย) 11/266/212-216) สรุปได้ว่า ทิศ 6 หมายถึง การปฏิบัติของบุคคลเช่น บุตรธิดา และ เกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในสังคม ซึ่งเป็นหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาที่นำมาใช้ ในการให้พุทธศาสนิกชนได้ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุข เปรียบดจ ทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น 6 ทิศ

3.7 สรุป

การศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ประวัติของคัมภีร์ชาดก

ชาดกเป็นเรื่องเล่าเก่าแก่ที่เกิดขึ้นก่อนสมัยพุทธกาล เป็นการเล่าสืบต่อกันมาเป็นเรื่องที่พรรณนาถึงชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า ที่รู้กันว่า พระเจ้า 500 ชาติ ขณะที่พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ ได้ทำการบำเพ็ญบารมี 30 ทศ ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

2. ความหมายของคัมภีร์ชาดก

ชาดกมีความหมายถึงการเล่าเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิด ถู้ออกำเนิด ในชาติต่าง ๆ จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย เรื่องชาดก เป็น วิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดี (บารมี) ของพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง คุณงามความดี (บารมี) และอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น

3. ประเภทของชาดก

ประเภทของชาดก มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ชาดกในนิบาต หรือที่เรียกว่า นิบาตชาดก หมายถึงชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี นิบาตชาดกแต่งเป็นคาถาคือฉันทลักษณ์สั้น ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้ว คือรูปแบบคาถาสุภาษิต และ 2) ชาดกนอกนิบาต หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาดกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาดกขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 ชาดกนี้ เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาสาชาดก" แปลว่า ชาดก 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง

4. องค์ประกอบของชาดก

องค์ประกอบหลักของชาดกมี 3 ประการ คือ 1) ปรารภเรื่อง (ปัจจุบันวัตถุ) เป็นส่วนนำที่เล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงนึกถึงเรื่องราวในอดีตและตรัส เล่าชาดกนั้นออกมา 2) อดีตนิทาน (อดีตวัตถุ) เป็นเนื้อหาหลักของชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ พระพุทธเจ้าทรงเล่าเกี่ยวกับพระองค์เองในอดีตชาติ (ในฐานะพระโพธิสัตว์) และการบำเพ็ญบารมี ต่าง ๆ และ 3) ประชุมชาดก (สโมธาน) เป็นส่วนสรุปของเรื่องราว โดยการเชื่อมโยงตัวละครในอดีต นิทานเข้ากับบุคคลในปัจจุบันสมัยพุทธกาล

5. การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก เป็นประเด็นสำคัญที่แสดงถึงคุณธรรมพื้นฐาน ของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูทวดเวทิตี ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอัน

สูงส่งที่พระพุทธศาสนายกย่อง อย่างยิ่ง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรู้งเลี้ยง
มารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลิ
เกทธารชาดก

บทที่ 4

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำวิธีการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดความถูกต้องตามหลักการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท และเกิดคุณค่า ได้แก่ (1) คุณค่าต่อตนเอง (2) คุณค่าต่อครอบครัว (3) คุณค่าต่อชุมชน และ (4) คุณค่าต่อสังคมไทย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ด้านคุณค่าต่อตนเอง (สัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม)

การบำรุงบิดามารดาหรือดูแลพ่อแม่และแม่ย่อมเกิดความรักและเมตตาต่อกัน และแสดงออก ถึงการมีความกตัญญูรู้คุณกับผู้อุปการะเลี้ยงดูมาตั้งแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ บุญมี แทนแก้ว ได้ให้ ความหมายของบุตรว่า หญิงชายใดที่ขึ้นที่อาศัยแห่งสัตว์ ยังสัตว์ให้เกิดหรือยังสัตว์ให้เจริญขึ้น หญิง ชายนั้น เรียกว่ามารดาบิดา และการบำรุงมารดาบิดาจะบำรุงได้ 5 อย่าง คือ

ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ คือ บำรุงเลี้ยงดูท่านด้วยการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ตลอดจนยารักษาโรคเมื่อยามท่านป่วยไข้ ช่วยทำกิจของท่านด้วยดี ทั้งที่เป็นงานส่วนตัวและงานส่วนรวมของท่าน เช่น งานบ้าน ทำ ความสะอาดบ้านเรือน ทำอาหาร รดน้ำต้นไม้ และงานอื่น ๆ จักดำรงวงศ์ตระกูล ตระกูลนั้นมีบุคคลเกี่ยวข้องอยู่เป็นอันมาก บุตรแห่งตระกูลใดเมื่อ เกิดร่วมวงศ์สกุลกับบุคคลอื่น ควรมีความสำนึกรับผิดชอบต่อวงศ์สกุล แม้ตระกูลจะตกต่ำลงไปก็ไม่ ควรให้เกิดจากการกระทำของตน บุตรควรเชิดชูวงศ์สกุล ทำสกุลให้สูงขึ้น รักษาสิ่งที่ตั้งนามของสกุล เอาไว้ในยุคสมัยของตน

ประพจน์ตินให้เหมาะสมที่เป็นทายาทเป็นการบูชาต่อคุณงามความดีต่อมารดาบิดา เป็นการทำนุบำรุงพระ ศาสนาเป็นการสะสมบุญให้เพิ่มพูนขึ้นเป็นอันมาก บุตรทุกคนมีมารดาบิดา เนื่องจากเป็นความ พราณนาของมารดาบิดาที่จะฝากผีฝากไข้ในวันข้างหน้า (บุญมี แทนแก้ว, 2534, หน้า 224-225) ดังนั้น หน้าทีเหล่านี้จึงเป็นหน้าที่โดยกำเนิดของทุกคน หากไม่ประพจน์ปฏิบัติก็ได้ชื่อว่า เป็นบุตรอกตัญญูต่อหน้าที่บุตร คือ ส่วนที่ทำให้ครอบครัวสมบูรณ์ยิ่งขึ้น บุตรมีความสำคัญแก่มารดา บิดาเนื่องจากเป็นความพราณนาของมารดาบิดาเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (บุญมี แทนแก้ว, 2534, หน้า 225) เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็สอดคล้องกับคัมภีร์ สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปุตตสูตร (ส.นิ. (ไทย) 16/141/229) กล่าวถึง บุตรไว้ 3 ประเภท คือ อติชาตบุตร อนุชาตบุตร อวชาตบุตร ดังจะอธิบาย ดังนี้

1. อติชาตบุตร คือ มารดาบิดาของบุตรนั้นไม่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ส่วนบุตรนั้น เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่ม น้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีศีลมีธรรมอันงาม นี้คือ “อติชาตบุตรเป็น บุตร ที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา” (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/74/431)

2. อนุชาตบุตร คือ มารดาบิดาของบุตรนั้นถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัย อัน เป็น ที่ตั้งแห่งความประมาท มีศีล มีธรรมอันงาม และบุตรนั้นถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่มน้ำเมาคือ สุราและ เมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงามต่างมีคุณธรรมเสมอกัน “อนุชาตบุตร เป็น บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอมารดาบิดา” (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/74/431)

3. อวชาตบุตร คือ มารดาบิดาของบุตรนั้นเข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีศีล มีธรรมอันงาม ส่วนบุตรนั้นไม่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็น สรรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ การดื่มน้ำเมาคือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก “อวชาตบุตรเป็นบุตรที่มี คุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา” (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/74/431)

บุตร 3 ประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ทรงตรัสเนื้อความนี้ในพระสูตรว่า “บัณฑิต ทั้งหลาย ย่อมปรารถนาอติชาตบุตรและอนุชาตบุตร ไม่ปรารถนา อวชาตบุตร ซึ่งเป็นผู้ทำลายตระกูล ส่วนบุตร เหล่าใดเป็นอุบาสก บุตรเหล่านั้นชื่อว่า เป็นบุตรในโลก บุตรผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล ผู้โอบ อ้อม อารี รู้ความประสงค์ ปราศจากความตระหนี่ ย่อมรุ่งเรืองในบริษัททั้งหลาย เปรียบเหมือน พระจันทร์ พ้น แล้วจากเมฆฉะนั้น” (ขุ.อิตติ. (ไทย) 25/252/417-418) การอนุเคราะห์บุตรเป็นหน้าที่ ของ มารดาบิดาที่จะอนุเคราะห์ตามกาลอันควรเมื่อบุตรยังอยู่ในวัยเยาว์ (พิฑูร มลิวัดย์, 254, หน้า 21) ความกตัญญูกตเวที ธรรมแห่งความกตัญญูกตเวทีนี้ บุตรธิดาไม่ควรละเลยอย่างยิ่ง ทั้งขณะที่บิดา มารดายังมีชีวิตอยู่ หรือสิ้นชีวิตไปแล้ว ดังเช่นคุณธรรมที่กล่าวว่า (นิมิตตัง สาธูรูปานัง กะตัญญูกะตะ เวกิตตา: ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี) (ประกาศิต ประกอบผล และ จิระศักดิ์ สังเมฆ , 2562, หน้า 178) การตอบแทนคุณบิดามารดาในประเพณีสงกรานต์ เช่น ทำบุญ อุทิศส่วนกุศล ให้แก่บรรพบุรุษ หรือการทำบุญอุทิศ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มี พระคุณและผู้ ล่วงลับไปแล้ว การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญู กตเวทีต่อผู้มี พระคุณโดยเฉพาะผู้ มีอาวุโสน้อยพึงปฏิบัติต่อผู้มีอาวุโสมาก เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

การตอบแทนคุณบิดามารดา ผู้เป็นบุตรธิดาสามารถกระทำได้ 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับต้น การตอบแทนทางกาย บุตรธิดาควรเลี้ยงดูบิดามารดาให้สะดวกสบายทางร่างกายตามความเหมาะสมแก่สภาพและฐานะแห่งตน ด้วยปัจจัยพื้นฐานที่มีความสะอาด ถูกสุขอนามัย ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ช่วยงาน แบ่งเบาภาระของบิดา มารดา

2. ระดับกลาง การตอบแทนทางใจ บุตรธิดาควรเลี้ยงดูจิตใจบิดามารดาให้มีความสุขสบายใจ รักษาทรัพย์มรดกที่บิดามารดาหามาได้และเพิ่มพูนทรัพย์ต่าง ๆ ให้มากขึ้นด้วยความสุจริต กระทำตนให้บิดามารดาภาคภูมิใจ จากการประสบความสำเร็จในชีวิต เพื่อนำปัจจัย 4 เหล่านั้นมาให้หรือเลี้ยงดูบิดามารดา และบุตรธิดาทั้งหลายไม่ทะเลาะกัน เป็นต้น

3. ระดับสูง การตอบแทนทางทิวฐิ (ส.ข. (ไทย) 17/179-180/12) บุตรธิดาควรส่งเสริม หรือปรับเปลี่ยนให้บิดามารดา มีความเห็นที่ถูกต้อง คุณค่าที่ปรากฏในการบำรุงบิดามารดาย่อเกิดขึ้น คือ “เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดี มี คุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทิตะเป็นภูมิของสัตบุรุษ” (อง.ทก. (ไทย) 20/33/77) สัตบุรุษ คือ คนดี ผู้ประพฤติตนอยู่ในธรรม และเมื่อพูดถึงสัตบุรุษที่ปฏิบัติต่อพ่อ แม่ นั่น และคือผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทิตะอย่างแท้จริง และปฏิบัติต่อท่านด้วยความรัก ความเคารพ และ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

สรุปว่า คุณค่าของบุตรธิดา คือได้เป็นสัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม ได้ทำหน้าที่ของบุตรทำ เมื่อบิดามารดาเลี้ยงดูบุตรมาจนเติบโตใหญ่ควรบูชาบิดามารดาบิดา ทำให้พ่อแม่มีความสุข สุขกาย เป็นบุตรที่ดี ให้ความเคารพพ่อแม่ เลี้ยงดูตอบแทนท่านเมื่อยามท่านชราภาพ และหน้าที่ของบุตรธิดาในระดับสูง เป็นการตอบแทนสูงสุดที่บุตรธิดาทำได้ยาก เพราะช่วยบิดาท่างไปสู่อบายภูมิหรือนรกในขณะเดียวกันก็เปิดทางสวรรค์และพระนิพพานให้บิดามารดาเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์พึงถึง ซึ่งเป็นที่พึงอันเกษมของมนุษย์ทั้งหลาย

4.2 ด้านคุณค่าต่อครอบครัว

ด้านต่อครอบครัวแสดงออกถึงความกตัญญู ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะ เลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่ง เหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับ การปลุกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลาย

ด้วย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 253, หน้า 21) ความ กตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเอง ให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย ปิ่น มุทกัณฑ์ (2535, หน้า 117-120) กล่าวลักษณะของคนมีความกตัญญูไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. กตัญญูชั้นสามัญ เป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน จะยอมรับรองว่า ใครมี คุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญ คุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน คือ การตอบแทนคุณ

2. กตัญญูชั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูชั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเอง ออกเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี

ความกตัญญูกตเวทิตะมีขอบเขต 2 ระดับ คือ กตัญญูกตเวทิตะต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทิตะต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิตะต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลภคิยามธรรมอย่างหนึ่ง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2535, หน้า 2-3) เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญูชั้นสามัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นทำดีกับตนเอง ส่วนกตัญญูชั้นสูง เป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่างของคนดีมาประพฤติปฏิบัติตาม จากการศึกษาลักษณะของคนมีความกตัญญู เราทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ 2 ลักษณะ (สมคิด เหลาฉลาต, 2542, หน้า 50) ดังนี้

1. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยม ทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มิใช่วิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุดคือ ประกาศที่ตัวเราเอง

2. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้

- 1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- 2) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- 3) ดำรงวงศ์ตระกูล
- 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

3. เมื่อท่านล่องลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) หรือถ้าท่านผู้มีพระคุณเป็นครูหรืออาจารย์ ศิษย์สามารถตอบแทนคุณได้ดังต่อไปนี้

- 1) ลูกขึ้นยืนรับ
- 2) เข้าไปคอยรับใช้
- 3) เชื้อฟาง
- 4) ดูแลปรนนิบัติ
- 5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (ที.ปา. (ไทย) 11/268/213)

ความกตัญญู มี 2 ลักษณะ คือ กตัญญูต่อผู้มีคุณแก่ตนโดยตรง และกตัญญูต่อผู้มีคุณหรือผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนลักษณะของกตเวทิตี ก็คือ การรู้คุณผู้ที่มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ

คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อแม่ พี่น้องของตนเอง “เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคล ที่มีความกตัญญูกตเวทิตี ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคน ทุกคนได้” (อง.ทุก. (ไทย) 20/120/114) ผู้ได้รับคุณูปการจากบุพพการีต้องทำการตอบแทนบุญคุณ ต้องอาศัยหลักการบูชาเป็นหลักการตอบแทนคุณ ทำให้เกิดข้อปฏิบัติแก่บุพพการี ดังนี้

(1) ตอบแทนด้วยการให้สิ่งของที่ควรให้ (อามิสบูชา) เช่น ให้ของกินของใช้ที่ไม่มีโทษให้สิ่ง que แสดงความเคารพนับถือตามประเพณี เช่น ชาวอีสานให้ผ้า ชาวภาคกลางให้พวงมาลัย เป็นต้น หรือตอบแทนในสิ่งเดียวกันเช่น พ่อแม่เลี้ยงเรามา เราก็กเลี้ยงท่านตอบแทนด้วยการเลี้ยงดูท่าน เป็นต้น บางครั้งแม้ผู้ให้ม้วยสูงกว่า ก็ยังสามารถให้ด้วยความเคารพได้ คือเคารพความดีก็ถึงความดีของผู้ที่ตนให้มิใช่หนักถึงวัย

(2) ตอบแทนด้วยการปฏิบัติบูชา หรือการทำความดีให้ปรากฏ เช่น การปฏิบัติตนเป็นคนดี อาทิเช่น พ่อแม่เลี้ยงดูเรามา เราก็กตั้งใจเรียน ประพฤติตนเป็นคนดีรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ฯลฯ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า เป็นคุณ ไม่มีโทษ ก็ควรปฏิบัติตามซึ่งจัดเป็นการแสดงความเคารพเชื่อถือท่านช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของท่านตามความสามารถ เช่น รับใช้ทำกิจธุระ ให้ความสะดวกต่าง ๆ เช่น นักเรียนลบกระดานให้ครู-อาจารย์ ช่วยครูยกอุปกรณ์การสอน เป็นต้น จัดเป็นการตอบแทนโดยควรแก่หน้าที่ ช่วยดูแลรักษาสุขภาพของท่านในยามเจ็บป่วย และหมั่นเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุขอยู่เสมอ สรรเสริญท่านให้เป็นที่ปรากฏในสังคม ให้คนทั่วไปเห็นคุณงามความดีของท่าน มองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้ ทั้งนี้คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อครอบครัว ย่อมประสพแต่ความสุขความเจริญ “ประสพแต่ความสุข เนื่องจากประพฤติตนถูกต้อง ชีวิตจึงมีแต่ ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/33/77)

บุพพการีบุคคล กับ กตัญญูทเวทีบุคคล เพราะคนส่วนมากทำอะไรก็หวังผลตอบแทน เช่น อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้หน้าได้ตา อยากได้รับคำชมเชย เป็นต้น คนส่วนมากพอใจที่จะ ได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นมากกว่าจะเป็นผู้ให้ คนส่วนมากทำอะไรก็กลัวเสียเปรียบผู้อื่น จึงไม่กล้า ลงมือทำความดีแก่ผู้อื่นก่อน มีแต่จะคอยรอให้คนอื่นทำก่อน คนส่วนมากแม้จะคิดช่วยเหลือผู้อื่นก็มักจะไม่ ได้ทำด้วยความจริงใจ และไม่ทำจริงใจ หวังเพียงเป็นบุญคุณเท่านั้น การกระทำประโยชน์ แก่คนอื่นต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเสียสละมาก การทำความดีของบุพพการีบุคคลนั้น ต้องบริสุทธิ์ใจ มีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา เป็นต้น

สรุปได้ว่า ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้อง ของตนเองและแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อพ่อแม่ ถือเป็นบุคคลที่หาได้ยากอีกประเภทหนึ่ง เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูทเวที ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้ และความกตัญญูทเวทีจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม และเป็นคุณธรรมค้ำจุนครอบครัว สังคม และโลก ให้เกิดความสุขมีสันติภาพ

4.3 ด้านคุณค่าต่อชุมชน

การบำรุงบิดามารดาจึงไม่ใช่เพียงหน้าที่ของปัจเจกบุคคล แต่เป็นรากฐานสำคัญที่ สร้างสรรค์ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง อบอุ่น มีคุณธรรม ยั่งยืน และคุณค่าของการบำรุงเลี้ยงบิดามารดา ต่อชุมชน คือ การส่งเสริมให้สังคมมีพลเมืองดี มีคุณธรรม มีความอดทน รอบคอบ มีเหตุผล และรู้จัก ตอบแทนพระคุณผู้อื่น ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นุชนรุ่นหลัง ทำให้ชุมชนมีความผาสุก เจริญก้าวหน้า และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ซึ่งหน้าที่ของบุตรที่ปฏิบัติดีแล้วควรได้รับการยกย่องและเป็น แบบอย่างที่ดีในชุมชน “ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็น แบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย” (ช.อุป. (ไทย) 33/321/282) การยกย่องสรรเสริญบุคคลที่บำรุงบิดามารดาอย่างดียิ่งนั้น ไม่ใช่เพียงแค่การให้รางวัล แต่เป็นการตอกย้ำถึงคุณค่าของการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นการชี้ให้เห็นถึงความดีงามที่ยิ่งใหญ่ในจิตใจ และเป็นการสร้างมาตรฐานทางจริยธรรมที่คนในชุมชนพึงยึดถือและปฏิบัติตาม เพื่อสร้างสรรค์สังคม ที่เปี่ยมด้วยความรัก ความเมตตา และความกตัญญูรู้คุณและสมกับบุตรที่เกิดมา เช่น ช่วยทำกิจการ งานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับ ไปแล้วทำบุญอุทิศให้

บุตรทำหน้าที่ด้วยการช่วยทำกิจการงานของท่าน การช่วยทำกิจการงานของท่าน เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทน

มารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เอาใจใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวล เพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อน กิจการต่าง ๆ ของครอบครัวที่มีอยู่ บุตรควรจะเข้ามารับผิดชอบดูแลแทน พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำการงานแทนบิดามารดาว่า เป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายใน ครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้จะจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลก สวรรค์ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/58/107)

บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป ต้องรักษาชื่อเสียงมิให้เสื่อมเสียด้วย โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาสั่งสร้าง เอาไว้ รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้น วงศ์ตระกูลจะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้อง ดังนั้น บุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรัก ความ สามัคคีในหมู่เครือญาติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤดิอ่อนน้อมถ่อม ตนมีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น ตลอดทั้งการยึดถือหลักความกตัญญูกตเวทิตอันเป็นคุณธรรมของคนดี โดยนำมาปฏิบัติ อันเป็นเครื่องชี้นำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมี ความมั่นคง (พระมหาภูเนตุ จันทรจิต, 2541, หน้า 57-59)

ประพฤติดตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท หมายความว่า การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม บุตรธิดาเอาใจใส่ต่อคำสอนของมารดาบิดา บุตรธิดา เหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะรักษา โภคะสมบัติของท่านไว้ได้ เพราะไม่ได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับ ความเป็นทายาทที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูล การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งนำมาซึ่ง หายนะแก่โภคะสมบัติทั้งปวง คือ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณ แบ่งออกเป็น 4 ประการ และ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวข้องกับแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและการเที่ยวดูการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การงานและบุคคล ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้ว คุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข ล่วงละเมิดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง (ที.ปา. (ไทย) 11/247-253/202-207) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ หมายความว่า การ ทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุ นำความสุขมาให้ (ขุ.ธ. (ไทย) 25/118/68) และบุคคลผู้กระทำบุญ ย่อมประสบกับห้วงแห่งบุญกุศล เพราะฉะนั้น การ ทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือ การทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย ในขณะที่ท่าน มีชีวิตอยู่ ดังนั้น เมื่อมีโอกาส จึงควรทำบุญให้ท่าน ตัวอย่างเช่น ทำบุญในวาระครบรอบวันเกิด หรือ พาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจน้อมไปในเรื่องความดี และ เป็นการเพิ่มบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว บุตรควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่ม

ตั้งแต่ประกอบพิธีศพ จนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้ พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณาทตามวาระ ตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตายเจ็ดวัน หรือร้อยวัน เป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำให้แก่บิดามารดา ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีความเชื่อว่าบุญกุศลที่สร้างขึ้นจะส่งผลให้ผู้ตายได้ไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น และยังเป็น การแสดงความรัก ความอาลัย ตลอดจนเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ญาติมิตรผู้มาร่วมงาน พิธีการทำบุญนี้สอดแทรก คติธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ความไม่ประมาทในชีวิต อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และการสืบสาน ประเพณี การศึกษาเรื่องนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ถึงคุณค่า ความเชื่อ และรูปแบบพิธีกรรมที่ปรากฏใน หมู่บ้าน ชุมชน และสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา การอุทิศส่วนบุญที่เรียกว่าทักษิณานุประทาน นี้ เป็นกิจที่ชาวพุทธควรกระทำแก่ญาติมิตรที่ ล่วงลับไปแล้ว เพราะเป็นวิธีเดียวที่จะทำให้พวกเขา ได้รับประโยชน์ตามฐานะที่สมควร และเป็นวิธี ตอบแทนอุปการคุณของพวกเขาได้ดีที่สุด การตอบ แทนด้วยความเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ตื้ออกซกตัว เหมือนอย่างธรรมเนียมของพวกพราหมณ์ ไม่ ก่อให้เกิดผลดีอะไรแก่พวกเขาเลย พวกเขาล่วงลับไปแล้วก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไป ในทางที่ดีขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้อุทิศส่วนบุญชนิดนี้ยังมี ส่วนสร้างประโยชน์ด้านอื่น ๆ มีถวายความ อุปลัมภ์แก่พระสงฆ์ให้มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ ประพฤติ พรหมจรรย์ และตนเองก็ได้สั่งสมบุญไว้มีใช้ น้อยด้วย (ช.เปต. (ไทย) 26/90/160)

อาจกล่าวได้ว่า การอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาฉัน อาหารตามอย่างที่พระเจ้าพิมพิสารทรงกระทำ หลังจากฉลองพระเชตะวันมหาวิหารนั้น มีความ สอดคล้องกับธรรมเนียมการกระทำทักษิณาที่เรียกว่า “ศราทธ” ของพวกพราหมณ์ คือพวกเขาจะ เชิญพวกพราหมณ์ด้วยกันมาเลี้ยง เสร็จแล้วแจกไทยธรรม ผ้าถือนี่เป็นสิ่งจำเป็นที่จะเว้นไม่ได้ พวก พราหมณ์เคร่งครัดในเรื่องนี้มาก เพราะไม่อยากจะให้บุรพบิดรของเขาหิวกระหายและเปลือยกาย (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539, หน้า 472) ข้อแตกต่างของการกระทำ ทักษิณานุประทานของพระพุทธศาสนากับธรรมเนียมการ กระทำทักษิณาของพวกพราหมณ์ ก็คือ ผู้รับทานของพระพุทธศาสนาเป็นพระสงฆ์ ส่วนของพวก พราหมณ์เป็นพราหมณ์ด้วยกันเอง นอกจากนั้น การอุทิศส่วนบุญของพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัด เฉพาะญาติของตนเท่านั้น หากยังขยาย ไปถึงมิตรสหายเป็นต้นด้วย แต่ของพวกพราหมณ์นิยมอุทิศ ส่วนบุญที่เกิดจากการให้ทานตามความ เชื่อทางศาสนาของตน โดยอุทิศเฉพาะบุรพบิดร 3 ชั้น คือ บิดา ปู่ ทวด สำหรับบุรพบิดรชั้นก่อนรุ่น ทวดขึ้นไป หรือญาติผู้ไม่ได้สืบสายตรงลงมาจะได้รับเฉพาะ น้ำที่ญาติกรวดให้เท่านั้น ซึ่งบุคคล ประเภทนี้เรียกว่า “สมาโนทก” แปลว่า “ผู้ร่วมน้ำ” (สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณว โรรส, 2538, หน้า 13) อย่างไรก็ตาม ส่วนที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาก็คือ ต่างก็เป็นกิจกรรมที่ อุทิศให้แก่ผู้ที่ ล่วงลับไปแล้ว มุ่งให้เขาได้รับประโยชน์จากการอุทิศส่วนบุญ โดยมีอาหารกินและมี

เครื่องอุปโภค บริโภคอย่างสมบูรณ์ จุดประสงค์หลักก็เพื่อพลิกเปลี่ยนสภาพชีวิตของเขาซึ่งเชื่อว่าได้รับ ความทุกข์ หิวกระหายและเปลือยกายให้อิ่มหนำสำราญและมีเสื้อผ้าสวมใส่ จนกระทั่งพ้นไปจากสภาพที่ทุกข์ ทรมานในโลกที่เขาไปเกิดอยู่นั้น

โดยมากแล้ว ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่คนที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะเกี่ยวเนื่องกับการให้ทานเสมอ ถือว่าเป็นแบบแผนที่ชาวพุทธยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดก็ว่าได้ เพราะปรากฏว่าการกระทำบุญ ทักขิณานุประทานเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว นิยมปรารภการถวายทาน เป็นหลักสำคัญ แม้ว่าจะไม่รู้ว่าจะญาติของตนจะไปเกิดอยู่ในภุมิที่สามารถรับส่วนบุญนั้นได้หรือไม่ แต่ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ตนควรกระทำแก่ญาติด้วยความตระหนกใส่ใจ และถือเป็นเรื่องจำเป็นที่จะละเว้นไม่ปฏิบัติไม่ได้ ด้วยหวังว่าอย่างน้อยที่สุดส่วนบุญที่ตนอุทิศให้จะเป็นปัจจัยด้านบวกซึ่งคอยอุดหนุนอำนวยให้ญาติของตนมีสภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีปัจจัยอำนวยชีวิตอย่างสมบูรณ์ในปรโลก ชั้นที่สุดแม้หากญาติของตนไม่ได้รับส่วนบุญ ก็ไม่เป็นการสูญเปล่าอะไร เพราะตามหลักความจริงแล้วบุญย่อมจะตกเป็นของผู้กระทำอยู่นั่นเอง ไม่ได้สูญหายไปไหน นอกจากนี้ การอุทิศส่วนบุญยังถือเป็นการปฏิบัติตามหลักของทศ 6 โดยเฉพาะพันธกิจของชีวิตระหว่าง ทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดากับทิศเบื้องหลังคือบุตรธิดา ซึ่งบุตรธิดามีหน้าที่อันเป็นข้อผูกพันประการหนึ่งที่พึงกระทำต่อบิดามารดา นั่นก็คือการอุทิศส่วนบุญให้เมื่อท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว สำหรับการเซ่นสังเวยพระภูมิเจ้าที่ ฌีบ้านผีเรือน และยังอาจรวมไปถึงรุกขเทวดา หรือศาลพระพรหม ที่ต่างได้รับความนิยมและความเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากชาวบ้านทั่วไป หรือแม้แต่ชาวพุทธบางคนที่ยังมีความเชื่อในเรื่องมิติที่เร้นลับ อยู่ล้ำเลยระดับที่ประสาทสัมผัสของสามัญมนุษย์จะพึงเห็นได้ โดยใช้ของเช่นไหว้สังเวยรูปแบบต่าง ๆ ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นนั้น ถือได้ว่าเป็นที่มาประการหนึ่งของการตั้งเครื่องบัตร์พลีสังเวยผีและเทวดาบนศาล เพียงตา ศาลพระพรหม และที่ต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มีทั้งเครื่องบูชาประเภทดอกไม้ธูปเทียน หรือเครื่องหอมอย่างอื่นด้วยก็ได้ กับเครื่องสังเวยที่เป็นของกิน เช่น หัวหมู บายศรี กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เป็นต้น (พ.ต.ประมวล สุวรรณศรี, 2530, หน้า 60) ดังนั้น การอุทิศส่วนบุญให้แก่บิดามารดาหรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้แต่เทวดา จึงถือ เป็นหน้าที่ที่ผู้บุตรธิดาควรกระทำด้วยความกตัญญูตเวที ชาวซึ่งสำนึกในคุณงามความดีของญาติที่ เคยกระทำแก่ตน มากกว่าที่จะเป็นกรกระทำเพื่อเอาใจ หรือเพื่ออ้อนวอนให้เขาอำนวยโชคลาภ ให้แก่ตน แต่เป็นการแสดงวอกถึงความกตัญญูตเวที

สรุปได้ว่า ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่แค่เรื่องส่วนตัวระหว่างผู้ทำกับผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่ยังมี ความสำคัญและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขึ้น เป็นการสืบสานและธำรงไว้ซึ่ง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การทำบุญอุทิศส่วนกุศล เช่น งานบุญต่างๆ (เช่น บุญเดือนสิบ, บุญข้าว ประดับดิน/ข้าวสากในบางภูมิภาค) เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การปฏิบัติเหล่านี้ช่วยรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้ ไม่ให้เลือนหายไป การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ในชุมชน

4.4 ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย

การบำรุงบิдамมารดา ซึ่งความกตัญญูมีบทบาทสำคัญในสังคม ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดา มารดาทำหน้าที่เป็นบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญู อันจะ รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุล สังคมไทยมีประเพณีให้ความสำคัญและเกิดคุณค่าของความกตัญญูทเวที ความกตัญญูเป็น บ่อเกิดความรักความผูกพัน ความเอื้ออาทรและความปรารถนาดีต่อกัน วิถีชีวิตของสังคมไทยมีการอยู่ ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นครอบครัวใหญ่ เน้นการพึ่งพาอาศัยกันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ละคนใน ครอบครัวมีความรับผิดชอบต่อกันและต้องช่วยเหลือกันทำงาน ตามบทบาทและหน้าที่ที่ตนเอง รับผิดชอบ อันส่งผลให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของสังคมไทย ล้วนแต่มีความกตัญญูเป็นที่ตั้งสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษา และส่งเสริม คุณธรรมข้อนี้ให้คงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้นพร้อมกันไปในตัว (พุทธทาสภิกขุ, 2536, หน้า 2) ตลอดจนการปฏิบัติตามหลักธรรมเรื่องทศ 6 ด้วยเหตุนี้ สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่ก่อให้เกิดความรู้สึก ผูกพันกันทางจิตใจสำหรับทุกคน บุคคลผู้ที่มีจิตสำนึกคิดตอบแทนคุณผู้ที่เคยมีอุปการคุณต่อตนเองชื่อว่า เป็นคนดี เป็นที่น่า ยกย่องสรรเสริญบูชา ควรถือเป็นแบบอย่างและถือว่าเป็นผู้ที่ได้สร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล ถือได้ ว่า ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มีบทบาทต่อสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต และถือได้ว่า ความกตัญญูเป็นอุดมคติของสังคมไทยที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน ด้วยคนที่มี ความกตัญญูทเวที เป็นคนที่หาได้ยากเพราะ

1. คนจำนวนมากได้ดีมีความสุขแล้วมักลืมตัว ลืมผู้เคยมีอุปการะตน
2. คนจำนวนมากเห็นแก่ตัว อยากได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
3. คนจำนวนมากแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีได้คำนึงว่าผู้อื่นมีคุณความดีที่พึ่งพาอาศัย

อย่างไร

4. คนจำนวนมาก เมื่อจะตอบแทนคุณแก่ผู้ใด มักจะทำเพียงเพื่ออวดตน แก่ผู้อื่นว่าตนมีความกตัญญูทเวที มิได้ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงจัง

5. คนจำนวนมาก มักเมินเฉยต่ออุปการะที่คนอื่นทำแก่ตน โดยคิดว่าเขาอุทหนุนเอื้อเพื่อแก่ตนเพียงนิดหน่อยหรือเขาทำตามหน้าที่ของเขา

6. คนบางคน แสดงให้เขาเห็นว่าตนเป็นคนกตัญญูทเวที เพราะหวังผลประโยชน์บางอย่างจากเขา (แม่ชีดวงพร คำหอมกุล, 2544, หน้า 108-109) การบำรุงบิдамมารดา และมีความกตัญญูทเวที จึงเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นคนดี เพราะการแสดงความกตัญญูทเวทีถือว่าเป็นพื้นฐาน

ในการทำความดีที่รู้จักตอบแทนผู้มีคุณ เห็นคุณค่าของผู้มีคุณ การรู้จักตอบแทนบุญคุณผู้อื่นที่ทำอุปการะแก่ตน คนดีต้องดูที่ความประพฤติปฏิบัติ และที่ความกตัญญูกตเวที ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นคนดี คนไทยในอดีตได้เห็นประโยชน์ของการบวช ก็จึงคิดว่าถึงแม้จะไม่ เป็นคนดี มีปัญญา มีจิตใจดีงาม ก็จะไปช่วยรับผิดชอบสร้างสรรค์สังคมได้เป็น อย่างดี ดังนั้น ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามในสังคมไทย ขึ้นมาว่า กุลบุตรถ้ามีโอกาสก็ควรจะบวชอย่างน้อยระยะเวลาหนึ่ง เพื่อจะได้ศึกษาอบรมตามหลักคำสอน ของพระพุทธเจ้า ซึ่งประเพณีการบรรพชา-อุปสมบทในสังคมไทย ได้มีความหมายหลายประการที่ แสดงออกถึงความกตัญญูของผู้ได้บวช พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2535, หน้า 8-16) ให้ตรสนะเรื่องการบรรพชาอุปสมบทไว้ดังนี้

1. เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน กล่าวคือ พุทธศาสนิกชนอยากจะช่วยกันทำหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงดำรงอยู่ตลอดไปอย่างดีที่สุด ก็คือการได้บวชเข้าไปศึกษา เรียนรู้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และรักษาถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ต่อไป ซึ่งเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เมื่อเรียนรู้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ก็เท่ากับเอาพระศาสนาเข้ามาไว้ในชีวิตของตน หรือเอาตัวเราเป็นที่รักษา พระพุทธศาสนา ถ้าทำได้อย่างนี้ ตราบใดที่ชาวพุทธแต่ละคนยังมีชีวิตอยู่ พระพุทธศาสนาก็ยังอยู่ อย่างนี้เรียกว่าการบวชเป็นการแสดงความกตัญญูและเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

2. เป็นการทำหน้าที่ของคนไทย พระพุทธศาสนาเป็นมรดกของชนชาติไทย เป็นรากฐาน ของวัฒนธรรมไทยที่เป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจในทางคุณธรรมจริยธรรมให้คนไทยประพฤติดีงาม เป็นหลักให้แก่สังคม ทำให้สังคมอยู่กันได้ด้วยสันติสุข เป็นทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าสูงสุดประจำชาติไทยที่ คนไทยควรช่วยกันรักษาสืบต่อไป การบวชนี้เป็นการช่วยรักษาพระพุทธศาสนาที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนไทย

3. เป็นการสนองพระคุณของบิดามารดา การบวชเป็นการตอบแทนคุณของบิดามารดา และทำให้บิดามารดาเป็นญาติของพระศาสนา ดังปรากฏในอดีตว่า พระเจ้าอโศกมหาราช มีความปรารถนาจะซื้อว่าเป็นญาติในพระพุทธศาสนา ได้สอบถามพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และท่านพระเถระกล่าวว่า ผู้ถวายปัจจัยได้ซื้อว่าเป็นผู้อุปัฏฐากเท่านั้น ส่วนบุคคลผู้ให้กุลบุตรบวชในพระศาสนา จึงได้ซื้อว่าเป็นทายาทกับพระศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราช จึงให้พระราชโอรส ชื่อมทินทกุมารบวช มีพระโมคคัลลีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ และให้พระราชธิดาชื่อพระนางสังฆมิตดาบวช เป็น ภิกษุณี มีพระอายุปาติเถรีเป็นพระอุปัชฌาย์ การบวชทดแทนพระคุณบิดามารดา นี้ มีความหมาย ลึกซึ้ง เป็นเรื่องความเป็นจริงของชีวิตจิตใจ กล่าวคือ ตามธรรมชาติบิดามารดาอย่าอมรักลูกสุดยอด ของความรัก ก็คือรักลูก เมื่อรักลูกก็อยากให้ลูกได้มีความสุข ถ้าลูกได้มีความสุข บิดามารดาก็มีความสุขด้วย แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าลูกไม่ดี ไม่มีความสุข บิดามารดาก็มีความทุกข์มาก

เมื่อลูกบวชแล้ว อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย ได้ศึกษาอบรมพระธรรมวินัยแล้ว ซึ่งทำให้บิดามารดา มีความสุขใจสบายใจ และเมื่อลูกบวชแล้ว ก็เท่ากับบวชบิดามารดาเข้ามาสู่พระศาสนาด้วย เริ่มตั้งแต่ทำให้จิตใจของบิดามารดาเข้ามาใกล้ชิดพระศาสนามากขึ้น ตลอดจนมีโอกาสไปวัดมากขึ้น เมื่อไปวัดก็ได้ไปพบพระ บางทีก็ได้มีโอกาสฟังธรรมะ และได้เรียนรู้ธรรมะไปด้วย จึงเท่ากับว่าลูกได้ช่วยโน้มน้าวจิตใจของบิดามารดาเข้ามาสู่พระศาสนา และเป็นญาติของพระศาสนาอย่างแท้จริง ยิ่งกว่านั้น การที่ลูกบวชแล้วได้ศึกษาปฏิบัติตามธรรมวินัย ทำให้ได้เห็นคุณค่าของธรรมะ แล้วก็นำธรรมะนั้นไปเผยแผ่ให้แก่บิดามารดาญาติพี่น้องของตน ซึ่งจะช่วยให้จิตใจของบิดามารดา ญาติพี่น้องมีความร่มเย็นเป็นสุขเจริญอกงามยิ่ง ๆ ขึ้น อันเป็นการตอบแทนพระคุณของท่านในระดับ หนึ่ง เมื่อบุตรสามารถทำได้ อย่างนี้ ก็จะทำให้บิดามารดามีจิตใจที่เป็นสุข มีความเจริญอกงาม ขึ้นในทางบุญกุศล กล่าวโดยสรุป บุตรสามารถตอบแทนพระคุณบิดามารดาได้ 3 ระดับ คือ

- 1) เลี้ยงดูช่วยเหลือท่านทางด้านร่างกาย
- 2) บำรุงรักษาใจของท่านให้เอิบอิมเป็นสุข
- 3) ชักจูงให้ท่านเจริญสูงขึ้นไปในธรรม มีความดีงามและปัญญามากขึ้น

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของการตอบแทนคุณบิดามารดาด้วยการบวชของกุลบุตรเอง

1. เป็นการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาตนเอง จุดหมายของการบวชก็คือการพัฒนาชีวิตทั้งในด้าน ความประพฤติ คือพฤติกรรมทางกาย วาจา ทั้งในด้านจิตใจที่จะมีความดีงามเข้มแข็งมั่นคงเป็นสุข และในด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง การตอบแทนพระคุณที่ บิดามารดาทำกับตนแล้ว ด้วยวัตถุสิ่งของ (เลี้ยงกาย) และด้านจิตใจ (เลี้ยงใจ) ซึ่งนอกจากการทำให้ บิดามารดาเป็นสุขกายและสุขใจแล้ว ยังส่งผลถึงคุณค่าของการบำรุงบิดามารดาด้วยเกิดมงคลแก่ ชีวิต ของการเป็นบุตรที่ได้เกิดมา และแสดงออกด้วยความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคือการอุปสมบท ตาม ประเพณีของสังคมไทยที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน “ประเพณีสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต เพราะ ความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต” (ช.ช. (ไทย) 25/9/8)

สรุปได้ว่า ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือกุลบุตรได้ตอบแทนบิดามารดา ด้วยการปฏิบัติ ตนเอง ในส่วนของการทดแทนบุญคุณ ข้ำวน้ำ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมา โดยการอุปสมบทหรือการบวช ทั้งนี้ ยังได้รักษาประเพณี ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็น ประเพณีที่เนื่องด้วยความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณ และตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณ ซึ่งจะ ก่อให้เกิดคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อกุลบุตรและเป็นเหตุให้คนอื่น ๆ ได้รับอานิสงส์นั้นด้วย ส่งผลให้ พุทธศาสนิกชนไทยนิยมให้กุลบุตรบวชเป็นพระภิกษุสามเณร และคงถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจน บัดนี้

4.5 สรุป

การศึกษาวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก สามารถสรุปได้ดังนี้

1. คุณค่าต่อตนเองของบุตรธิดา คือได้เป็นสัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม ได้ทำหน้าที่ของบุตร ทำ เมื่อมารดาบิดาเลี้ยงบุตรมาจนเติบโตใหญ่ควรบูชามารดาบิดา ทำให้พ่อแม่มีความสุข สุขกาย เป็นบุตรที่ดี ให้ความเคารพพ่อแม่ เลี้ยงดูตอบแทนท่านเมื่อยามท่านชราภาพ และหน้าที่ของบุตรธิดาในระดับสูง เป็นการตอบแทนสูงสุดที่บุตรธิดาทำได้ยาก เพราะช่วยปิดทางไปสู่อบายภูมิหรือนรก ในขณะที่เดียวกันก็เปิดทางสวรรค์และพระนิพพานให้บิดามารดาเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์พึงถึง ซึ่งเป็นที่พึงอันเกษมของมนุษย์ทั้งหลาย
2. ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้องของตนเอง และแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อพ่อแม่ ถือเป็นบุคคลที่ทำให้ได้ยากอีกประเภทหนึ่ง เป็นบุคคลที่ทำให้ได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทิต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ และความกตัญญูกตเวทิตี่จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี
3. ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่แค่เรื่องส่วนตัวระหว่างผู้ทำกับผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่ยังมี ความสำคัญและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขึ้น เป็นการสืบสานและธำรงไว้ซึ่ง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การทำบุญอุทิศส่วนกุศล เช่น งานบุญต่างๆ (เช่น บุญเดือนสิบ, บุญข้าว ประดับดิน/ข้าวสากในบางภูมิภาค) เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การปฏิบัติเหล่านี้ช่วยรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้ ไม่ให้เลือนหายไป การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ในชุมชน
4. ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือกุลบุตรได้ตอบแทนบิดามารดา ด้วยการปฏิบัติตนเองในส่วน ของการทดแทนบุญคุณ ขาวน้ำ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมา โดยการอุปสมบทหรือการบวช ทั้งนี้ยังได้ รักษาประเพณี ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณี ที่เนื่องด้วยความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณ และตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณ ซึ่งจะก่อให้เกิด คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อกุลบุตรและเป็นเหตุให้คนอื่น ๆ ได้รับอานิสงส์นั้นด้วย ส่งผลให้ พุทธศาสนิกชนไทยนิยมให้กุลบุตรบวชเป็นพระภิกษุสามเณร และคงถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมา จนบัดนี้

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร สืบค้น ค้นคว้าและหาข้อมูล ในเชิงสังเคราะห์และวิเคราะห์เอกสาร มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา 2) เพื่อศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก และ 3) เพื่อวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผล

จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

5.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การดูแล ประนบัติ เลี้ยงดู รับผิดชอบต่อ

มารดาบิดาให้มีปกติสุข ทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย คือ สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ และ 2) การบำรุงมารดาบิดาทางใจ คือ ในทางพุทธศาสนาถือว่าการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุดด้วยถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญารู้แจ้งแห่งสัจธรรม นำตนพ้นจากทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน

5.1.2 การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาเป็นการแสดงถึง คุณธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบิดา ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่ พระพุทธศาสนายกย่องอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงมารดา บิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลีเกวารชาดก

5.1.3 วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกนั้น สรุปได้ดังนี้ 1) คุณค่าของบุตรธิดา คือได้เป็นสัตบุรุษ เป็นคนดี มีศีลธรรม ได้ทำหน้าที่ของบุตรทำ เมื่อมารดาบิดาเลี้ยงบุตรมาจนเติบโตใหญ่ควรบูชามารดาบิดา ทำให้พ่อแม่มีความสุข สุขกาย เป็นบุตรที่ดี ให้ความเคารพพ่อแม่ เลี้ยงดูตอบแทนท่านเมื่อยามท่านชรา ภาพ และหน้าที่ของบุตรธิดาในระดับสูง เป็นการตอบแทนสูงสุดที่บุตรธิดาทำได้ยาก เพราะช่วยปิด ทางไปสู่อบายภูมิหรือนรก ในขณะที่เดียวกันก็เปิดทางสวรรค์ และพระนิพพานให้บิดามารดาเข้าถึง เป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์พึงถึง ซึ่งเป็นที่พึงอันเกษมของมนุษย์ทั้งหลาย 2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้องของตนเอง และแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อพ่อ แม่ ถือเป็นบุคคลที่หาได้ยากอีกประเภทหนึ่ง 3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่แค่ เรื่องส่วนตัวระหว่างผู้ทำกับผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ ประกอบพิธีกรรมขึ้น เป็นการสืบสานและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การทำบุญอุทิศส่วนกุศล เช่น งานบุญต่าง ๆ (เช่น บุญเดือนสิบ, บุญข้าวประดับดิน/ข้าวสากในบางภูมิภาค) เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การปฏิบัติเหล่านี้ช่วยรักษาเอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมของชุมชนไว้ไม่ให้เลือนหายไป การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ในชุมชน และ 4) ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือบุตรธิดาได้ตอบแทนบิดามารดา ด้วยการปฏิบัติตนเองในส่วนของ การทดแทนบุญคุณ ข้ำวน้ำ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมา โดยการอุปสมบทหรือการบวชทั้งนี้ยังได้รักษา ประเพณี ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่ เนื่องด้วยความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณ และตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณ ซึ่งจะก่อให้เกิด คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อกุลบุตรและเป็นเหตุให้คนอื่น ๆ ได้รับอานิสงส์นั้นด้วย ส่งผลให้ พุทธศาสนิกชนไทยนิยมให้กุลบุตรบวชเป็นพระภิกษุสามเณร และคงถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจน บัดนี้

5.2 อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

5.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา

แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดานั้น เป็นการดูแล ปรนนิบัติ เลี้ยงดู รับใช้มารดาบิดาให้มีปกติสุข ทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ทางร่างกายบุตรธิดาสามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน

และเมื่อท่านล่องลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ และทางจิตใจในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นการบำรุงอย่างสูงสุด ถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญารู้แจ้งแห่งสัจธรรม เข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดของ นัยนา นาม เข้ม (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงมารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า ความสำคัญของการบำรุงบิดามารดามีกล่าวทั้งในพระไตรปิฎกและในทัศนะของนักคิดนักเขียนร่วมสมัย ด้วยพระพุทธเจ้าทรงยกบิดามารดามีความสำคัญในแง่ของบุคคลที่หาได้ยากยิ่งในโลก ที่คอยปกป้องคุ้มครองบุตรธิดาอย่างที่ใคร ๆ ในโลกนี้จะทำได้ หนึ่งในบรรดามงคลทั้งปวงนั้นได้กล่าวถึง “มาตาปิตุภูฏานัน” แปลว่า การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา ทั้งนี้เมื่อมารดาและบิดาผู้อนุเคราะห์แก่บุตร ท่านเรียกว่า พรหม บุรพาจารย์ และอาหุเนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุฉะนั้นแหละ บุตรผู้เป็น บัณฑิตพึงนอบน้อม พึงสักการะท่าน บำเรอในมารดาบิดา บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ครั้นเขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อม บันเทิงในโลก สวรรค์

5.2.2 การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดกนั้น เป็นการแสดงให้เห็นแบบอย่างของการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ที่สำคัญที่เป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวที ที่บุตรธิดาต้องมีต่อมารดาบิดา ผู้เป็นบุรพการี ดังในคัมภีร์ชาดกที่มีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2545, หน้า 2-3) ได้กล่าวถึงพระคุณของบิดามารดาว่า พ่อแม่นั้นมีอุปการคุณแก่เรา มากมายในทางศาสนาท่านบรรยายไว้นานัปการ แม้กวีทั้งหลายก็ได้เขียนบรรยายกันไว้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อให้ลูกได้รู้ ตระหนักรู้ถึงความสำคัญและแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อท่าน เมื่อว่าโดยย่อตามหลักพระศาสนา พ่อแม่นั้นทำหน้าที่สำคัญ คือ

1. ห้ามปรามเราไม่ให้ทำชั่วร้ายเสียหาย ป้องกันเราไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทรมานมีอันตราย
2. ท่านสั่งสอนแนะนำเราให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำเราให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุข

ความเจริญ

1. ท่านให้เราได้เรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป
2. ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัว ท่านก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำ ด้วยความเต็มใจ

3. ทรัพย์สินสมบัติของท่าน ก็เป็นของลูกนั่นเอง ซึ่งท่านจะมอบให้ในเวลาอันสมควร เป็นระยะ ๆ ไปจนครั้งสุดท้าย ที่เรียกว่า มรดก ทั้งหมดนี้ เป็นที่รู้จักกันตามหลักการของพระศาสนา แต่ที่ จจริงนั้น ท่านเพียงวางไว้ให้เป็นหัวข้อหรือรายการที่ปฏิบัติที่สำคัญ ๆ ว่าโดยคุณธรรมก็คือ การกระทำที่ออกมาจากพรหมวิหาร 4 ประการนั่นเอง คือ

1) ใจของพ่อแม่ที่ประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดู ลูกให้เจริญเติบโตและงอกงามมีความสุข คือ เมตตา

2) ประกอบด้วยกรุณา มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยาก เดือดร้อนช่วยแก้ไขปัญหาและปลดเปลื้องความทุกข์

3) มีมุทิตา คอยส่งเสริมให้กำลังใจ และพลอยยินดี เมื่อลูกประสบความสำเร็จประสบความสำเร็จประสบความสำเร็จ ก้าวหน้า หรือทำความดีงามถูกต้อง

4) มีอุเบกขา ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือ ควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตัวเอง ท่านก็จะให้โอกาสแก่ลูกที่จะพัฒนาตัวเอง คือไม่ใช่จะเข้าไปหมด ทุกอย่าง จนกระทั่งลูกทำอะไร ไม่เป็น อันนี้เรียกว่า วางอุเบกขา

5.2.3 วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก มีประเด็นดังนี้

1) คุณค่าของบุตรธิดา คือ บุตรธิดาเป็นสัตว์บุรุษ เป็นคนดี มีคุณธรรม เนื่องจากมีการนำ หลักกตัญญูทเวทที่ไปประพฤติปฏิบัติ

2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คือ ความสุขเกิดขึ้นในครอบครัว เนื่องจากบุตรธิดาทำตามหน้าที่ของตนดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน คือ การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีงามให้เกิดมีในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนตระหนักรู้ถึงบุญคุณของบุรพการี

4) ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือ บุตรธิดาในสังคมไทยได้ตอบแทนบุญคุณบิดามารดา ผู้เป็นบุรพการี เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวทที่ ทำให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาอดุลย์ คนแรงแจ้ง (2541, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถทีปนี” และได้กล่าวถึงการบำรุงมารดาบิดาในมังคลัตถทีปนี ว่า มารดา หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดบุตร บำรุงเลี้ยงดู แสดงโลกนี้แก่บุตร บิดา หมายถึง ชายผู้ให้บุตรเกิด บำรุงเลี้ยงดูแสดงโลกนี้แก่บุตร คุณของมารดา บิดา คือ ทำหน้าที่ที่ทำได้ยาก อ่อนวอนเทวดาเพื่อให้ได้บุตรน้อย ถนอมครรภ์ปลอดภัย บุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และด้วยเครื่องก คืออวยวะ เมื่อลมพัดแดดแรงกล้า ทำความห้วนไหว คอยแลดูบุตรผู้ไร้เตียงสา คุ้มครองทรัพย์ไว้เพื่อบุตร รอคอยการกลับมาของบุตรด้วยความห่วงใย บำรุงชีวิตบุตรเลี้ยงดูบุตร ให้เติบโตโดยลำดับ ให้ดื่มน้ำนมจากอก ป้อนข้าวน้ำเป็นผู้เอ็นดู เป็นที่พึ่ง เลี้ยงบุตรมาโดยยาก ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปะ หากรรยาที่สมควรให้ ให้ทรัพย์สินมรดก

มารดาบิดาเป็นดุษฎีพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะมีเมตตากรุณา มุทิตาอุเบกขาในบุตรตามกาล มีความประพฤติดีงเทพ มีอุปการะคุณต่อบุตรก่อนเทพเหล่าอื่น เป็นอาจารย์ของบุตรก่อนอาจารย์ทั้งหมด เป็นผู้ควรรับข้าวน้ำเป็นที่บุตรนำมาบูชา การบำรุง หมายถึง การปรนนิบัติด้วยสักการะ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ การล้างเท้า และด้วยการ ทำความนอบน้อม การเลี้ยงดู การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพฤตินิยม เพื่อรับทรัพย์ มรดก การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ในความพร้อมด้วย ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นผู้กตัญญูทเวที ผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาสั่งสอนอนิสงส์ของการบำรุงมารดาบิดา คือ นำมาซึ่งความสุขในโลกทั้ง 2 ได้รับการสรรเสริญในโลกนี้ เมื่อตายไปบันเทิง อยู่ด้วยทิพยสมบัติ

ในสวรรค์ พระพุทธเจ้าสรรเสริญ แม้ถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษก็พ้นจากความตาย แม้ไปสู่ สำนักรก กิฬัน จากความตาย แม้อยู่ในคอกที่เขาขังไว้เขาก็พ้นจากความตาย แม้ติดบ่วงก็พ้นจาก ความตาย แม้ถูกผูกด้วยเครื่องผูก เกิดในพรหมโลก ทำให้สรรพสัตว์ได้รับอภัยทาน บรรลุโสดาบัน โทษของการ ปฏิบัติผิดในมารดาบิดา คือ ถูกจักรหมุนบดอยู่บนศิระประสพทุกข์ ถูกโจรฆ่า ประสพ ผลอันไม่เป็น ประโยชน์แก่อกุล ไปสู่นรก

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก” มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรส่งเสริมการปฏิบัติกรบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ บ้าน วัด และโรงเรียน ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง
- 2) ควรส่งเสริมการปฏิบัติกรบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ องค์การบริหารส่วนตำบล ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง
- 3) ควรส่งเสริมการปฏิบัติกรบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สถานศึกษา ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติการ

ส่งเสริมการปฏิบัติกรบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ บ้าน วัด และโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง และจัดงานปฏิบัติธรรม จัดสัมมนา หรือจัดงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นรูปธรรมและ เชิงประจักษ์

5.3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) การศึกษาวิเคราะห์บทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- 2) การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบบทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน
- 3) การศึกษาวิเคราะห์วิวัฒนาการของปัจจัย 4 ในฐานะเป็นเครื่องมือบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย
- 4) การใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย
- 5) การศึกษาเชิงวิพากษ์พฤติกรรมของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏ ในสังคมไทย

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์
เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2549). *มังคลัตถที่ปณี แปล
เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

โชติ จิตตแสวง. (2543). *38 มงคล* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ปิ่น มุกข์กันต์. (2535). *มงคลชีวิต ภาค 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พ.ต.อ. ประยูร ดิษฐานพงศ์. (2549). *ธรรมที่นำรู้* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไพลิน.

พระเทพญาณวิเศษ (ชัยทวี คุณตจิตโต). (ม.ป.ป.). *มงคล 38 ประการ ทางก้าวหน้าของชีวิต*.
กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2542). *เราเป็นใครเป็นอะไร*. กรุงเทพฯ: พรศิวการพิมพ์. พระเทพ
ปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). (2538). *หน้าที่ของคน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี้ยงเสียง.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2536). *กตัญญูทเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี*. กรุงเทพฯ:
ธรรมสภา.

พระธรรมธีรราชฆานุมณี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2536). *มงคล 38* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: การพิมพ์
พระนคร.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ). (2548). *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *คุณบิดามารดานั้นสุดพรรณนามหาศาล*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

_____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: เอส.
อาร์. พรินตติ้ง แมส โปรดักส์ .

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2550). *มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า*. กรุงเทพฯ: ฐานการพิมพ์.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2538). *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ:
บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระราชวินิจฉัยฎีกา (สุนทร ญาณสุนทรโร). (2551). *คนดีต้องปิดทอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี้ยง
เซียง.

พระสุธรรมเมธี (เขมกะ). (2550). *หน้าที่ของคนกรุง*. กรุงเทพฯ: สถาบันบันลือธรรม. พันตรี ป. หลง
สมบุญ. (2540). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. กรุงเทพฯ: อักษรการพิมพ์. พุทธศาสนิกข.

(2527). *พ่อแม่สมบูรณ์แบบ*. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.

_____. (2536). *กตัญญูกตเวที เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญ
ทัศน์.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และจ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์. (2532). *จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อเม่งจื้อ และ
ปราชญ์ ท่านอื่น ๆ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นอ้อ.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). (2528). *มงคลชีวิต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

สำลี รักสุทธี. (2553). *มงคลชีวิต 38 (ฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนา
ศึกษา.

สุจิราภรณ์ บริสุทธิ์. (2549). *มงคลชีวิต ฉบับเยาวชน*. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ์.

อร่าม อินพุ่ม. (2537). *มงคลชีวิต 38 ประการ สำหรับผู้ครองเรือน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เพชรกระวี.

2) วิจัย/คุณนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี). (2549). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาเทวินทร์ ครุฑแก้ว. (2543). *การศึกษาพุทธจริยศาสตร์ ศึกษาเฉพาะพุทธจริยธรรมในมังค
ลัตถที่ปณี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาบุญกอง คุณาโร (มาหา). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา)
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาภูเนตุ จันทรจิต. (2541). *หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาสุชาติ นาถโกโร (บวกขุนทด). (2545). *ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยา
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอดุลย์ คนแรง. (2541). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถ์ปีนี*. วิทยานิพนธ์ปริญญา

ศิลปศาสตรมหา-บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พูนทรัพย์ ขุนจิต. (2549). *ศึกษาหลักจริยธรรมด้านความกตัญญูของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อ*

มารดาบิดา: ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิต บางแค

กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

สมคิด เหลาฉลาด. (2542). *ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับ*

มัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร. หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, สาขาวิชา สังคม

สงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อำนวยการเงิน. (2537). *การพัฒนาความกตัญญูทวิตามแนวคิดของพระพุทธธรรมญาณ (ทองย้อย*

กิตติ- ทินโน). วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

3) ออนไลน์

เทศบาลตำบลโพนเมือง อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด: ข้อมูลทั่วไป [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://phonmuangdistrict.blogspot.com> [10 กุมภาพันธ์ 2568].

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ พระครูโอสถปญญาวินิจ (จนทปญญโวกีลารัตน์)

วัน เดือน ปี เกิด 2 พฤษภาคม 2519

สถานที่เกิด 46 หมู่ที่ 13 บ้านสามัคคี ตำบลโพนเมือง อำเภอบางบาล จังหวัด
ร้อยเอ็ด

ประวัติการศึกษา : พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่อยู่ปัจจุบัน 98 หมู่ที่ 13 วัดรังตาลสามัคคี ตำบลโพนเมือง อำเภอบางบาล
จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลงานตีพิมพ์ -

รางวัลที่ได้รับ

